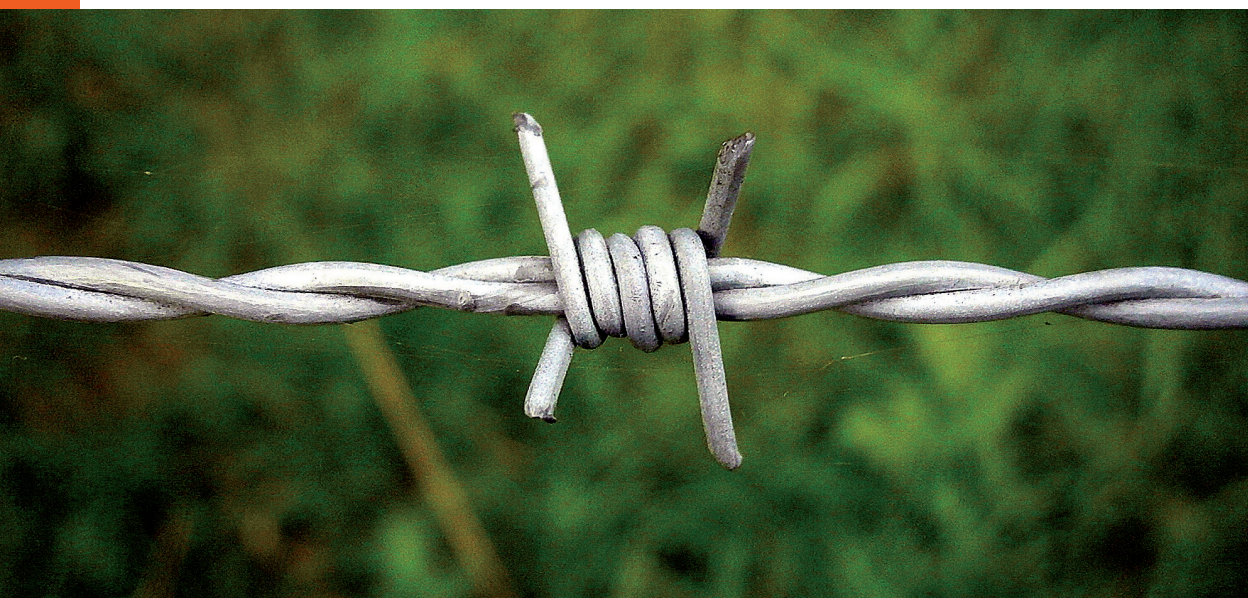

Право пам'ятати

Підручник для навчання молоді про геноцид ромів

Друге видання

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Право пам'ятати

Підручник для навчання молоді

про геноцид ромів

Друге видання

Автор Еллі Кін (Ellie Keen)

Редактор Руї Гомес (Rui Gomes)

www.coe.int/youth/roma

ПРАВО ПАМ'ЯТАТИ

Підручник для навчання молоді про геноцид ромів (друге видання)

Погляди, висловлені в цьому підручнику, не обов'язково відображають думки Ради Європи.

Авторські права на цю публікацію належать Раді Європи. Жодні частини цієї публікації не можуть бути відтворені або передані в комерційних цілях у будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними (CDRom, Інтернет тощо) або механічно, включаючи копіювання, запис або будь-яку систему зберігання чи пошуку інформації, без письмового дозволу Видавничого відділу (publishing@coe.int) Управління зв'язку Ради Європи (копія підручника надсилається до Європейського молодіжного центру у м. Будапешт за адресою: вул. Зіватар 1-3, H-1024 м. Будапешт, Угорщина [1-3 Zivatar utca, H-1024 Budapest, Hungary]); на електронну пошту: eycb.secretariat@coe.int).

Відтворення матеріалів цієї публікації дозволено лише для некомерційних навчальних цілей та за умови належного цитування джерела.

Вся інша кореспонденція, що стосується цього документа, повинна бути адресована Молодіжному відділу Ради Європи:

Європейський молодіжний
центр у м. Страсбург
Вул. П'єра де Кубертена 30, F- 67075
Страсбург Седекс - Франція
[30, rue Pierre de Coubertin, F-67075
Strasbourg Cedex - France]
Електронна пошта: youth@coe.int

©Рада Європи, 2021 р.

Макет та дизайн: Педро Мека (Pedro Meca) / SPDP

Фото: Евкаліпт ((Eukalyptus) Pixabay)

Надруковано в Угорщині

ISBN: 978-92-871-8843-4

Слова вдячності

Ми хотіли б подякувати всім, хто долучився до створення цієї публікації своїми пропозиціями та відгуками, зокрема:

- ▶ Учасникам консультативної наради, яка відбулася у Страсбурзі в грудні 2013 року, за їх неоціненний внесок у створення цього корисного підручника для освітян та молодіжних організацій, а саме: Герхарду Баумгартнеру (Gerhard Baumgartner) (Австрійська ініціатива зі створення освітніх матеріалів щодо геноциду ромів); Натану Чичепортичу (Nathan Chicheportiche) (Європейський союз єврейських студентів); Мар'яні Борисовій, Вісенте Родрігесу Фернандесу (Vicente Rodríguez Fernández), Олександрі Ях, Ребеці Уорд (Rebekah Ward) (ternУре, Міжнародна ромська молодіжна мережа); Ангелу Іванову (Angel Ivanov) (Форум європейської ромської молоді); Сузані Бродиловій (Zuzana Brodilová) (Конехе); Роберту Зігелю (Robert Sigel) (Баварський державний центр громадянської освіти); Симоні Ванніні (Simona Vannini) (програма «Песталоцці»); Джаферу Бузолі (Dzafer Buzoli) (Досба); Ніколаю Редіце (Nikolae Radița) (Спеціальний комітет Ради Європи з питань ромів/САНРОМ); Петру Троянському (Краківський педагогічний університет); Феліції Вальдман (Felicia Waldman) (делегація Румунії в Міжнародному альянсі пам'яті жертв Голокосту, член Комітету з питань геноциду ромів); Аліні Ончіс (Alina Onchis) (Фонд «Ругама»).
- ▶ Зарі Лавчан (Zara Lavchyan), яка виконувала функції консультанта зі збору інформації у різних організаціях та установах для створення цього підручника.
- ▶ Аврорі Айлінкай (Aurora Ailincâi), Ані Розановій (Ana Rozanova), Майклу Гуету (Michael Guet) (Група підтримки спеціального представника Генерального секретаря з питань ромів, Рада Європи).
- ▶ Клементині Тролонг-Бейлі (Clémentine Trolong-Bailly), Роберту Растему (Robert Rustem) (Європейський форум ромів та мандрівників).
- ▶ Користувачам першого видання за їх відгуки та пропозиції.
- ▶ Ніні Капур (Nina Karoor, Молодіжний департамент, Рада Європи) за допомогу в пошуку заголовка для цього підручника.
- ▶ Марі Георгеску (Mara Georgescu) (Молодіжний департамент, Рада Європи), за координацію проекту.

Ми доклали всіх можливих зусиль, щоб вмістити у цей підручник всі зібрані тексти та згадати і належним чином відмітити їх авторів. Просимо вибачення за будь-які упущення та будемо раді їх виправити у наступній редакції.

Більше ніж право

Молодіжна політика Ради Європи спрямована на надання молодим людям - дівчатам та хлопцям, молодим жінкам та чоловікам - рівних можливостей та досвіду, які дозволяли б їм розвивати знання, навички та компетенції, щоб вони могли у повній мірі долучитися до розвитку всіх аспектів суспільного життя. Це визначення доводить, що не всі молоді люди користуються рівними можливостями, зокрема тому, що вони є об'єктами дискримінації. Таким чином, пріоритети молодіжної політики Ради Європи включають заходи щодо «запобігання та протидії будь-яким формам расизму та дискримінації з будь-яких причин», забезпечення повноцінного користування правами та захисту людської гідності і заохочення відданості молоді в цьому відношенні. Прийняття Ромського молодіжного плану дій як частини програми діяльності Ради Європи є політичним та практичним наслідком необхідності забезпечення рівних можливостей для участі всієї молоді, включаючи ромів.

Ромська молодь, яка бере участь у розробці Ромського молодіжного плану дій, визначила *зміцнення ідентичності ромської молоді* як перший пріоритет плану. Для них робота над ідентичністю є абсолютно необхідною з огляду на створення середовища, де «Молоді Роми можуть рости вільними від дискримінації та впевненими у своїй ідентичності та перспективах на майбутнє, цінуючи, при цьому, свою історію, множинні культурні особливості та свою приналежність як молоді, як Ромів та як громадян своїх країн і активних європейців».¹

Особиста потреба розуміти своє минуле та історію, звичайно ж важливіша у випадку спільноти, а саме Ромів, історія яких в основному ігнорується та, як правило, відтісняється від загальної історії. Те, що ромські молоді люди визнають важливість вивчення своєї історії для того, щоб впевнено зростати, як молоді європейці, є свідченням того, що власну ідентичність не потрібно будувати в протистоянні з іншими ідентичностями або для самозахисту. Громада, яка знає свою історію, як правило, дивиться у майбутнє з упевненістю. Що ще важливіше, так це те, що відчуття історії необхідне для того, щоб відновити гідність та розширити можливості жертв масових порушень прав людини як учасників боротьби за забезпечення цих прав і поваги до гідності кожного.

Молодіжні організації та ромські рухи активно продовжують працювати над пам'яттю про геноцид ромів, зокрема, за допомогою заходів, що відзначаються 2 серпня як «Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту ромів». Ромський молодіжний план дій не міг проігнорувати заклики до вивчення геноциду як ромської, так і неромської молоді.

Потреба в освіті пам'яті розглядається як інструмент зміцнення самобутності ромської молоді, так і інструмент боротьби за права людини та протидії дискримінації. Більше того, потреба у цих типах освітніх заходів також вбачається у зростаючому обсязі ненависницьких висловлювань у бік ромів, більша частина яких також стосується Геноциду! Мова ненависті та образ загрожують основним цінностям та принципам

1. Презентація Ромського молодіжного плану дій, Рада Європи 2013 р.

демократії та прав людини, і це неприпустимо. Молодіжна кампанія Ради Європи «Рух проти мови ненависті» зби́рала численні приклади ненавистницьких висловлювань, націлених на ромів. Зважаючи на невідступність - а іноді і безкарність - расистського насильства та дискримінації, цього достатньо, щоб зрозуміти, чому пам'ять про геноцид ромів є настільки важливою в Європі сьогодні.

Це завдання особливо складне для молодіжного сектору Ради Європи, оскільки наші традиційні правила роботи з принципами неформальної освіти не передбачають вивчення питань історії. Інші сектори Ради Європи мають значно більший досвід і довіру, про що свідчить нещодавно видана книга «Спільна історія для Європи без кордонів» (*Shared histories for a Europe without dividing lines*). Однак робота над пам'яттю - це не просто історія. Як показує практика в освіті прав людини та в освіті про Голокост, пам'ять - це більше, ніж просто вивчення минулого: це уроки минулого, які ми маємо засвоїти і більше не повторювати. Крім того, мова йде про відновлення почуття гідності та справедливості для жертв та їх сімей та громад.

Отже, освіта пам'яті цілком доречна для роботи з розширення можливостей молодих людей та сприяння доступу вразливих груп молоді до своїх прав. Залучення молодих людей, включаючи молодь ромів, до дослідження, обговорення та виявлення значень Геноциду ромів до 1945 р. і по сьогоднішній день також є способом їх залучення як агентів та суб'єктів у їх власне розуміння прав людини та історії.

Цей підручник - це самостійний освітній ресурс, який не замінює праці істориків; навпаки, він має на меті зробити історію доступною, викрити її складність та пов'язати із сучасною ситуацією з метою досягнення довготермінової мети, а саме дотримання прав людини для всіх. Зараз цей підручник пропонується як для вчителів, так і для НУО та молодіжних організацій, для роботи з молоддю щодо пам'яті геноциду ромів.

Він базується на принципах освіти в галузі прав людини і визначає пам'ять як аспект *вивчення прав людини*, навчання *цим* правам та *за* допомогою них. Сам підручник включає освітні заходи, детальні пояснення, як їх підготувати та провести, а також події вшанування пам'яті та інформацію про геноцид та його значення для ромів сьогодні.

У цьому підручнику також активно застосовується антирасистський підхід і висловлюється необхідність вивчення минулого як необхідного кроку, щоб більше ніколи не повторювати тієї ситуації, яка сталася під час Другої світової війни. Якщо це правда, що «раса була семантично завойована, але глибоко вкорінилася в політичній уяві, структурах та практиках»², то молоді люди повинні мати можливість зрозуміти наслідки расизму та її поширеності сьогодні, щоб можна було розпочати викорінення самого феномену расизму. Це, безумовно, завдання для глобальної освіти: офіційної та неофіційної та додатково, користуючись перевагами неформальної освіти.

Цей підручник - це лише скромний внесок у процес боротьби з дискримінацією, але саме той внесок, який, як ми сподіваємось, надихатиме інших робити краще і більше для сьогодення та майбутнього прав людини в наших суспільствах.

2. Алана Лентін (Alana Lentin) і Гаван Тітлі (Gavan Titley), «Криза мультикультуралізму - расизм в епоху неолібералізму», «Зед Букс» (Zed Books), Лондон, 2011 р.

Зміст

СЛОВА ВДЯЧНОСТІ	3
БІЛЬШЕ НІЖ ПРАВО	5
1. ВСТУП	9
1.1 Забутий геноцид	9
1.2 Про підручник	11
1.3 Термінологія	13
2. ГЕНОЦИД РОМІВ	15
2.1 Європейський геноцид	16
2.2 Ключові факти	21
2.3 Опір	31
2.4 Історичні факти	34
2.5 Після геноциду	40
3. ПОТРЕБА В ПАМ'ЯТІ	43
3.1 Що таке пам'ять?	43
3.2 Чому нам так необхідно пам'ятати?	43
3.3 Як ми маємо пам'ятати	46
4. ПРАВА ЛЮДИНИ	49
4.1 Що таке права людини?	49
4.2 Права людини та Голокост	49
4.3 Права людини і закон	55
4.4 Геноцид	56
5. ПОРАДИ ОСВІТЯНАМ	59
5.1 Речі, про які слід пам'ятати, перш ніж ви почнете проводити освітні заходи	60
5.2 Планування освітніх заходів	62
5.3 Почніть з визначення потреб та інтересів групи	63
5.4. Спонування до дій	66
5.5 Сприяння проведенню освітніх заходів	66
6. ОСВІТНІ ЗАХОДИ	69
6.1 Що сталося?	69
6.2 Чому це сталося?	78
6.3 Чому це було неправильно?	83
6.4 Як це пов'язано з сьогоднішнім?	87
6.5 Що ми можемо зробити?	94
7. РАДА ЄВРОПИ, НАВЧАННЯ ТА ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕНОЦИД РОМІВ	101
ДОДАТОК 1: ДОКУМЕНТИ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ	105
Загальна декларація прав людини (скорочена версія)	105
Європейська конвенція з прав людини (скорочена версія)	106

ДОДАТОК 2: СВІДЧЕННЯ **109**

Іллона Лендвай (Illona Lendvai) – депортована з родиною до табору Чіллагерод	109
Анюта Бранзан (Anuța Branzan) – депортована разом з родиною до Придністров'я	110
Петер Марія (Maria Peter) – депортований до Освенциму	112

ДОДАТОК 3: ВИЗНАННЯ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГЕНОЦИДУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ **115**

ДОДАТОК 4: ПОСИЛАННЯ НА ОНЛАЙН-РЕСУРСИ **123**

Загальні ресурси про геноцид ромів	123
Загальні ресурси про історію/культуру/мову ромів та інше.	124
Права людини	124

Примітки до термінології

У цій публікації термін «роми» використовується для позначення Ромів, Синті, Кале та споріднених груп циган у Європі, включаючи мандрівників та східні групи (Домів і Ломів). Слід розуміти, що воно охоплює широке розмаїття зацікавлених груп, включаючи осіб, які ідентифікують себе як цигани.

Термін «ром» також використовується для позначення особи ромського походження.

Як «роми», так і «цигани» вживаються як прикметники: «ромська жінка», «ромські громади».

Примітки щодо другого видання

Друге видання підручника *«Право пам'ятати»* включає деякі невеликі виправлення, внесені у оригінальну публікацію. З моменту першого опублікування (у 2014 р.) цей підручник широко застосовується як ромськими, так і неромськими молодіжними групами. Реакція на появу цього підручника була переважно позитивною, при цьому були і пропозиції щодо роз'яснень, поправок або включення додаткових матеріалів. Деякі групи або особи, які працюють над питанням геноциду ромів, також люб'язно погодилися дати свій відгук щодо публікації.

Ми намагались відповісти на якомога більшу кількість цих коментарів, не змінюючи загальних цілей і напрямку підручника і не додаючи занадто багато до його змісту. Ми усвідомлюємо, що публікація, яка прагне бути стислою щодо такої складної теми, завжди матиме певний компроміс і, певною мірою, буде неповною. Це також може бути суперечливим. Однак наша початкова мета полягала в тому, щоб ознайомити з темою аудиторію, яка в значній мірі не знає про найгірші аспекти геноциду, стимулювати її до дискусії та спонукати молодих людей заглянути в цю тему глибше. Відгуки молодіжних груп підтвердили, що в цьому відношенні публікація виконала свою мету. Ми сподіваємось, що друге видання, так само буде успішним.

Основні зміни у другому виданні стосуються вступних розділів, де було додано більше інформації щодо геноциду. Ми також оновили, наскільки це було можливо, інформацію про визнання та вшанування цього явища.

1. Вступ

У листопаді 1942 року розпочалися репресії проти євреїв та циган, їх масово розстрілювали під час вуличних страт Було холодно, циганки голосно плакали. Все своє майно вони несли на спинах, включаючи пухові стьобані ковдри; все, що вони мали і, що згодом у них забрали... . Їх відвозили на станцію, де завантажували у вагони. Запечатані вагони відвозили на станції за Хелмом, до Собібору, де їх спалювали в печах.

Б. Ставська (B. Stawska), вижила в таборі, яка описує перевезення ромів до Собібору (Фіцковський (Fickowski), «Цигани в Польщі. Історія та звичаї»)

1.1 Забутий геноцид

Про важливість освіти в галузі Голокосту написано багато. Ця тема висвітлюється у численних довідниках та інших освітніх ресурсах. Однак серед усіх цих ресурсів лише декілька спрямовані саме на те, як систематично знищували ромське населення. Там, де згадується про жертв серед ромів, як правило, це лише невеличка примітка: роми розглядаються як одна з «додаткових груп населення», що у той час зазнавала великих страждань.

Геноцид синті та ромів здійснювався з одного і того ж мотиву на тлі расової манії, з тим самим умислом, з тим самим бажанням систематичного та повного знищення, що і геноцид євреїв. Повні сім'ї від наймолодших до самих старих систематично вбивали повсюдно, де панували націонал-соціалісти.

Роман Герцог (Roman Herzog), Федеральний президент Німеччини, 16 березня 1997 р.

Роми не були «додатковою групою». Вони були однією з ключових груп, націлених нацистами на повне знищення. Скільки точно було вбито, сказати важко. На початку війни чисельність ромського населення в Європі становила близько 1 мільйона чоловік. До кінця війни, від цієї цифри, залишилося лише 20% - 30% населення. Це означає, що могло бути вбито 80% ромського населення, що становить щонайменше півмільйона людей.

У гетто [Łódź] ромів тримали у *Циганському таборі (Zigeunerlager)*, який був відокремлений від решти гетто колючим дротом. Умови життя були ще гіршими, ніж у решті гетто. Наприкінці 1941 року, за кілька тижнів, близько 700 ромів - переважно дітей - загинули внаслідок інфекційної епідемічної хвороби.

www.romasinti.eu

Ретельність, з якою здійснювався геноцид, різнилася залежно від країни: після завершення війни, в деяких країнах ромів майже не залишилося. В інших країнах, де певній частині ромського населення вдалося вижити, більшість з них проводили роки війни у трудових таборах, у вимушеному вигнанні чи переховувалися у підземеллях. Багато людей були свідками масових смертей, часто найближчих для них людей.

Для циган в роки війни «вижити» означало убоге життя, на межі голоду чи хвороб, у постійному страху за своє життя.

Геноцид ромів відбувався по всій Європі. Протягом усього періоду Другої світової війни ромів масово зневажали, відстежували та цілеспрямовано вбивали лише тому, що вони були ромами. Цілі сім'ї збирали, виривали з домів, виганяли в табори чи відокремлені райони, погрожували, били, калічили, морили голодом, а потім, масово вбивали. Жертвами були батьки, бабусі, дідусі, тітки, дядьки, двоюрідні брати та сестри, немовлята, малюки та підлітки: ніхто не був занадто молодим чи занадто старим.

Коли я зайшов [до табірної лікарні], діти плакали і просили: «Дядьку, дай хліба, дай цукру». Для мене це були найважчі моменти, які я пережив у таборі.

Не побиття, не допит, а ті діти.

Доктор Франтішек Яноух (Frantisek Janouch), чеський в'язень, який працював лікарем у таборі «Цигани» в Освенцимі-Беркенау.

Сьогодні, незважаючи на часті заклики «пам'ятати» про Голокост, про долю ромів майже забули. По правді кажучи, про ромів у контексті Голокосту ніколи не говорили широко та масштабно. Одним із показників цього упущення є стан майже повного невігластва: серед молоді в Європі, більшість не знає про страшні злочини та страждання, які довелося пережити ромському народові.

Існує безліч причин, з яких такий брак уваги та дисбаланс у темі геноциду ромського населення, заслуговує на окрему увагу. Деякі причини пов'язані з історичними даними та надзвичайним характером злочинів проти ромів; деякі пов'язані з необхідністю жертв минулого відчувати, що злочини проти них були визнані та виправлені; а деякі пов'язані з тим, як більшість неромського населення продовжує сприймати та поводитися з представниками цієї громади сьогодні.

Для ромів, злочини, скоєні проти них не залишилися у минулому. Їх ледве визнали, і ніколи не зважали на їх значення та вплив на ромське населення, не кажучи вже про переоцінку поведінки суспільства щодо цієї меншини. Насправді багато в чому поведінка неромського населення сьогодні нагадує і повторює деякі типові вчинки, що дозволили здійснити ці злочини.

Цей підручник – це спроба змінити цю хибну уяву про ромське населення.

Я гуляла по табору і намагалася робити вигляд, що чимось зайнята. Гуляючи, я підійшла до колючого дроту з боку крематорію і побачила там довгу чергу людей, котрі йшли до крематорію Спочатку я не могла зрозуміти, на що я дивлюся: там були трупи, посипані білим лугом, і всі вони були переплутані. Як дитина, я не уявляла якими вони могли бути. Вже пізніше, коли мені було десь двадцять років, ця сцена почала повертатися до мене в кошмарах. Будучи дитиною, я зовсім не усвідомлювала, скільки страшних речей мені доводилося побачити у таборі.

Ельза Бейкер (Else Baker), яку в дитинстві депортували в Освенцим у травні 1944 р. Її мати була напівциганкою.

1.2 Про підручник

Цей підручник призначений як самостійний ресурс для тих, хто хоче сприяти глибшому розумінню та усвідомленню геноциду ромів. Він розроблений насамперед для молоді, яка працює неофіційно, але буде корисним і для всіх, хто працює в офіційному секторі освіти. Заходи, описані в заключному розділі підручника, спрямовані на цільову молодіжну аудиторію віком від 15 до 30 років.

Плацдарм для навчання та дій

Цей підручник не містить повного історичного опису геноциду ромів. Інформація, яка в ньому міститься, базується на загальноновизнаних існуючих історичних джерелах та дослідженнях, але їх не так багато і деякі можуть бути оскаржені або інтерпретовані по різному. Працюючи над цією темою, ви повинні пам'ятати, що геноцид ромів - це сфера, яка ще не вивчена настільки добре, як єврейський Голокост: деякі факти чи питання все ще суперечливі і є дуже чутливими.

Можливо, що ще важливіше, з міркувань простору та для того, щоб зробити підручник корисним та зрозумілим, представлена інформація є спрощеною. Велику кількість фактів доводилося випускати з уваги, особливо ті, що стосуються різних практик чи умов того чи іншого регіону.

Цей підручник слід розглядати як загальну картину, розроблену для підказки ідей та питань та стимулювання досліджень і дій з боку окремих молодіжних груп. Ми сподіваємось, що ви заохотите тих, з ким працюєте, вивчати цю тему і далі, заповнюючи прогалини у даних в історії вашої країні чи вашого регіону. Для цього існує безліч способів: деякі описані у Розділі 6. У Додатку ви також знайдете перелік посилань та корисних ресурсів.

Пам'ятайте, що основною метою цього підручника є зміна поведінки та ставлення. Використовуйте його як стартовий майданчик для дій: підтримуйте групу не просто в тому, щоб дізнатись про історію, а в тому, щоб використовувати вміст цього підручника для покращення майбутнього.

Розділи

- ▶ **Розділ 1 - «Вступ».**
- ▶ **Розділ 2 «Геноцид ромів»** містить довідкову інформацію про геноцид для тих, хто не знайомий з цією темою. Враховуючи місткість такої публікації, інформація у ній є вибірковою і не стосується всіх злочинів, а також усіх аспектів їх впливу на людей, які стали жертвами цих злочинів. Цитати у тексті та особисті свідчення, що містяться в кінці підручника (стор. 109), заповнюють деякі з цих прогалин.
- ▶ **Розділ 3 «Потреба в пам'яті»** - у цьому розділі описується мета і важливість пам'яті про геноцид ромів не лише для ромів, а й для суспільства в цілому. Питання, порушені в цьому розділі, настільки ж важливі, як і «факти» про сам геноцид: ефективна робота над цією темою має бути не просто уроком історії.
- ▶ **Розділ 4 «Права людини»** - цей розділ містить інформацію про права людини з їх прив'язкою до геноциду та до того, як сьогодні ставляться до ромської громади на всьому європейському континенті. Права людини важливі, оскільки вони визначають загальні стандарти для існування будь-якого суспільства. Включення їх у діяльність з молоддю допоможе їм оцінити жакливі події Голокосту відповідно до встановлених загальних стандартів та забезпечить важливі орієнтири для того, що відбувається сьогодні.

Практика та діяльність у галузі викладання та навчання повинні слідувати та просувати демократичні цінності та принципи прав людини.

Хартія Ради Європи з виховання демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини

- ▶ **Розділ 5 «Поради освітянам»** - у цьому розділі містяться практичні вказівки щодо навчальної роботи з цієї теми. У ньому окреслюється підхід до роботи з молоддю, який допоможе підвищити її обізнаність про геноцид та побачити його історичну актуальність для кожного сьогодні. В ідеалі така робота спонукатиме учасників до розповсюдження цих уроків по всьому світу.
- ▶ **Розділ 6 «Освітні заходи»** - цей розділ включає вибір заходів (активностей), які можуть бути використані з молоддю для вивчення питань геноциду. Ці заходи представлені у формі структури і їх можна удосконалити, якщо доповнити матеріалами попередніх розділів.
- ▶ **Розділ 7 та Додатки** включають додаткові ресурси для розкриття теми, включаючи кілька особистих свідчень ромів-жертв Голокосту, скорочені версії основних документів з прав людини та низку посилань на корисні Інтернет-ресурси.

Розуміємо, що більшість педагогів волітиме одразу перейти до практичних дій, але ми наполегливо рекомендуємо спочатку переглянути і інші розділи! Вони містять інформацію та ідеї, які допоможуть вам визначитися з найбільш ефективним підходом для навчання вашої групи. Більшістю ідей, які містяться у цих розділах можна поділитися з учасниками.

1.3 Термінологія

Роми/Цигани/Мандрівники

Термін «циган» традиційно використовувався «нециганським» населенням для позначення ряду різних спільнот, включаючи Ромів, Синті, Кале та інших споріднених групи в Європі, таких як мандрівники. Не дивлячись на те, що дуже мало «циганських» спільнот ідентифікують себе, використовуючи цей термін, загалом значення цього слова є вкрай принизливим і має майже виключно негативні відтінки.

Сьогодні, циганське питання для нас є насамперед питанням расовим. Тому, націонал-соціалістичній державі доведеться вирішити це питання так само, як вона вирішила питання з євреями. І ми вже почали це робити ...

Адам Вурт (Adam Wurth), Відділ досліджень расової гігієни при нацистському департаменті охорони здоров'я.

З цієї причини Рада Європи уникає використання терміну «циган» і позначає всі ці групи як «роми». Саме цей термін використовується у цьому підручнику. Однак посилання на термін «цигани» в офіційних документах або цитатах зберігаються, щоб не змінювати (часто негативного) значення, задуманого авторами цих цитат.

Термін «антициганство» стосується расизму проти ромів (у наведеному вище розумінні). Цей термін адресований не ромам, а більшості громадян неромського населення. Цей термін було включено до *Загальнополітичної рекомендації Європейської комісії по боротьбі з расизмом і нетерпимістю від 2011 р. (№ 13) щодо боротьби з антициганством та дискримінацією щодо ромів.*

Антициганство - це специфічна форма расизму, ідеологія расової переваги, форма дегуманізації та інституційного расизму [...], що підживлюються історичною дискримінацією.

Валеріу Ніколае (Valeriu Nicolae), спеціальний представник Генерального секретаря Ради Європи з питань ромів.

Геноцид ромів/Голокост ромів

З моменту першого видання цього підручника Рада Європи змінила використання цієї термінології. В даний час терміни «роми та мандрівники» використовуються в Раді Європи для охоплення широкого розмаїття груп, над вивченням яких вона працює: з одного боку це а) Роми, Синті/Мануш, Кале, Каале, Романіхальс, Бояш/Рударі; б) балканські єгиптяни (єгиптяни та Ашкалі); в) східні групи (Доми, Ломи та Абдали); а, з іншого боку, це такі групи, як мандрівники, єніш та населення, зазначене під адміністративним терміном "Gens du voyage", а також особи, які ідентифікують себе як цигани.

Слово «Голокост» походить від грецьких слів *holos* (цілий) і *kaustos* (спалений) і використовується протягом багатьох століть для позначення широкомасштабних розправ над населенням. Починаючи з 1960-х років, термін «Голокост» використовується для позначення масових вбивств нацистської ери, які часто обмежуються вбивствами євреїв. Цей підручник використовує цей термін, щоб охопити всіх жертв - включаючи ромів – яких навмисно вистежували і вбивали нацисти або їх союзники.

Термін «геноцид» є відносно новим і в цьому підручнику використовується з терміном «Голокост», як взаємозамінні поняття. Загальний сенс цьому терміну надає Резолюція 96 (1) Генеральної Асамблеї ООН 1946 року: «Геноцид - це заперечення права на існування цілих людських груп, бо вбивство - це заперечення права на життя окремих людей».

[обвинувачені] проводили свідомий та систематичний геноцид ... проти цивільного населення певних окупованих територій з метою знищення певних рас та класів людей, а також національних, расових чи релігійних груп, зокрема євреїв, поляків, циган та інших.

Пункт 3 обвинувачення нацистських лідерів на Нюрнберзькому процесі.

Легальне визначення злочину геноциду міститься у Статті II Конвенції 1948 року про запобігання та покарання за геноцид (визначення дивіться на сторінці 56 цього підручника).

Деякі коментатори використовують інші ромські терміни для позначення спроб нацистів ліквідувати це населення - зокрема, *Porrajmos* або *Pharrajimos* (поглинання або знищення), *Samudaripen* (масові вбивства) та *Kali Traš* (чорний страх). Багато ромських груп воліють використовувати той чи інший термін для позначення подій, що відбулися під час Другої світової війни, однак навіть серед ромських громад не існує загальної згоди щодо одного найбільш підходящого терміну. Тому вам, разом з учасниками, необхідно самостійно визначити якому саме терміну віддають перевагу роми вашої країни.

Дівчата, котрі працювали у Вермахті стенографістками, оператори зв'язку, студенти консерваторії та інші люди, які вели повноцінне життя і чесно працювали довгі роки, раптово опинилися в концтаборі з обрізаним волоссям, татуйованими номерами в'язнів та одягненими у блакитно-білу смугасту уніформу. Однак це були лише квіточки, а от що лякало, так це божевілля, котре поширювалося у всіх колах. Сотні солдат привозили прямо з фронту, вони навіть не підозрювали, що були циганами змішаної крові. Їм було наказано зняти форму, а після цього їх відправляли в концтабори лише тому, що у їх жилах текло 12% і навіть менше циганської крові...

Зі спогадів есесівського роттенфюрера Пері Брода (Pery Broad), функціонера табору Гестапо в Освенцимі.

2. Геноцид ромів

Щодо винищення асоціальних форм життя, доктор Геббельс вважає, що євреїв та циган потрібно просто знищити.

*Отто Тірак (Otto Thierack),
рейхсміністр правосуддя*

Це було бажання всемогутнього рейхсфюрера Адольфа Гітлера, стерти циган з лица землі.

*Офіцер СС Пері Броуд, політичний
відділ Освенциму*

Ми визначали ромів як абсолютно примітивних людей етнічного походження, розумова відсталість яких робила їх не здатними до реальної соціальної адаптації ... Циганське питання може бути вирішене лише тоді, коли ... відтворення цієї популяції змішаної крові зупиниться раз і назавжди.

*Доктор Ріттер (Dr Ritter),
Науково-дослідний інститут
расової гігієни*

До всіх циган слід ставитись як до спадково хворих; єдине рішення – тотальне знищення. Тому метою повинно бути усунення цього дефектного елемента в популяції без жодних вагань.

*Йоганнес Берендт (Johannes
Behrendt), Управління расової
гігієни*

..... крім євреїв, звичайно, що в Європі лише цигани належать до нечистих рас ...

Нюрнберзькі закони 1935 р.

Остаточна резолюція, сформульована Гімmlером у його «Указі про основні положення щодо вирішення циганського питання, як того вимагає Природа раси» від 8 грудня 1938 р., означала, що повинна розпочатися підготовка до повного знищення синті та ромів.

Меморіальна книга Освенциму

2.1 Європейський геноцид

Історії відомі різні геноциди, включаючи геноциди, вчинені європейцями. Колонізація Америки та Африканського континенту, атака інших частин світу часто характеризувалася масовою ліквідацією корінних народів, здійсненою європейськими державами. Навіть після Голокосту, коли світ мав «засвоїти уроки», геноциди продовжувались, часто за активної допомоги чи співпраці європейських урядів.

Однак існували особливості нацистських геноцидів, які відрізняли їх від інших, здійснюваних європейськими країнами. Першим було використання більш передових технологій та систематичний підхід як до округлення цільових груп населення, так і до їх ліквідації. Використання газових камер є, мабуть, найбільш очевидним прикладом - хоча газ використовувався як зброя вбивства ще до Другої світової війни.

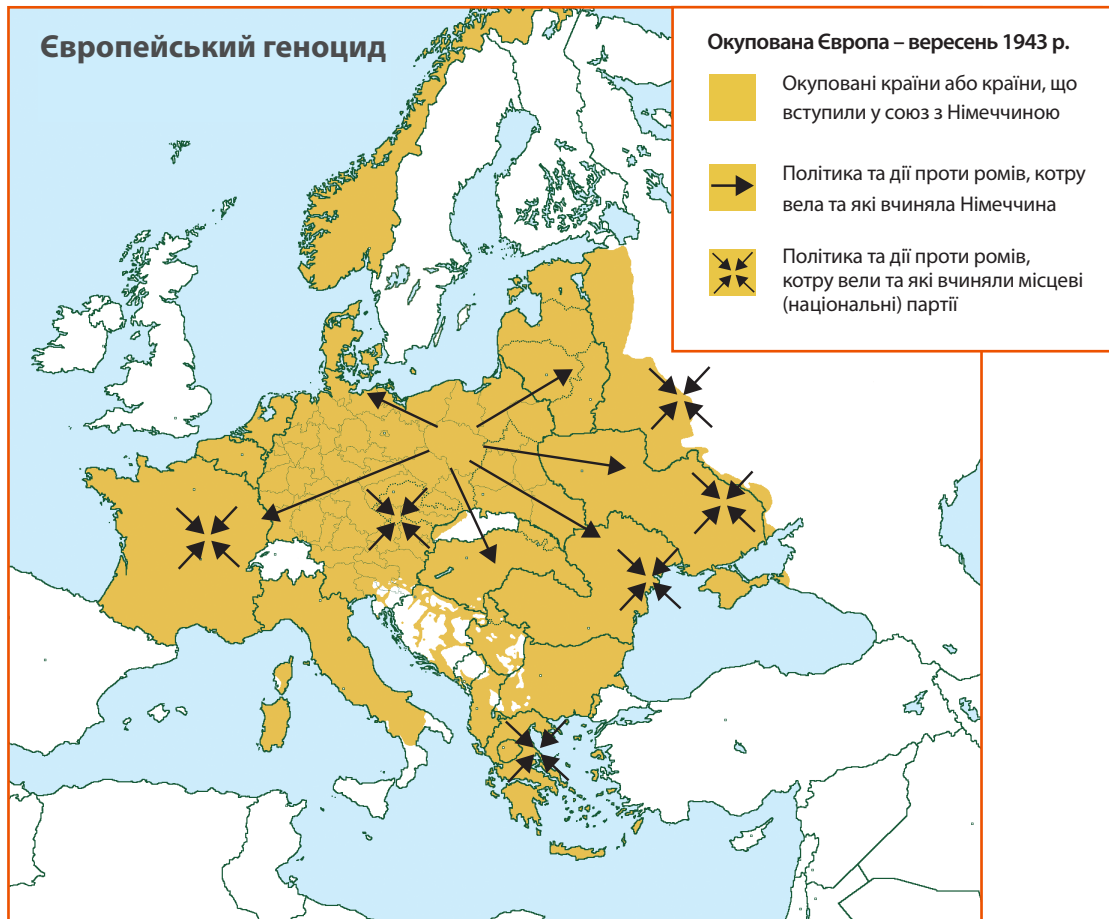
Друга особливість полягала в тому, що це був перший масовий геноцид, здійснений в межах Європи різними європейськими державами одночасно; а цільове населення в кожній країні, яка брала участь у цьому, було однаковим - або сприймалося як однакове. Це був геноцид, який був як внутрішнім для Європи, так і, у багатьох випадках, внутрішнім для кожної задіяної країни.

Трохи пояснимо. Голокост часто трактується як єдиний геноцид, який нацисти здійснювали на більшій частині європейського континенту. В інших країнах, крім Німеччини, відповідальність за всі злочини в усьому регіоні часто покладається на плечі нацистського режиму як на «сторонні сили». Не дивлячись на те, що початкова політична директива була видана урядом Німеччини, країни, які брали участь у геноциді, в різній мірі та з різних сторін співпрацювали з цією політикою. Без такої співпраці здійснити геноцид було б дуже складно, а то й неможливо.

На дорозі до Придністров'я нас били, [але] менше били румунські констеблі. З іншого боку, коли ми проїжджали Бессарабію, там нас били усі. Антонеску ненавидів циган. Він був тим, хто ненавидів нас і завдавав нам шкоди. Коли ми приїхали туди, вони висміяли нас і відправили на каторгу, поводитися з нами, як з тваринами. Вони тримали нас там два роки, і не було жодного дня, коли б ми не зазнавали страждань.

Василе Йоніта (Vasile Ioniță), румунський ром.

Це схематична карта, яка нагадує нам про те, що внесок у геноцид був як внутрішній, так і зовнішній у країнах регіону. Визначені регіони є лише ілюстративними.

Геноцид у різних країнах

На деяких окупованих територіях або в союзних з Німеччиною країнах фактичні акти вбивства здійснювали переважно німецькі чиновники. Саме так відбувалося у Польщі, де велика кількість ромів була вбита в керованих нацистами таборах смерті, і в інших країнах, таких як країни Балтії та країни колишнього Радянського Союзу, де німецький спецназ - SS Einsatzgruppen - бродив по країні, збираючи євреїв та ромів і розстрілюючи їх на місці або отруюючи газом у фургонах.

Однак навіть у цих випадках, як вказує цитата про Крим (нижче), співпраця з місцевими чиновниками була необхідною для ідентифікації та збору жертв. Цей процес, ймовірно, був дуже жорстоким сам по собі, і жертви часто тоді затримувались місцевою охороною в очікуванні вбивства з боку нацистів.

Жертви серед ромів у Криму

Ідентифікація та реєстрація ромського населення [в Криму] проводилася за ініціативою та розпорядженнями польових командирів, які видавали накази окружним старостам, а ті, в свою чергу, передавали їх сільським старостам. [Архівні] документи свідчать про широку участь місцевої адміністрації ... у реєстрації та зборі ромів. За фактичне знищення ромів відповідали загони Айнзацгрупи D та підрозділи польової жандармерії

У березні 1942 року німецька жандармерія в селі Абакли-Тома Джанкойського району наказала старості сільської ради, його заступнику та писарю скласти список з шістдесяти ромів, які проживали в селі. 28 березня, коли до села приїхав газваген, ці місцеві чиновники допомогли зібрати ромів та завантажити їх у вантажівку. Пізніше слідчі встановили, що ромів було вбито, а їх трупи викинуто на відкрите місце в північно-східній частині Джанкою.

Михайло Тяглий, «Роль і ставлення місцевого населення України до нацистської антиромської геноцидальної політики, 1941-1944 рр. (Кримська справа)»

У травні 1944 року, під час розкопок біля Джанкою було виявлено близько 200 трупів ромів, яких отруїли газом під час різанини 1942 р.

Запитаємо себе, чи є суттєва різниця між ти, щоб, з одного боку, фактично вбити, а з іншого, видати когось, щоб його вбили? Умови в багатьох таборах для ув'язнення та трудових таборах були настільки нелюдськими, що велика кількість ромів хворіла, недоїдала, їх били, піддавали тортурам, що часто призводило до смерті. Табори певної форми розташовувались майже в кожній окупованій або союзній країні, і певні ролі завжди виконували місцеві чиновники.

У деяких країнах, де режим прихильно ставився до нацистів, політика геноциду реалізовувалася безпосередньо місцевими військами або військовими підрозділами. Саме так відбувалося в Угорщині після 1944 р. та в Чеській Республіці. У Хорватії та Румунії геноцид майже повністю здійснювався на національному рівні. У той період кордони та країни швидко змінювались, і іноді країни, союзники нацистської Німеччини, брали участь у зборі жертв за межами власної офіційної території, наприклад, це стосувалося українських ромів в певних частинах Придністров'я, окупованих Румунією.

Саме Придністров'я використовувалось румунською владою як місце депортації величезної кількості румунських ромів. У 1942 р. румунський лідер Йон Антонеску (Ion Antonescu) видав наказ про депортацію з таборів «всіх кочових циган» до Придністров'я. Пізніше цей порядок поширився на осілих ромів. Загалом понад 25 000 ромів було депортовано до Придністров'я, де вони жили в надзвичайно жаклих умовах, часто без пайок їжі. Швидко розповсюджувалися хвороби, і, за підрахунками, близько 11 000 ромів померли від голоду, застуди чи хвороб.

Деякі румунські «дослідники» вивчали Роберта Риттера (Robert Ritter), інтелектуального натхненника ромської трагедії в нацистській Німеччині. Один з таких дослідників писав:

«Кочові та напівкочові цигани повинні бути інтерновані в табори примусової праці. Там їх переодягнуть, бороди та волосся підстрижуть, тіла стерилізують [...]. Витрати на їхнє життя покриваються їх власною працею. За одне покоління, ми зможемо від них позбутися. На їх місце ми можемо посадити етнічних румунів з Румунії або з-за кордону, здатних виконувати роботу за наказом та виконувати творчі завдання. Осілих циган стерилізують вдома [...]. Таким чином, периферія наших сіл і міст більше не буде хворобою, а етнічною стіною, корисною для нашої держави».

III. 3 (переклад з Făcșoaru, Gheorghe (1941) Câteva date în jurul familiei și statului biopolitic, București). Цитата з «Інформаційного бюлетеня про депортацію ромів» на romafacts.uni-graz.at

У Хорватії геноцид також здійснювався за вказівкою національного уряду місцевим населенням без активної участі німців. Фашистський усташський режим прийняв низку расових законів проти євреїв та ромів, а підрозділи усташі проводили жорстокі кампанії з метою збору жертв. Сюди входили серби, католики, мусульмани та політичні опоненти, а також євреї та роми.

Усташі також створили ряд концтаборів, найбільшим з яких був Ясеновац, де, як вважають, було вбито близько 26 000 ромів.

Табір смерті Ясеновац (Хорватія)

Арешти окремих груп ромів розпочалися у липні 1941 року, тоді як масові арешти по всій Незалежній Державі Хорватія практикувались з 20 травня 1942 року. Ромів з речами, котрі вміщалися у них у руках, переважно групами, перевозили до табору Ясеновац. У супровідних документах не було вказано їх імен, лише кількість людей або вантажних вагонів, якими їх перевозили.

У липні 1942 року, коли кількість ромів, що прибули до табору, була найбільшою, їх розділили на дві групи. Старших чоловіків, жінок та дітей відділили від молодших та негайно відправили на ліквідацію в село Доня-Градїна. Молодших ромів розміщували в таборі III С, облаштованому під відкритим небом на місці табору III (цегляна кладка). Багато людей померли від голоду, зневоднення, виснаження та фізичного насильства. Деяких ромів селили у так званому циганському таборі в селі Устіка, в покинутих будинках вбитих сербських сімей.

Майже жоден ром, який увійшов до табору, незалежно від віку та статі, не вижив.

Меморіал табору Ясеновац (www.jusp-jasenovac.hr)

Структура місцевої участі у геноциді була дуже різноманітною і у деяких країнах змінювалась протягом років війни. Кілька прикладів було наведено вище, але не було жодної країни, де дії проти ромів можна розглядати як виключно відповідальність сторонніх сил. Ми наполегливо рекомендуємо дослідити зі своєю групою особливості вашого регіону у цьому контексті.

- ▶ Ми наполегливо рекомендуємо дослідити зі своєю групою особливості вашої країни чи вашого регіону у цьому контексті.

Люди проти людей

Слід пам'ятати, що окрім місцевих чиновників у різних країнах, які відігравали активну роль у геноциді ромів, також було значиме негативне ставлення до ромів з боку місцевого населення. Навіть там, де люди не брали безпосередньої участі у геноциді, порівняно мало було тих, хто заперечував проти того, що відбувається. (Завдання 5, «Хто сприяв?» - див. інформацію далі).

Німецькі синті та роми - німці, а Німеччина - їх рідна країна. Італійські роми та синті - це італійці, а Італія - їх рідна країна. У іспанських ромів є Іспанія, у австрійських ромів та синті – Австрія, а у угорських – Угорщина тощо.

Романі Роуз (Romani Rose), ромський активіст.

Без історії антагонізму чи неприйняття народ нелегко обертається проти себе з такою ненавистю. Інформація, що міститься в наступних розділах, містить деякі з найгірших жайть геноциду ромів і ставить їх у контекст історії дискримінації, що триває століттями.

Звичайно, слід зазначити, що ненависть «народу» ніколи не поширюється на всіх, і багатьох неромів у різних європейських країнах виступали проти насильницьких заходів проти ромського населення. Багато навіть надавали їм захист чи підтримку. Деякі з цих вчинків та окремі особи згадуються у Розділі 2.3.

Важливо також зазначити, що власний опір ромів протягом усього періоду війни був і мужнім, і наполегливим. Ромські організації та окремі особи регулярно намагалися захистити себе та інших і продовжували протистояти потужним силам, незважаючи на часто фатальні наслідки такого протистояння. Деякі з них та багато інших також описані в Розділі 2.3.

Незважаючи на те, що я [«циган»] за походженням, я все своє життя прожив як румунський ром, ототожнюючи себе із зобов'язаннями та прагненнями румунського народу. Жодних звинувачень, докорів стосовно будь-кого з тих, кого вигнали з ... їхньої улюбленої країни. Все це не може виправдати їх депортацію на чужину. Поважно прошу вас пам'ятати, що у Другій світовій війні воювали *циганські солдати циганського походження*, і ви бачили, з якою щедрістю вони проливали свою кров за нашу країну - бо в них не було іншої.

Лист до румунської влади від Думітру Маріна (Dumitru Marina), румунського рома. Протягом війни Марін писав багато листів з проханням до румунського уряду про повернення членів його великої родини, депортованих до Придністров'я.

2.2 Ключові факти

«Повне знищення»

- ▶ Роми були ціллю нацистського режиму так само, як і євреї: мета – повне знищення населення.
- ▶ Спочатку офіційною причиною була передбачувана «злочинність» чи «антигромадський характер» ромів, але завжди існував базовий расовий елемент, і це стало більш явним, коли Голокост досяг апогею. У 1938 році з'явилося поняття «генетичного базису», за яким когось можна було заарештувати, депортувати або вбити, якщо лише хтось з прадідів у родині був ромом.

Старший офіцер СС і начальник поліції Сходу, доктор Ландграф (Dr Landgraf), у Ризі, повідомив рейхскомісару Розенбергу зі Сходу Лозе (Lohse) про включення ромів у «остаточне рішення». Після цього, 24 грудня 1941 року Лозе дав наказ про те, що до ромів «слід застосовувати такий же режим, як і до євреїв».

Бенно Мюллер-Гілл (Benno Müller-Hill), 1988р., з книги «Наука про вбивства: Ліквідація шляхом наукового відбору євреїв, циган та інших», Німеччина 1933-1945 рр.

- ▶ Систематичні програми для переміщення ромів до таборів або окремих районів існували в кожній країні, яка перебувала під нацистською окупацією або контролем. Цілі ромські сім'ї були вивезені з домів і масово перевезені на майже вірну смерть.
- ▶ Сотні тисяч європейських ромів були вбиті за нацистською програмою. Точні цифри невідомі, оскільки смерті часто не фіксували або не реєстрували як смерть ромів. Багато записів, які існували, були втрачені або знищені.
- ▶ Незважаючи на брак інформації, прийнято вважати, що в результаті геноциду було вбито близько півмільйона ромів. Деякі експерти вважають, що цифри вищі - можливо, навіть понад мільйон.

- ▶ Навіть за найнижчими оцінками, геноцид ромів спричинив загибель приблизно половини довоєнного ромського населення. Знову ж таки, деякі вважають, що цифри вищі, і що ромське населення могло зменшитися на цілих 80%. Однак зараз важко навіть уявити, скільки ромів жило в Європі до геноциду.
- ▶ Злочини проти ромів здійснювали не лише нацисти чи німці. У союзних з нацистами країнах, окупованих територіях або країнах, що знаходилися під контролем нацистів, управління, депортація та часто вбивства здійснювались місцевими чиновниками під командуванням національного уряду. У деяких країнах було вбито майже все ромське населення (див. Сторінку 17 вище, де описані моделі геноциду в різних країнах та сторінки 25-30, де наводиться статистика ймовірних смертей).

Умови інтернування у Франції

Часто табори будували на рівнині або схилі пагорба на відкуп стихії, як у Ланнемезані. У таких таборах не було жодного оснащення та панувала антисанітарія. Будучи не призначеними для життя, ці приміщення швидко спустошувалися. На ліжках не було матраців та ковдр. Ці хібарки були переповнені блохами та вошами. У Верхній Марні, «кочовики» були інтерновані у занедбаному форті, в якому не було дверей, вікон та проточної води. У Мульсанне хібарки покривали гофрованим залізом, і взимку люди замерзали, а влітку задихалися від спеки... .

Роми страждали від холоду, бо в них не було одягу ... Не маючи палива, інтерновані в Муасдон-ла-Рів'єрі не мали іншого вибору, як палити дошки підлоги своїх хатин для опалення.

«Інформаційний бюлетень з історії ромів» (Рада Європи). Близько половини довоєнного ромського населення Франції, близько 13 000 осіб, були інтерновані в спеціальних таборах, розташованих по всій країні.

Причини смерті

- ▶ Багато ромів було вбито в газових камерах. Найвідомішою справою була ліквідація «циганського табору» (*Zigeunerlager*) — в Освенцимі-Біркенау. У ніч на 2 серпня 1944 р. усіх циган, які мешкали в таборі, загнали в газові камери і жорстоко вбили. Зафіксовано близько 2 900 жертв, включаючи чоловіків, жінок, дітей та людей похилого віку.

Першу спробу ліквідувати циганський табір в Освенцимі зустріли з несподіваним опором - роми відбилися підручною зброєю - і відступили. Через кілька місяців есесівці спробували ще раз, і цього разу їм вдалося вбити всіх ромів.

- ▶ Велику кількість ромів також було знищено у газових камерах в інших нацистських таборах. У січні 1940 року ромських дітей використовували як «морських свинок»

для випробування ціаністого газу, який згодом використовувався в газових камерах. Було вбито 250 ромських дітей.

- ▶ Десятки тисяч ромів також загинули у концтаборах, гетто, трудових таборах чи інших місцях, куди їх депортували, внаслідок голоду, виснаження або хвороб. Дітям, людям похилого віку та інвалідам, а також працездатним юнакам та дівчатам майже не давали їсти, пити або тримали у холоді; їх утримували у вкрай антисанітарних умовах, де легко розповсюджувалися хвороби, і без жодної медичної допомоги. Крім цього, вони були змушені виконувати каторжні роботи.
- ▶ Більшість ромів, ймовірно, були вбиті в рамках програм масових розстрілів, які проводились за межами таборів спеціальними «загонами смерті» СС, відомими як *Einsatzgruppen*. Ці загонали смерті іноді знищували одночасно цілі села і закопували тіла в братських могилах. Записи про такі акти вбивства часто були неточними, а іноді взагалі не велись. Це суттєво ускладнює процес точного підрахунку кількості жертв серед ромів взагалі. На сьогодні визначено близько 180 місць, де було вбито велику кількість ромів.

Голод був найстрашнішою карою. Санітарні умови, у яких тримали людей важко описати словами. Не було мила і не було можливості помитися. Коли спалахнула епідемія тифу, доглядати за хворими було неможливо, оскільки не було ліків. Це було пекло. Важко уявити щось гірше.

Діти помирали першими. День і ніч вони плакали і плакали за хлібом ... більшість із них померли через кілька днів після народження. Не було догляду, не було молока чи гарячої води, не кажучи вже про порошок чи підгузки. Більші діти, старші 10 років, повинні були носити каміння для будівництва Лагерштрассе. Щодня, через голод помирали сотні дітей.

Елізабет Гуттенбергер (Elisabeth Guttenberger), ром, яка була депортована в Освенцим у 1943 році.

- ▶ Подорожі поїздами до місць депортації та так звані «марші смерті» також забрали тисячі життів. В'язням доводилося проходити довгі шляхи часто пішки, зі скудними запасами їжі чи води, без медичного обслуговування та в умовах антисанітарії. Тих, хто не встигав за темпом, але не померли від виснаження чи голоду, розстрілювали ще до того, як вони діставалися місця призначення.
- ▶ Роми також виступали у ролі піддослідних під час жорстоких експериментів Науково-дослідного інституту расової гігієни, який очолював Роберт Ріттер (Robert Ritter), та сумнозвісний Йозеф Менгеле (Joseph Mengele), який працював в Освенцимі. Деякі з «досліджень» включали дослідження того, як довго роми могли вижити на морській воді, при їх заморожуванні, тестуванні нових препаратів та введенні хімічних речовин у очі. Невідома кількість ромів загинула або в ході цих експериментів, або відразу після них: тих, хто пережив експерименти, як правило, вбивали.

Я добре пам'ятаю одну пару близнюків: Гвідо та Іну, яким було близько чотирьох. Одного разу Менгеле їх забрав Повернувшись, вони були в жахливому стані: їх зшили, спиною до спини, як сіамських близнюків. Їх рани були інфіковані і сочилися гноєм. Вони кричали день і ніч. Тоді їх батькам - пам'ятаю, матір звали Стелла - вдалося отримати трохи морфію, і вони вбили дітей, щоб покласти край їхнім стражданням.

Віра Олександр (Vera Alexander), єврейка з Освенциму, яка доглядала за 50 парами ромських близнюків.

- ▶ Слід пам'ятати, що ті роми, яким пощастило уникнути смерті у воєнні роки, пережили досвід, який мало хто з сучасного повоєнного покоління міг би собі уявити. Їхнє фізичне здоров'я було остаточно підірване роками недоїдання, хворобами та важкими тортурами. На додаток до цього, наслідки насильницької широкомасштабної програми, що підживлюється упередженнями і ненавистю, поширюються далеко за межі фізичного стану: досвід масового засвідчення страждань і мук, включаючи досвід друзів та сім'ї, міг мати лише глибокий і тривалий психологічний вплив.

Щовечора зачитували імена загиблих На табірній вулиці в Біркенау було повно трупів, що валялися кучами – це реальність, яку важко описати. Вночі, коли все замерзло, вони завантажували мерзлі трупи на вантажівки та вивозили їх. Я, мабуть, не пережив би все це, якби не моя сестра, яка доставляла їжу.

Франц Розенбах (Franz Rosenbach), народжений в сім'ї асимільованих ромів в Австрії, депортований в Освенцим у 1943 році.

«за підрахунками, **щонайменше 500 000 ромів** було знищено під час Другої світової війни нацистськими та іншими режимами та їх союзниками, а ... в деяких країнах було знищено понад 80% ромського населення».

Резолюція Європейського парламенту з нагоди Міжнародного дня ромів (2015/2615 (RSP)).

«досі невідомо, скільки ромів стало жертвами нацистських переслідувань ... Дослідження спираються на підрахунки; незалежно від їх свідчень, число у **щонайменше 250 000 жертв** вважається дуже ймовірним»

Інформаційні бюлетені про ромів, Рада Європи.

«[ми] вважаємо, що в нацистській Німеччині та окупованій Європі у період між 1939 і 1945 роками було вбито від півмільйона до півтора мільйона ромів»

Сибіл Мілтон (Sybil Milton), старший історик Меморіального музею Голокосту США.

«Постійно повторюване число у 500 000 смертей під час геноциду ромів стає загальноприйнятим та загальноновизнаним. **Але ми не знаємо цього достеменно.** Не було встановлено точне місце знаходження повної документації і, відповідно вона не була проаналізована. Ми повинні захищатись, щоб ця цифра не стала загальноприйнятною, бо ...реальна кількість жертв була значно вищою».

Ян Хенкок (Ian Hancock), ромський активіст, академік.

Дослідження Голокосту ромів відносно недавні, і їх не можна порівняти з численними та суттєвими дослідженнями, проведеними щодо жакливого досвіду єврейського населення. Частково з цієї причини, а частково через те, що записи, що стосуються жертв серед ромів, є дуже неповними, важко дати точну оцінку кількості постраждалих. Як вказують наведені вище цитати, навіть експерти не погоджуються з всім відомими цифрами!

Таку незгоду важливо визнавати, але ми не повинні дозволяти, щоб дебати щодо чисельності загиблих затьмарили справжню суть геноциду ромів: сотні тисяч невинних ромів були жорстоко вбиті, і *намір* полягав у ліквідації всього населення. Цей намір було добре задокументовано, і це є одним із ключових фактів, що доводить акти масового вбивства, кваліфікованих як геноцид (див. сторінку 56).

Чи були тотожні долі євреїв, ромів та синті? Ми можемо лише підрахувати кількість, було знищено набагато більше одного мільйона ромів та синті. Але справа не в цьому. **Для мене вирішальним питанням є жага до знищення, яка практикувалася по-різному.**

Гюнтер Грас (Günter Grass) (виділено автором).

З інтерв'ю Гюнтера Грасса на тему «Роми: Європейська меншість. Виклик різноманітності», під редакцією Моніки Флашікової-Бенової (Monika Flašíkova-Beňová), Ханнеса Свободи (Hannes Swoboda) та Яна Марінуса Вієрсма (Jan Marinus Wiersma).

Таблиця та ілюстрації на сторінках 28-30

Таблиця на сторінці 28 була складена у 2000 році. В деяких країнах дослідження які дають більш точне уявлення про те, що сталося, проводилися набагато пізніше, і деякі цифри в таблиці в даний час оспорується. Проте ця таблиця являє собою єдину реальну спробу показати, наскільки різні європейські країни брали участь у нацистській політиці геноциду проти ромського населення. Ви можете використовувати її, щоб дати молодим людям загальну картину та викликати дискусію - і, можливо, спонукати їх до проведення власного дослідження теми.

1. Заохочуйте молодих людей, з якими ви працюєте, вивчати останні дослідження

- ▶ Перевірте, чи не проводилась нещодавно (в їхній країні чи в інших країнах) робота над вивченням питання геноциду ромів. Наприклад, вони можуть зв'язатися з організаціями чи дослідниками, які працюють над цим питанням. Існує корисний перелік ресурсів та організацій, перерахованих відповідно до країни, на веб-сайті www.roma-genocide.org/en/map.
- ▶ Перевірте, чи не було офіційних заяв уряду чи парламентарів щодо геноциду ромів у вашій країні: яку цифру вони озвучують?

Нові дослідження в Нідерландах

За даними таблиці, довоєнне населення ромів налічувало приблизно 500 осіб, і всі вони вважалися померлими. Нещодавня робота виявила більш детальну інформацію про рейд, проведений у травні 1944 року, який, ймовірно, був джерелом цієї інформації. Під час рейду було заарештовано 578 людей, яких вважали ромами. З цих 578 людей 245 було депортовано в Освенцим, і лише 30 пережили війну. Більшість заарештованих, що залишились, були звільнені майже негайно, оскільки вважалося, що вони не роми, а мандрівники.

Дослідження також показали, що в Нідерландах проживало більше 500 ромів, як зазначено в таблиці: зараз вважається, що довоєнне населення ромів становило від 2000 до 2500.

2. Питання для обговорення

- ▶ У разі виникнення будь-яких суперечок щодо певних статистичних даних, вислушайте аргументи обох сторін і дізнайтеся:
 - » Чому виникають такі розбіжності?
 - » Які є підстави, щоб вважати, що цифри можуть бути більшими чи меншими?
 - » Чому важко встановити реальну кількість жертв?

...рідко, коли [«циган»] включали до даних національних переписів. Тому **виявити фактичну кількість жертв серед циган у Польщі, Югославії, Білій Русі та Україні, на землях, де, ймовірно, була найбільша кількість жертв, практично неможливо.**

Меморіальна книга про ромів, які загинули в Освенцимі-Біркенау.

3. Заповнення прогалин

Деякі країни в таблиці не вказані. Сюди входять країни, які воювали проти Третього рейху і не були окуповані, але включають країни, які були союзниками або окуповані Німеччиною, такі як Норвегія, Болгарія та Фінляндія.

- ▶ Щодо країн, які не входили до гітлерівської коаліції, або окупованих країн, перевірте подальші дослідження чи ініціативи - наприклад, дивіться інформацію про Норвегію в полі нижче.
- ▶ Щодо всіх інших країн перевірте історію дискримінації ромів до війни (та після неї). Великобританія, Іспанія та Швеція, звісно, не відправляли власне населення ромів та їх єврейське населення до нацистських таборів смерті. Але немає доказів того, що ставлення до цих меншин було більш позитивним. Тому, якщо ви працюєте з молодими людьми з цих країн, змусьте їх задуматися над тим, чи могло б неромське населення у їх країнах бути вищим заступником ромів, на відміну від інших країн.

Заповнення прогалин у Норвегії

Про Норвегію у таблиці нічого не сказано: до 2000 року офіційно не було визнано, що країна брала участь у геноциді ромів. Однак невелика ромська меншина в країні проводила тривалу кампанію за визнання та компенсацію за злочини, скоєні за часів нацизму. В результаті їх зусиль у лютому 2015 року було опубліковано доповідь за замовленням уряду.

У цій доповіді викладена політика Норвегії до війни щодо не зарахування ромів до норвезьких громадян, а також щодо їх виселення з країни. Коли почалася війна, і нацистська політика мала на меті знищити всіх ромів, влада відмовила вигнаним ромам у поверненні до Норвегії. У 1944 році, 62 з 68 ромів, яким було відмовлено у в'їзді, було депортовано безпосередньо з окупованої Бельгії до табору циган в Освенцимі-Біркенау. І лише четверо пережили війну.

«Настав час морально розрахуватися з цією темною частиною нашої історії. Держава визнає свою відповідальність за допущені помилки та несправедливість, завдану норвезьким ромам», - Ерна Солберг (Erna Solberg), прем'єр-міністр Норвегії у 2015 році.

Геноцид ромів: кількість жертв по всій Європі

Ви можете скористатися цією таблицею та ілюстраціями на сторінках 29 та 30, щоб зробити широкий огляд того, що сталося на європейському континенті. Спробуйте вивчити останні дослідження, проведені у вашій країні: це те, що ви могли б запропонувати зробити вашій групі.

Країна	Населення ромів до геноциду (приблизна оцінка)	К-ть загиблих під час Голокосту (приблизна оцінка)	% вбитого населення (приблизна оцінка)
Австрія	11,200	8,250	73,7%
Бельгія	600	500	83,3%
Чеська Республіка ³	13,000	6,500	50,0%
Естонія	1,000	1,000	100,0%
Франція	40,000	15,150	37,9%
Німеччина	20,000	15,000	75,0%
Греція	?	50	?
Угорщина	100,000	28,000	28,0%
Італія	25,000	1,000	4,0%
Латвія	5,000	2,500	50,0%
Литва	1,000	1,000	100,0%
Люксембург	200	200	100,0%
Нідерланди	500	500	100,0%
Польща	50,000	35,000	70,0%
Румунія	300,000	36,000	12,0%
Словаччина	80,000	10,000	12,5%
Радянський Союз ⁴	200,000	35,000	17,5%
Югославія	100,000	90,000	90,0%
Всього	947,500	285,650	30,1%

Н'євек, Дональд Л. (Niewyk, Donald L.), Нікозія, Францис Р. (Nicosia, Francis R.) – «Колумбійський путівник про Голокост», видавництво Колумбійського університету, 2000 р.

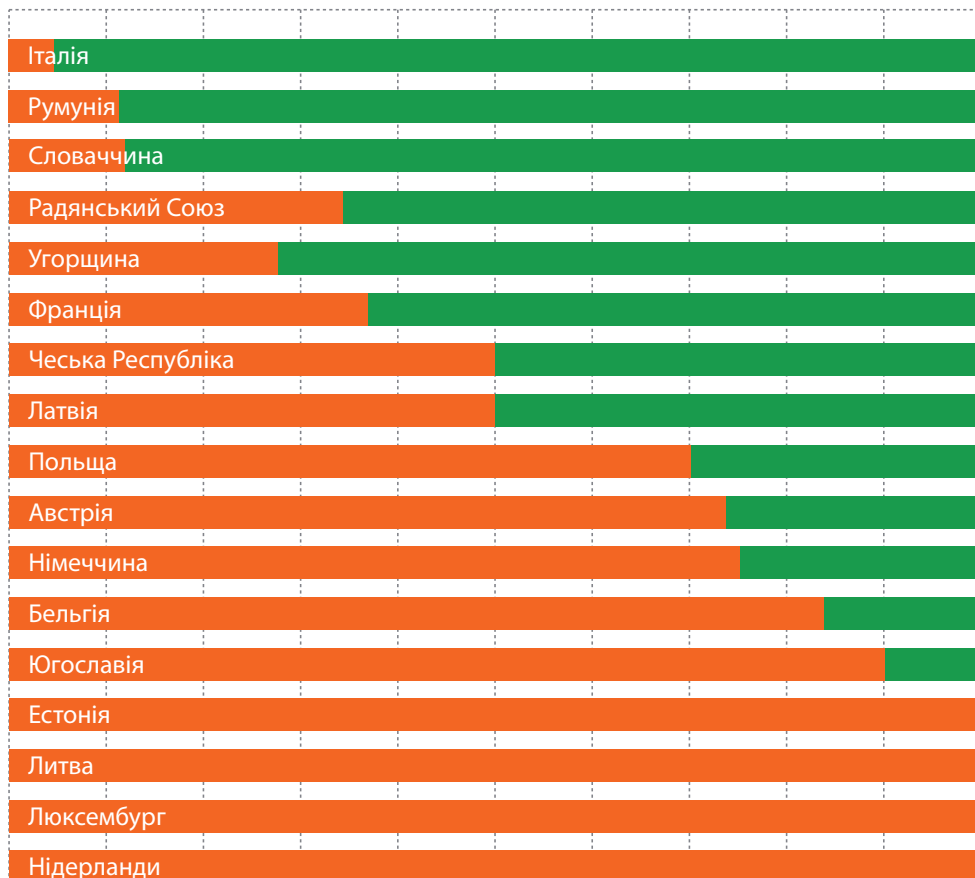
Примітка: Діаграми на наступній сторінці складені на базі даних, зазначених у таблиці вище. Вони також дають лише порівняльну картину долі ромського населення в різних країнах: кількість загиблих ромів майже напевно була вищою, ніж зазначено на схемах.

3. Протекторат Богемії та Моравії

4. У межах кордонів 1939 року.

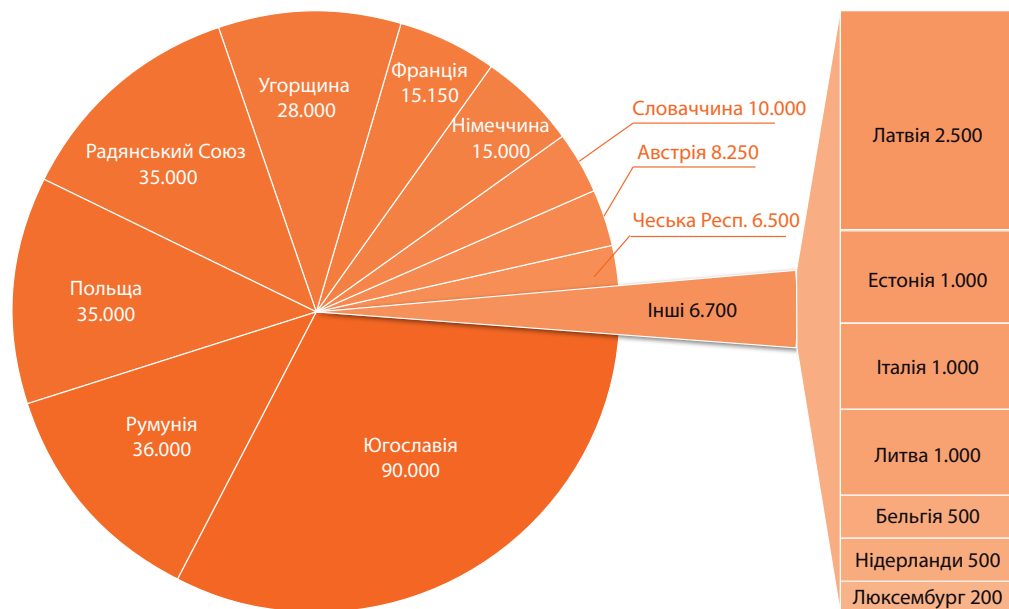
Кількість загиблих ромів – процент від загального населення ромів

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

■ Можлива кількість жертв, % від довоєнного населення
■ Можлива кількість тих, хто вижив, % від довоєнного населення

Кількість загиблих ромів: у цифрах

2.3 Опір

Протистояти геноциду було непросто - перш за все для ромів, а також для всіх неромів, які виступали проти офіційної політики.

Протягом війни, роми неустанно чинили опір політиці геноциду. Окрім численних спроб самостійно уникнути полону або врятуватися після затримання, вони намагалися підтримувати та рятувати інших від смерті або полону, часто шляхом організованого опору. Найпомітнішою подією опору стала подія у «циганському таборі» в Освенцимі 16 травня 1944 року, коли нацистські есесівці зробили першу спробу ліквідувати табір, а ув'язнені роми озброїлися камінням та різними підручними засобами та забарикадувались у казармах. Есесівці були змушені відкласти спробу ще на кілька місяців. Ця дата, 16 травня, відзначається кількома ромськими організаціями та рухами як «День опору ромів».

Охоронець СС розповідав мені, наскільки ця спецоперація була важкою у порівнянні з будь-чим іншим, що коли-небудь проводилося в Освенцимі ... Цигани, які знали, що їх чекає, кричали: починалися бійки, лунали постріли, люди були поранені. Підкріплення СС прибуло, коли вантажівки були заповнені лише наполовину. Цигани використовували навіть хліб як зброю. Але есесівці були занадто сильними, занадто досвідченими та їх було занадто багато.

Дазло Тілані (Dazlo Tilany) розповідає про остаточну «ліквідацію» «циганського табору».

Депортовані роми також робили різні спроби широкомасштабних організованих втеч, деякі з яких були успішними. У Франції табір в Арк-е-Сенані змушені були закрити у вересні 1943 року, оскільки з нього втекло багато ромів.

Йосиф Тейфель (Josif Teifel) [був] ромом з Чехословаччини, який підпільно працював у мукачівському гетто. Працюючи з партизанами, під час війни, йому вдавалося приховувати людей, надавати продовольчу допомогу та організовувати опори всередині та поза гетто.

Фонд Шоа Університету Південної Кароліни (2013 р.).

Поширеними були також втечі з Придністров'я, як і спроби апеляції на підставі депортації. Архіви того періоду показують, що багато депортованих надсилали численні листи до влади з проханням переглянути їх випадки чи справу їх родин. У листах часто описували важливий внесок, зроблений у ромську спільноту або у боротьбу під час війни до того, як сім'ї були депортовані.

Альфреда Марковська (Alfreda Markowska)

Альфреда Марковська була польською ромою, яка бачила на власні очі, як нацисти у 1941 році вбили її батьків, братів і сестер та членів її громади. Вона була єдиною, хто вижив. Їй вдалося уникнути арешту і вона брала активну участь у порятунку єврейських та ромських дітей. Почувши новини про різанину, вона їздила на місця, щоб шукати тих, хто вижив. Тих дітей, кому вдалося вижити, вона переховувала, робила фальшиві документи та шукала сім'ї чи опікунів, які могли б за ними доглядати. Декого вона виховувала сама.

Таким чином, Альфреда врятувала щонайменше 50 дітей, і в 2005 році її нагородили Командорським хрестом із зіркою Ордена Полонії Реститути за героїзм і виняткову мужність.

Підтримка з боку неромів

Також були зафіксовані різні випадки солідарності чи підтримки з боку неромського населення, і, безсумнівно, таких випадків було набагато більше, ніж офіційно задокументовано. Іноді ця підтримка мала форму «пасивного» опору: у вигляді затримки з виконанням наказу або його повним невиконанням. Такі випадки часто траплялися у деяких місцевих жандармеріях Румунії, які часто не бажали збирати ромське населення, коли їм наказували це робити. З деяких відділків надходили повідомлення нахвалт: «У нас немає таких Циган».

Пол Кребер (Paul Kreber) працював у поліції у Вупперталі. Він відмовлявся виконувати накази про депортацію і часто допомагав ромам уникати захоплення та втечі, переховуючи їх у підземеллі. У 1988 році за поданням Центральної ради німецьких синті та ромів він був нагороджений Федеральним хрестом Німеччини за заслуги.

Інші користувалися іншими наявними у них можливостями та власною природною симпатією, щоб якось допомогти окремим ромам вижити. Це стосувалося навіть деяких охоронців та персоналу таборів або місць ув'язнення (див. Цитату Антоніна Абсолон (Antonin Absolon) нижче).

Марія Максимова (уроджена Білоус) народилася 1 грудня 1935 року в Недрі, Баришівського району Київської області в колишньому Радянському Союзі (нині Україна) ... Під час окупації Недри німецькі солдати заарештували Степана, діда Марії, та вивезли його до місця страти. Завдяки допомозі місцевих жителів та його ковальській майстерності він залишився живим.

Фонд Шоа Університету Південної Кароліни (2013 р.).

Звичайно ж треба згадати тих представників неромського населення, які мужньо та активно підтримували ромів, чиє життя було в небезпеці, навіть коли це загрожувало їх власній безпеці.

Серед таких був польський водій вантажівки, який допоміг Вінценцу Роузу (Vinzencz Rose) втекти з табору Неккарельц (див. сторінки 34-35), та поліцейський, який допоміг Зоні Вайс (Zoni Weisz) уникнути депортації. Однак такі випадки мужньої підтримки траплялися не тільки серед окремих осіб але і численних сімей, які приховували ромів або допомагали їм, коли їм доводилося сидіти у підземеллі.

У зв'язку з запланованою владою ліквідацією «Сімейного табору циган», Тадеуш Йоахімовський (Tadeusz Joachimowski) (№ 3720), працюючи в камері реєстраторів, як автор доповідей разом з Іренеушем Пьєтжиком (Ireneusz Pietrzyk) (№ 1761) та Генріком Порбським (Henryk Porębski) (№ 5805) пішов із «Книгами записів циган» з табірної контори. Ці книги ув'язнені обмотували одягом і складали у відро, закрите зверху дерев'яною кришкою. У липні 1944 р. вони закопали відро з документами в циганському таборі біля бараку 31, де утримували чоловіків. 13 січня 1949 року Йоахімовський разом із працівниками Музею вирив із землі відро з книгами.

Джерело: auschwitz.org/en/museum/about-the-available-data/sinti-and-roma

У жорстокому кліматі, який панував у роки геноциду, дії таких людей те тільки були чудовими, а і обнадійливими. В результаті було врятовано життя деяких ромів: і цього більше ніж достатньо. Усвідомлення лише самого факту існування людської солідарності навіть у такі жорстокі часи, є, мабуть, найбільшим джерелом оптимізму на майбутнє.

Я пробув [у табірній лікарні] до від'їзду з Біркенау. Перехворів двома різновидами видами тифу Головною медсестрою була полячка Янка з Катовіце, якій було близько тридцяти-тридцяти п'яти років. Вона була привабливою, мала темне волосся і завжди була в чистому одязі. Вона доглядала за мною як рідна матір. Вона давала мені більше їжі, а також речі, які їй привозили її польські друзі. Саме завдяки її турботі я вижив у лікарні: вона врятувала мені життя.

Антонін Абсолон (Antonin Absolon), ром, депортований разом з усією родиною до циганського табору в Освенцимі.

Родина Роуз: ромські активісти

Антон та Лізетта Роуз

Антон і Лізетта були німецькими ромами (Синті). Вони були батьками Оскара та Вінценца та дочки, яка загинула в Берген-Бельзені. До війни Антон керував кінотеатром у Дармштадті. Його вбили в Освенцимі, а Лізетта померла від виснаження в концтаборі Равенсбрук. 13 членів сім'ї Роуз стали жертвами голокосту.

Оскар Роуз

Оскар у вдалося уникнути арешту. Переховуючись у підземеллі, він отримував талони на їжу для своїх депортованих членів сім'ї і допоміг Вінценцу втекти з Некарельзу.

Вінценц Роуз

Вінценца спочатку відправили до Освенциму а потім до Некарельзу. Йому вдалося втекти завдяки Оскару та польському водієві вантажівки і вижити, ховаючись у підземеллі, поки не закінчилася війна.

Романі Роуз

Романі - син Оскара, змалку брав активну участь у справах захисту прав ромів і став головою Центральної ради німецьких синті та ромів та членом виконавчого комітету Міжнародного руху проти дискримінації та расизму. Він зіграв важливу роль у визнанні геноциду ромів і мав великий вплив на визнання німецьких синті та ромів національною меншиною згідно з умовами *Рамкової угоди про захист національних меншин* Ради Європи.

2.4 Історичні факти

Відомо, що роми прибули в Європу щонайменше 900 років тому, і, мабуть, навіть раніше. Вже з 14 століття є дані, що вони зазнали суворих утисків, дискримінації та обмежень своїх прав з боку більшості населення різних європейських країн. Утиски та дискримінація були очевидні як в офіційній політиці, так і серед широкої громадськості.

Таке негативне ставлення, що укріплювалось протягом сотень років, безсумнівно, полегшило нацистам - та іншим - реалізацію програми масових знущань та вбивств без будь-яких активних заперечень з боку населення. Уявіть, наприклад, чи можна було б

У 1956 р. Оскар та Вінценц заснували Асоціацію не-євреїв, переслідуваних за расою. Пізніше це стало Асоціацією синті Німеччини, першим в Німеччині рухом за громадянські права синті та ромів.

Після смерті Оскара, Вінценц продовжив спільну роботу з підтримки жертв геноциду ромів. У 1974 році за власні кошти він оплатив меморіал загиблим синті та ромів на місці табору в Освенцимі-Біркенау.

4 грудня 1978 року Вінценц був нагороджений німецьким Федеральним хрестом за заслуги. Він був першим представником ромів, який отримав таку високу відзнаку.

Романі був провідним учасником боротьби за визнання злочинів, скоєних проти ромів під час Голокосту. У 1980 році, у віці 30 років, він взяв участь у голодуванні біля меморіалу табору Дахау разом з Вінценцем та ще 10 німецькими циганами. Основною їх вимогою була повна «моральна реабілітація».

Тижневе голодування у колишньому концтаборі дозволило привернути увагу громадськості до геноциду ромів. Спочатку уряд Баварії, а потім і сам канцлер Німеччини визнали, що злочини проти ромів під час Голокосту, що здійснювалися на тлі расової неприйнятності, і є геноцидом.

сьогодні оголосити та здійснити таку програму масових вбивств, якби цільова аудиторія складалася з людей, яких суспільство в цілому сприймало позитивно, а то й нейтрально. Уявіть, якщо цілями були оголошені маленькі діти з блакитними очима або дорослі з рудим волоссям, або коміки - або працівники молодіжних рухів. Здається очевидним, що така програма майже напевно не могла б бути здійснена.

Отже, історична дискримінація ромів важлива не тільки тому, що це ще одна несправедливість, яку слід визнати, але й тому, що вона може допомогти пояснити, як така атмосфера расизму, стигматизації та упереджень може призвести до можливості такої події, як Голокост.

Молоді люди повинні усвідомити, що расистські настрої можуть перерости у ненависть та жорстоке поводження. І саме вони дозволяють урядам реалізовувати політику, яка за звичайних обставин була б неприйнятною.

Дискримінація ромів у Європі: коротка історія

ПРИМІТКА: «Антициганські» закони були прийняті майже в усіх європейських країнах, починаючи з перших міграцій ромів до Європи. Наведена нижче інформація охоплює лише невелику кількість таких законів. Європейські країни, про які тут не згадується, напевно мали власні дискримінаційні закони тому слід заохочувати учасників досліджувати історію їх країн.

- ▶ З другої половини 14-го століття ромів, які прибували у Валахію та Молдавію (нині, це переважно територія **Румунії**), тримали у неволі та рабстві. Це тривало п'ять століть. Роми-раби належали принцу, монастирям або приватним особам. Раби не вважалися суб'єктами права і класифікувались як власність своїх господарів.

Цигани народжуються лише рабами; кожен, хто народився від матері-рабині, також повинен стати рабом.

З кодексу Валахії, початок 19 століття.

- ▶ Імператор Священної Римської імперії Максиміліан I (також відомий як **Король німців**) наказав всім «циганам» покинути територію Імперії до Великодня 1501 р. Будь-яких ромів, що залишились після цього терміну, оголошували людьми поза законом, і будь-хто міг їх зловити і вбити.
- ▶ У **Франції** Людовик XII (1504), Франсуа I (1539) і Карл IX (1561) вислали «циган» із Королівства. У 1666 році Людовик XIV наказав заарештувати і без суду відправити на галери всіх «циган» чоловічої статі.
- ▶ У **Швеції** в 17 столітті відбулася примусова стерилізація та депортація ромського населення. У 1637 р. законом «Про повішання» дозволялося вбивати будь-яких ромів, знайдених у королівстві.
- ▶ У **Нідерландах** у 18 столітті поліція та військові регулярно організовували акції проти ромів. Вони були відомі як «полювання на язичників» ("heidenjachten"). Останнє полювання відбулося у 1728 році. На той момент більшість жертв були вбиті, деякі втекли з країни або здалися владі.
- ▶ В **Англії** за часів Генріха VIII «циганам» було заборонено в'їжджати в країну. Будь-яких ромів, яких знаходили на території країни, депортували. У 1554 році королева Марія прийняла закон «Про циган», який передбачав, що «бути циганом» карається смертю. У 1714 році британські цигани були відправлені на Карибські острови як раби.
- ▶ У 1747 р. Єпископ Ов'єдо подав пропозицію іспанському королю Фердинанду VI розібратися з «проблемою циган», або назавжди вигнати їх з королівства, або зібрати

і ув'язнити все «циганське» населення. Цю пропозицію підтримали і за один день, по всій країні було інтерновано 10-12 000 осіб.

Від нині, за наказом Його Величності, всіма способами і в будь-якому місці шукати та ув'язнювати тих [«циган»], хто залишився, не оминаючи жодної святині, де вони могли б знаходитися. [...] І магістрати мають робити, все що передбачено наказом, чітко та у повній мірі, так як того вимагає важливість цього питання.

З наказу маркіза Ла-Енсеніда (Marquis la Ensenada) (Іспанія, 1749).

- ▶ У 1773 році імператриця **Австро-Угорської імперії** Марія Тереза видала указ, що забороняє шлюби між ромами. Також імператриця наказала забрати всіх дітей старше 5 років у батьків і передати їх угорським фермерським сім'ям.

Одного дня ... з'явилися солдати з фургонами і забрали у циган усіх дітей - від новонароджених немовлят до молодят, які все ще носили весільну сукню. Відчай бідних людей неможливо було описати. Батьки падали на землю перед солдатами і чіплялися за фургонали, які забирали їхніх дітей. Їх відштовхували палицями та прикладами гвинтівок, а оскільки вони не могли їхати за фургонами, в яких знаходилось найцінніше, що у них було - їх маленькі діти, - багато батьків одразу ж кінчали життя самогубством.

Джерело: Інформаційні бюлетені з історії ромів.

- ▶ Протягом XIX століття впливові письменники та уряди почали розробляти євгеніку та расистські теорії, які приймалися як «науковий факт». Для багатьох вони слугували виправданням різного ставлення до людей, які могли просто виглядати якось інакше або яких вважали «чужинцями» для певної країни чи регіону.
- ▶ Зараз такі теорії повністю дискредитовані, але вони зіграли важливу роль у формуванні багатьох поглядів та політики щодо ромського населення (та інших). Однією з впливових публікацій була публікація 1876 року «Злочинець» (*The criminal man*) італійця Чезаре Ломброзо (Cesare Lombroso). Ломброзо припустив, що «генетична схильність» стала причиною передбачуваних злочинних дій «циган».
- ▶ У 1927 році Перша **Чеська Республіка** прийняла «Закон про мандрівних циган», який обмежував пересування ромів, і вони змушені були клопотати про встановлення їх особи та про отримання дозволу на ночівлю.
- ▶ У 1926 році були взяті відбитки пальців у всіх ромів старше 14 років, які проживали у Бургенланді (Австрія). Починаючи з 1928 року, у поліції Айзенштадта (нової столиці Бургенландії) існувала так звана «Картотека циган» ("Zigeunerkartothek"), яка містила записи про близько 8000 ромів.

1. Статевий акт між циганами та німцями є злочином расової ганьби.
2. Циганам заборонено відвідувати загальноосвітню початкову школу.
3. Стерилізація циган повинна зупинити їх розмноження.
4. Обшуки будинків та приватних осіб повинні проводитися регулярно.
5. Циганські хатини (культурна ганьба) - зруйнувати, а циган поселити в халупах трудових таборів.
6. У трудових таборах цигани працюють у закритих групах.
7. Займатися власною справою поза трудовим табором заборонено.
8. Циганам заборонено носити зброю.
9. Добровільна еміграція вітається.

З меморандуму «Циганське питання. Меморандум глави уряду провінції Бургенланд» (1938 р.)

Антициганські закони та політики Німеччини: коротка історія (1890-1992 рр.)

Примітка: наступна таблиця призначена для використання у рамках кампанії «Доста!», описаної на сторінці 97 цього підручника. Для цілей цієї кампанії всі посилання на ромів або «циган» замінено на «Х»

1890 р.	У Німеччині проводиться конференція на тему «Х-люди нижчої раси». Військовим наказано контролювати переміщення всіх Х.
1909 р.	Проводиться політична конференція на тему «Питання Х». Рекомендовано навісити ярлики на всіх Х, щоб було легко їх ідентифікувати.
1920 р.	Двоє науковців вводять поняття «люди, негідні життя», пропонуючи стерилізувати Х і ліквідувати як людей.
1922 р.	Всіх Х, що проживають на німецьких територіях, фотографувати та брати відбитки пальців для ідентифікації.
1926 р.	Приймається закон про боротьбу з «Х чумою».
1927 р.	У Баварії будують спеціальні табори для ув'язнення Х. У ці табори потрапляють 8000 Х.
1928 р.	За всіма Х здійснюється постійний нагляд поліції. Професор публікує документ, в якому висловлюється припущення, що «саме Х завезли чужу кров в Європу». Побудовано більше таборів, щоб розмістити якомога більше Х.
1934 р.	Х стерилізують шляхом ін'єкцій та кастрації та відправляють до таборів у Дахау та інші місця. Два закони, видані цього року, забороняють німцям одружуватися з «євреями, Х та неграми».
1938 р.	У період з 12 по 18 червня арештовано, катовано та ув'язнено сотні Х по всій Німеччині та Австрії. Х - це перше цільове населення, якому заборонено відвідувати школу.
1939 р.	Управління расової гігієни видає заяву, в якій сказано: «До всіх циган слід ставитись як до спадково хворих; єдине рішення – тотальне знищення. Тому метою повинно бути усунення цього дефектного елемента в популяції без жодних вагань.»
1940 р.	Перша масова геноцидна подія Голокосту: 250 дітей Х використовуються як морські свинки для випробування газового кристала ціаніду в концтаборі в Бухенвальді. Цього ж року будь-кому з Х категорично заборонено влаштовуватися на роботу.
1941 р.	У липні введено в дію Нацистське остаточне рішення «вбити всіх євреїв, Х і психічно хворих». Починається Голокост. В ніч на 24 грудня в Криму за одну акцію було вбито 800 Х.
1944 р.	2 серпня в Освенцимі-Біркенау в рамках однієї масової акції, згадуваної уцілілими як «Ніч Х», у газових камерах було страчено та спалено близько 2900 Х.
1945 р.	До кінця війни нацисти знищили 70% - 80% населення Х. На Нюрнберзький процес не було запрошено нікого, хто б давав свідчення від імені Х. Жодних репарацій за військові злочини Х, як народів, не виплачувалось.

1950 р.	Уряд Німеччини опублікував заяву, в якій зазначив, що вони не зобов'язані виплачувати народу Х ніяких репарацій за воєнні злочини. Вони продовжували заперечувати існування геноциду Х до 1982 року.
1992 р.	Німеччина «продає» шукачів притулку Х назад до Румунії за 21 мільйон доларів США і з 1 листопада починає депортувати їх у наручниках. Деякі Х надавали перевагу самогубству. Німецька преса просить західних журналістів не вживати слово «депортація», оскільки воно має «невигідні історичні асоціації».

Відредагована версія «Короткої хронології Голокосту ромів», автор Ян Хенкок (Ian Hancock) (повна версія доступна за адресою: www.osi.hu/rpp/holocaust.html)

Існує також візуальна хронологія, доступна за адресою: www.2august.ertf.org

2.5 Після геноциду

- ▶ Роми, котрі вижили після Голокосту, не отримали негайного визнання чи компенсації за той страшний досвід, який їм довелося пережити. Жодного рома не просили давати свідчення на Нюрнберзькому процесі, і уряду Західної Німеччини знадобилося більше 30 років, щоб хоча б визнати факт цільового знищення ромського народу нацистським режимом. Те, що вони зробили це (у 1979 р.), в основному було результатом послідовної агітації з боку ромського громадянського суспільства. Дивіться дані про Романі Роуз на сторінках 34-35, де описаний один з фактів важливого впливу циган.
- ▶ У 1979 році німецький уряд нарешті визнав здійснення геноциду ромів на расовому підґрунті, а також той факт, що стерилізація ромів була частиною «остаточного рішення». Дуже мало уцілілих ромів отримали право на компенсацію.
- ▶ Колишнім в'язням Освенциму компенсація присуджувалася у розмірі лише 2,50 євро на день. Звичайно, навіть для тих, хто міг вимагати її, компенсація надійшла майже через 35 років після закінчення геноциду. Більшість із тих, хто мав би право її отримати, вже були мертвими. Вони пережили Голокост і пережили покоління, що «пам'ятало» Голокост, а їхні власні страждання були забуті.
- ▶ У 2012 році, майже через 70 років після закінчення війни, в Берліні нарешті було відкрито меморіал ромам-жертвам Голокосту.

У 2005 році парламент Угорщини оголосив 2 серпня «Днем пам'яті жертв геноциду ромів та синті». Після цього в 2011 році відбулися збори Парламенту Польщі.

Ця дата нагадує про ліквідацію «Циганського табору» (Zigeunerlager) в Освенцимі-Біркенау в 1944 році. Деякі інші країни відзначають дату неофіційно, і багато неурядових організацій цього дня організують події пам'яті.

- ▶ Інші країни, які брали участь у геноциді ромів, так само повільно визнавали масштаби цих злочинів. У 1997 році, більш ніж через 50 років після події, Угорщина стала першою країною в Центральній та Східній Європі, яка запропонувала загальну компенсацію уцілілим ромам. До цього часу таких залишилося небагато.

- ▶ Сам факт того, що в усіх країнах Європи існує таке поширене незнання про ромів, які страждали під час Голокосту, є явним свідченням того, що визнання було недостатнім. Злочини ніколи не можна «компенсувати» у повній мірі і заподіяна шкода ніколи не може бути виправлена. Однак «забуття» на тлі пам'яті про інших жертв, упередження та намагання зробити когось цапом відбувайлом ще більше посилюють злочини.

У школі нам справді розповідали про війну, але не про Голокост - і кого взагалі турбувало те, що сталося з циганами? Я народилася у Словаччині, а коли мені було 8 місяців ми переїхали до Оломоуця. Я зростала у світі, окремому від інших чехів. Нікому в школі не було цікаво знати нас. Я радо ходила до школи, але діти називали мене «смердючою циганкою», і ніхто не хотів сидіти зі мною.

Валерія Боцкова (Valeria Bockova), чоловік якої був дитиною, у якої батьки пережили Освенцим.

Європейський форум ромів та мандрівників (ERTF) - це найбільша в Європі організація ромів та мандрівників, яка має особливий статус у Раді Європи. Форум об'єднує основні європейські міжнародні неурядові організації та більше 1500 національних організацій ромів та мандрівників з більшості держав-членів Ради Європи.

ERTF бере активну участь у боротьбі з «антициганськими» настроями і прагне сприяти офіційному визнанню геноциду ромів. На його веб-сайті міститься онлайн-календар про міжнародні, національні та місцеві ініціативи, організовані на честь 70-ї річниці геноциду ромів. Також є посилання та відеоресурси про геноцид.
www.2august.ertf.org

3. Потреба в пам'яті

... ми маємо робити все можливе в галузі освіти для запобігання повторення або заперечення руйнівних подій, що ознаменували це століття, а саме Голокосту, геноцидів та інших злочинів проти людства, етнічних чисток та масових порушень прав людини та фундаментальних цінностей, яким Рада Європи особливо віддана.

Комітет міністрів Ради Європи, Рекомендація Res (2001) 15 щодо викладання історії в Європі двадцять першого століття.

3.1 Що таке пам'ять?

Запам'ятовувати - це не те саме, що *пам'ятати*. Запам'ятовування, як частина пам'яті, це насамперед особиста справа кожного, і часто це запам'ятовування чогось, чого ми не можемо уникнути, навіть якщо дуже хочемо. З іншого боку, пам'ять - це структурована подія з певною метою: вона призначена для звернення не лише до окремих людей, а й до спільнот чи груп - навіть до суспільства в цілому.

Під час актів пам'яті ми ненадовго зупиняємось і зосереджуємо свою увагу на події, яка сталася в минулому.

3.2 Чому нам так необхідно пам'ятати?

Сьогодні є більш ніж достатньо прикладів образливого ставлення, які наступні покоління мають розуміти та враховувати. Важливо чітко зрозуміти, чому геноцид ромів, який відбувся близько 70 років тому, - це те, що потрібно довести до відома суспільства в цілому і молоді зокрема.

Жертви минулого потребують визнання

Причини підвищення обізнаності про геноцид не важко зрозуміти, коли ми бачимо природу та масштаби злочинів і ставимо себе на місце їх жертв. «Експеримент для роздумів» на наступній сторінці ставить читача на місце того, чия сім'я зазнала неабияких знущань та несправедливого ставлення. Він нагадує нам, що травма наших батьків часто є тим, що мають нести наступні покоління, і про що вони будуть пам'ятати довіку. Цей експеримент підкреслює цілком людську потребу у визнанні злочинів минулого не лише тому, що несправедливість болісна сама по собі, а й тому, що несправедливість минулого часто впливає на можливості теперішнього.

Експеримент для роздумів

Чого може вартувати ім'я?

Уявіть, як би ви почувались, якби колись у не надто далекому минулому вся ваша родина зазнала знущань, в результаті яких більшість членів вашої родини просто загинула. Уявіть, що ці образи були не просто безпідставними, бо ви ж нічого поганого не зробили, а умисними і спрямованими на завдання вам шкоди. Уявіть, що все це сталося ... лише через ваше ім'я!

Завдання шкоди - це не просто вчинок окремої особистості - це вчинок багатьох людей. Деякі безпосередньо здійснювали злочин, натискаючи на курок або оволодіваючи зброєю, яка використовувалася для погроз або каліцтва; інші постійно вас контролювали та не давали втекти. А багато-багато інших просто нічого не робили і закривали очі на те, що вас катують. Зрештою, у вашої родини було *Ім'я*. І це ім'я було поганим: будь-хто з таким ім'ям був поганим.

Уявіть, що одному члену сім'ї вдалося вижити: дитині, яка бачила, як загинули її брати і сестри, батьки, бабусі, дідусі та інші близькі родичі. Вона спостерігала, як її маленька сестричка, тітки та дядьки повільно вмирали з голоду, бо їжу відбирали; тоді як з її двоюрідних братів життя вибивали великі чоловіки в уніформі, а старших братів, матір, батька та бабусь і дідусів відводили під дулами рушниць до місць страт, щоб їх більше ніколи не бачили.

У віці 14 років чудом уцілілій дитині дозволили повернутися до «дому», з якого вона та її сім'я були вирвані не так багато років тому, але будинок вже був зруйнований, а майно розграбовано. Дитина-підліток, що ні дня не ходила до школи, травмована пережитим досвідом і зовсім без підтримки.

Не визнаючи страждань дитини, не повернувши навіть майна, якими володіла її родина, і абсолютно не зважаючи на роль тих, хто не втрутився, щоб не допустити злочину, дитина продовжувала зазнавати утисків. Зрештою, вона все ще мала це ім'я.

Це *ім'я*: ім'я, яке інші люди автоматично приймали, перетворювало людей на брудних злочинців. Ніхто не замислювався чому; насправді, про це ніхто *ніколи* не замислювався. Протягом століть було загальновідомо, що одного імені цілком достатньо, щоб зробити вас поганими. Підліток повинен був нічим не відрізнитися від інших. Але спогади не зникли. Дитина стала жінкою, а потім принесла у світ своїх дітей.

Як би вона справлялася з материнством і як би вона могла повернутися до життя, все ще оточена цими спогадами і ненавистю та зневагою оточуючих? Як би її діти впоралися з матір'ю, яка зазнала таких труднощів і болю? Як би їхні діти пробивалися у світі, коли навіть донині інші їх сприймали ніщо інше, як просто *ім'я*?

Це ім'я. *Твоє ім'я*.

Як би ви поводитися, якби це була твоя бабуся? Чи минуле стало б минулим, чи сьогоднішня потрібна, щоб визнати це минуле?

Цей текст використовується для завдання на сторінці 82.

Експеримент для роздумів насправді не вигаданий. По суті, це стосується великої кількості ромських сімей, що проживають сьогодні в Європі, особливо в тих країнах, які перебували під окупацією або нацистським контролем. Принаймні в цих країнах сьогодні майже немає тих родин, батьків чи бабусь і дідусів яких не торкнувся Голокост. Для тих небагатьох, кому пощастило уникнути прямого захоплення, все-таки повсякденне життя формувалося б через усвідомлення того, що більшості тих, хто носив те саме «ім'я», погрожували, над ними знущалися і навіть вбивали лише за це ім'я. Уявіть собі страх бути наступним у списку.

... страх, завжди страх. Діти росли з постійним відчуттям страху. Ось чому вони все ще обертаються, коли сьогодні гуляють вулицями. Розумієш? Вони обертаються. Обертається лише той, хто боїться!

Цяя Стойка (Ceija Stojka), ромська художниця, музикантка та жертва Голокосту.

Фашисти зруйнували наше життя, так що навіть сьогодні ми не можемо це забути. Сьогодні ми бродимо по всій Європі, шукаючи те, що у нас забрали фашисти. Серед нас є діти, у яких є ромські матері та батьки-німці - діти, чії матері були з'валтовані та з'явилися у світ таким чином, такі діти, як Я.С. (J.S.) та А., які блукають з нами як роми, а не як німці. Вони також шукають місце, де могли б зупинитися та вести значуще, гідне життя.

Сефедін Йонуз (Sefedin Jonus), ром, який пережив війну в дитинстві в Скоп'є.

Ім'я «цигани»

Звичайно, ім'я в цьому випадку - це ім'я не справжньої родини, а різноманітної етнічної ідентичності. Ставлення до нього не можливо було терпіти, воно було не виправданим і не менш страшним. Дійсно, ідентифікація ромів для цілей нацистської програми часто фактично проводилася на основі прізвищ: якщо хтось носив «циганське» прізвище, він одразу ставав предметом переслідувань.

Суспільству потрібно пам'ятати

Чехія, Угорщина, Румунія та Словаччина ніколи до кінця не визнавали своєї спільної відповідальності за злочини, скоєні проти євреїв та ромів.

Романі Роуз, ромський активіст та голова Центральної ради німецьких синті та ромів (2011 р.).

Суспільству потрібно «пам'ятати» власну історію, щоб вчитися з минулого, а не повторювати помилки або злочини, за які воно, можливо, було відповідальним. Пам'ять при її правильному поданні може слугувати попереджувальним сигналом: вона може

показати нам, як людські дії чи бездіяльність, фанатизм, расизм, нетерпимість та інші відносно поширені форми ставлення самі по собі неприйнятні; і як вони можуть за певних обставин призвести до справді страшних подій.

Це завдання набуває ще більшого значення, коли згадуєш, що трагедія масштабів Голокосту сталася в результаті протидії одного сектору суспільства проти іншого. Тій частині суспільства, яка несла певну відповідальність, потрібно заглянути всередину себе: їй потрібно вивчити і зрозуміти причини трагедії, по можливості усунути шкоду, а потім переглянути сучасні способи взаємодії, які перетинаються з жертвами тих страшних подій минулого. Ніщо в сьогоденні не повинно нагадувати помилки, які призвели до того, що сталося у минулому.

Звичайно ж таке суспільство включає ромську громаду і не визнання цього факту було частиною того, що лежало в основі геноциду. Це піднімає ще одну важливу мету пам'яті для суспільства, яка на цей раз розуміється як охоплення всього суспільства. В інших суспільствах, де громади з будь-якої причини зазнали гноблення, певна форма примирення була корисною як для гнобителів, так і для пригноблених у подальшому просуванні. Можливо, визнання багатовікового гноблення ромів, що завершилося геноцидом, може допомогти загоїти рани минулого, а європейським країнам побудувати краще спільне майбутнє.

15 квітня 2015 року Європейський парламент прийняв резолюцію, що визнає «історичний факт геноциду ромів, який стався під час Другої світової війни». 2 серпня було офіційно визнано «Днем пам'яті жертв геноциду ромів». Парламент також визнав гостру необхідність боротьби з «антициганством» на всіх рівнях і будь-якими способами, зазначивши, «що це явище є особливо стійкою, насильницькою, постійно повторюваною і звичною формою расизму».

Резолюція Європейського парламенту від 15 квітня 2015 р. з нагоди Міжнародного дня ромів – «Антициганство у Європі та визнання ЄС пам'ятного дня геноциду ромів під час Другої світової війни» (2015/2615 (RSP)).

3.3 Як ми маємо пам'ятати

Усі, хто серйозно сприйняв застереження «Ніколи більше», повинні запитати себе, спостерігаючи жахи навколо нас, чи використовували ми цю фразу як початок чи як кінець своєї моральної турботи.

Гарольд Зінн (Harold Zinn), історик.

Офіційна пам'ять – у тій формі, як вона організовується урядами різних країн - часто може бути просто порожньою подією. І справді, іноді такі події є не просто порожніми, але і подіями, мета яких підкріпити удаване почуття доброзичливості чи солідарності серед тих, хто не виявляє такої солідарності в будь-який інший день. Якщо і існує те єдине послання, яке говорить про те, що треба пам'ятати про геноцид ромів, то це мають бути саме ті почуття співпереживання

та солідарності з ромами, яких так бракувало під час геноциду; і не дивлячись на те, що акти несолідарності сьогодні менш екстремальні, вони все ще існують.

Мало чого ми можемо добитися для ромів чи ромського суспільства, якщо ми «згадуватимемо» про їхні страждання лише 2 серпня щороку, а потім знову забуватимемо. Пам'ять про геноцид ромів має бути не лише однією символічною подією.

Визнання помилки

Людська реакція на біль чи страждання інших полягає в тому, щоб визнати страждання та спробувати позбутися постійного болю, а також бажання суспільства робити це. Що стосується тих, хто пережив Голокост, для сімей тих, хто вижив, і для сімей тих, хто загинув, найменше, що може зробити суспільство, це не забути. І це стає ще важливішим, коли саме суспільство частково відповідає за заподіяну шкоду.

Офіційна подія пам'яті може запропонувати підтримку тим, хто постраждав від страшного злочину минулого, якщо це зроблено правильно та з чутливістю. Це правда, що шкоду, яку заподіяли окремим ромам і ромському народу в цілому, ніколи не можна буде стерти з пам'яті; однак, визнаючи біль і засуджуючи дії, що спричинили його, суспільство може дещо розрадити та запевнити інших у тому, що такі дії більше ніколи не повторяться. Таким чином, пам'ять може зблизити людей і жертв минулого і дати їм змогу рухатися далі.

Після війни про це ніхто не говорив. Меморіалів не було. Про те, що сталося я дізнався тільки від батька. Якби мій батько не розповів мені про ті події, я б ніколи про них не дізнався, бо всі поводитися наче нічого не було. Тато розповів нам усе про свою сім'ю, як вони любили один одного. Він хотів, щоб ми, вісім дітей, любили один одного так само, як вони.

Вілем Бок (Wilem Bock), ром, батько якого пережив Освенцим.

Залучення та включення ромських громад

Незважаючи на те, що пам'ять про геноцид ромів несе важливий посыл до неромської спільноти, для подій пам'яті публічного характеру першорядною є потреба у залученні ромських громад та навіть у складанні програми таких подій. «Суспільство» не повинно керувати подіями пам'яті - і, в ідеалі, до них не мають залучатися молодіжні групи, не пов'язані з ромами, якими б професіоналами вони не були. По можливості, такими подіями повинні керувати ті, кому довелося пережити цю трагедію - ромам.

Чотири складові пам'яті

Події пам'яті, в ідеалі, повинні включати:

- ▶ **Визнання того, що сталося:** Переконайтеся у чіткому розумінні суспільством масштабів злочину та його впливу на людей.
- ▶ **Засудження подій та винних,** включаючи розуміння того, що ті, хто просто стояв поруч, також зіграли свою роль у цих подіях.

- ▶ **Намір загоїти залишкові рани.** В ідеалі, це повинно включати конкретні пропозиції, чи то від офіційних структур, чи від осіб, чи від представників неромського населення.
- ▶ **Бажання перегорнути цю сторінку і почати нове життя.** Це передбачає визнання несправедливості, з якою сьогодні стикаються ромські громади. Поки не будуть викорінені расизм та дискримінація, які пронизують кожне європейське суспільство - аж до найвищих рівнів влади, роми не матимуть впевненості у тому, що про їх трагедію справді пам'ятають.

Всі тут знають про вбивства євреїв та поляків під час війни, але ніхто ніколи нічого не говорить про вбитих ромів У Плашові є пам'ятна дошка, що згадує загиблих там євреїв та поляків - але там не має жодної згадки про ромів!

Христина, польська циганка. Христина, будучи дитиною, та її бабуся були єдині з їх родини, хто вижив під час нацистської різанини у їхньому селі. Кілька років вона жила, переховуючись, а потім у концентраційному таборі Плашов у Кракові. Незважаючи на всі пережиті страждання, Христина отримала компенсацію лише два роки тому.

З www.annakari.com/portfolio/holocaust.html

4. Права людини

Голокост - парадигма для будь-якого виду порушення прав людини та злочину проти людства; жодна жертва Голокосту не має залишитися без уваги.

«День пам'яті жертв Голокосту та запобігання злочинам проти людства», Рада Європи.

4.1 Що таке права людини?

- ▶ Права людини - це міжнародно узгоджені стандарти, які базуються на наборі загальнолюдських цінностей, погоджених кожним урядом світу.
- ▶ Права людини базуються на ідеї, що всі люди гідні поваги і що ніхто не повинен зазнавати жодних утисків, які примушують людину почувати себе *менш гідною за інших*. У цьому відношенні всі люди рівні і їх *гідність* - це основна цінність.
- ▶ Права людини були закріплені у міжнародному праві, яке визначає зобов'язання для урядів у всьому світі. Влада кожної країни зобов'язана забезпечити задоволення основних потреб кожної людини, включаючи потребу в особистій гідності.
- ▶ Система міжнародного права з прав людини була створена відразу після Другої світової війни, частково як відповідь на злочини Голокосту. Перші документи з прав людини були розроблені ООН. Далі йшли регіональні договори, включаючи договори, укладені на європейському рівні.
- ▶ Права людини не гарантують розкішного життя, вільного від будь-якої шкоди чи несправедливості. Вони є основою, набором мінімальних стандартів, які визначають, що потрібно людям для гідного життя.
- ▶ Більшість прав людини, за певних обставин, можуть бути обмежені, якщо це необхідно для захисту прав інших або для суспільства в цілому. Деякі права людини, наприклад, право на життя та право бути вільними від нелюдського та такого, що принижує гідність, ставлення, ніколи не можуть бути обмежені.

4.2 Права людини та Голокост

Говорячи про порушення прав людини у зв'язку з Голокостом, іноді, здається, що жахливий характер та масштаби цієї події просто занижують. Зрештою, порушення прав людини трапляються щодня, а Голокост ні.

Насправді, використання прав людини в рамках освіти з питань пам'яті може надати ряд корисних аспектів, і це, безумовно, не повинно мінімізувати характер злочинів. Голокост був порушенням усіх прав величезної кількості людей - довільно відібраних і абсолютно невинних.

1. Права людини допомагають виявляти та класифікувати різні порушення

Права людини охоплюють низку різних людських проблем та основних потреб, наприклад, необхідність поважати своє приватне та сімейне життя, потреба у фізичній безпеці та міцному здоров'ї, потреба у справедливому та гідному поводженні, особиста автономія і так далі. Застосування різних прав для скоєння злочинів під час геноциду, чудово демонструє всю широту та глибину несправедливості.

Неправильним було не лише «вбивство»: перелік дій, які ніколи не мали бути здійсненими, поширюється майже на всі аспекти життя тих, кого зробили жертвами цього жакіття.

Так, порушення прав людини трапляються щодня, але не кожен день кожен представник певної меншини повинен терпіти всебічне порушення майже кожного права людини - включаючи право на життя.

Кілька прикладів порушень прав людини під час Голокосту:

Порушення права на життя: смерть у газових камерах, голод та хвороби в місцях заслання (у тому числі в концтаборах), розстріли есесівцями із Загонів смерті та вбивство або будь-яка інша смерть, якої можна було запобігти.

Катування, нелюдське та принизливе ставлення: побиття, суворі медичні експерименти, примусова стерилізація, ганебне приниження та деградація - включаючи умови в таборах – позбавлення води і їжі та належних санітарних умов.

Рабство та примусова праця: всі ув'язнені роми, від маленьких дітей до літніх пенсіонерів, були змушені працювати довгі години, в нездорових та принизливих умовах, без оплати праці. Інші трудові права, такі як право на вільне об'єднання та колективні переговори, також ігнорувалися.

Дискримінація: різне (і нелюдське) ставлення до людей просто тому, що вони роми – вони зазнали усіх можливих форм дискримінації. Дітям, жінкам, інвалідам, хворим та людям похилого віку не надавали нічого для задоволення їхніх конкретних потреб.

Порушення права на свободу: ув'язнення в таборах, тюрмах, гетто, віддалених регіонах тощо.

Право на справедливий суд та презумпцію невинуватості: не було судових процесів для оцінки тяжкості «провини» представників ромського населення; всі «винні» лише тому, що вони роми.

Право на приватне, сімейне життя та дім: сім'ї були розділені, людей вилучено з дому, порушено кожен елемент приватності та гідності.

Право на належну медичну допомогу: недуги, хвороби та недоїдання переживала величезна кількість ромів внаслідок умов, в яких вони були змушені жити. Медичної допомоги майже не надавали.

Право на власність: усе майно ромів було конфісковано - і більше не повернуто. У багатьох випадках, коли роми намагалися повернутися до своїх домівок після війни, вони виявляли, що їхні будинки були зруйновані, а їхнє майно пограбоване. Спроб повернути їх не було.

Право на належні засоби правового захисту: навіть після закінчення війни ромам не надали компенсації за скоєні проти них злочини. Навіть багато років після цього злочини скоєні проти ромів відмовлялися визнавати.

2. Права людини встановлюють об'єктивні стандарти

Усі люди народжуються вільними та рівними в гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні ставитися один до одного в дусі братерства.

Стаття 1, Загальна декларація прав людини.

Права людини забезпечують узгоджений на міжнародному рівні стандарт, згідно з яким можна оцінити безліч різних злочинів, скоєних проти ромів. Оскільки ці стандарти, як правило, не заперечуються, вони пропонують більш об'єктивне вимірювання того, що було неправильно, і чому це було неправильно. Сьогодні, із встановленням міжнародної системи, яка забезпечує захист відповідно до закону щодо прав людини, таке поводження за міжнародним правом було б щонайменше теоретично визнано незаконним.

3. Права людини визначають певний набір моральних цінностей

Права людини, щонайменше теоретично, були прийняті кожним урядом світу, оскільки вони уособлюють певні цінності, які настільки поширені, що жоден уряд не готовий публічно заперечити їх. Звернення до таких цінностей, як чесність, справедливість, свобода, автономія, гідність та рівність (або недискримінація) є потужним моральним аргументом для апеляції проти несправедливості, яку роми мусили та продовжують терпіти. Розкриття деяких «моральних злочинів» шляхом застосування цих стандартів демонструє, що те, що було зроблено з ромами, було на краю будь-якої шкали моралі.

Розкриття моральних злочинів

Розглянемо такі акти вбивства: кожен з них сам по собі поганий і такий, який жодне суспільство не повинен ніколи допускати. Голокост був часом, коли всі ці дії здійснювались проти тих, хто просто вважався членом ромської громади.

- ▶ Вбивство - навмисне позбавлення життя.
- ▶ Вбивства, котрі вчинялися повільно і жорстоко, щоб жертви знали, що вони повинні померти, і, що всі члени їх родини, ймовірно, помруть.

- ▶ Вбивство людей, абсолютно невинних у будь-якому злочині, вчинене лише на основі довільного відбору (за етнічною приналежністю).
- ▶ Широкомасштабне вбивство людей, де кожен, хто належав до цієї етнічної групи ставав жертвою і жив у постійному страху, що його знайдуть.
- ▶ Вбивство, котре офіційно санкціоновано державою та здійснено людьми, які займають владні та керівні посади.
- ▶ Вбивство, якому сприяло і свідком якого була більшість населення: мало хто намагався допомогти; майже ніхто не скаржився.
- ▶ Вбивство, яке залишається безкарним, навіть не визнаним, і без будь-якої спроби запропонувати компенсацію.
- ▶ Вбивство, яке не визнається (і не компенсується), навіть якщо визнаються інші подібні злочини, наприклад, проти євреїв.
- ▶ Постійні упередження та перетворення однієї меншини на цапа відбувайла, абсолютно безпідставно і навіть після оприлюднення цих злочинів.

4. Права людини зв'язують геноцид з образами минулого

Див. Розділ 2.4, де викладені приклади історичної дискримінації ромів, яка існувала в різних європейських країнах.

Права людини допомагають виявити моделі думок і поведінки щодо ромів, які більшість суспільств практикували ще задовго до Голокосту і які призвели до страшних злочинів того часу. Вони дозволяють нам побачити, що анти-ромські упередження, що існували протягом багатьох століть, були не тільки несправедливими і неправильними самі по собі, але й призвели до того стану, коли жорстоке поводження з людьми просто тому, що вони роми, стало вважатися «нормальним» і «прийнятним».

На права людини не слід дивитися лише у площині «та» чи «ні», «біле» та «чорне», коли певна поведінка є, а потім раптом не є порушенням, навіть у виключно юридичному сенсі. Порушення прав людини лежать у площині жорстокого поводження, де деякі випадки можуть бути гіршими, ніж інші, можливо, тому, що вплив на людину гірший, або тому, що страждання були навмисними, а не наслідком неухважності.

Майже незмінно буває, що найгірші випадки порушень прав людини поступово з'являлися внаслідок поведінки чи поводження, які ставали дедалі жорстокішими або зневажливими. Голокост виник не з нічого, і ті, хто скоїв злочини проти ромів, у переважній більшості випадків були «нормальними» людьми. Зрештою, було занадто багато тих, хто певним чином брав участь у тому, щоб класифікувати їх усіх як ненормально «злих». Це може допомогти пояснити, але не виправдати, ненормальну поведінку Голокосту, якщо ми подивимось на те ставлення, яке у попередні роки повільно ставало «нормалізованим».

«Нормалізація» негативного ставлення

Якби держава ухвалила закон, який наказував би «ліквідувати» всіх музикантів, художників чи журналістів, або всіх, хто має карі очі, або когось із зайвою вагою, це викликало б загальний протест. Якби протягом багатьох десятиліть до - чи довше - у новинах розповідали про злу природу однієї з цих груп, і якби ця віра стала загальноновизнаною, то повільно позбавляючи таку групу все нових і нових прав вважалося б прийнятним.

- ▶ Чому європейські суспільства навіть сьогодні дозволяють стерилізацію ромських жінок?
- ▶ Чому вони дозволяють депортацію ромських іммігрантів?
- ▶ Чому вони виключають ромських дітей із державних шкіл?
- ▶ Чому руйнування будинків ромів та ромських громад вважається прийнятним?
- ▶ Чи ставляться до інших меншин так само, як до ромів?

Як ви думаєте, як би реагувала більшість людей у вашій країні, якби держава ухвалювала закони, що обмежують ромів певними регіонами або обмежують їхнє пересування та діяльність - як це відбувалося як до, так і під час геноциду ромів? Як люди реагували б на розміщення ромів у «таборах»?

5. Права людини пов'язують геноцид із сучасними подіями

Порівнюючи питання прав людини, які передували найгіршим рокам Голокосту, з тими, що існують сьогодні, ми можемо виявити закономірності та подібності між теперішнім і минулим. Це особливо важливо для навчання пам'яті не лише тому, що *будь-яка* подібність у такому ставленні є правопорушенням і зловживанням по відношенню до ромів, але й тому, що вона цілком може стати передумовою для гіршого ставлення.

Дискримінація та упереджене ставлення до ромів сьогодні в Європі зростає. Загальний осуд, расизм та цапи відбували - це загальні теми для політиків, інших громадських діячів та засобів масової інформації. З кожним твердженням і з кожною провальною спробою засудити його, пошук цапів відбували і упереджене ставлення в суспільстві посилюються: таке ставлення зміцнюється, санкціонується та перетворюється у «норму».

Інформація, наведена в наступній таблиці, ілюструє, скільки ромські громади зазнають утисків та дискримінації навіть сьогодні. Ця інформація дає лише загальну картину: у деяких країнах ситуація набагато гірша. Також було безліч справ у Європейському суді з прав людини, під час яких викривали вкрай різючі порушення інших прав, не зазначених у таблиці.

Риторика стигматизації повинна зникнути. Потрібно вжити серйозних заходів для протидії дискримінації ромів, і в першу чергу, в їхніх рідних країнах.

Томас Гаммарберг (Thomas Hammarberg), колишній уповноважений з прав людини Ради Європи.

Дискримінація: Ситуація з ромами у 11 країнах-членах ЄС

Ця інформація взята з пілотного опитування Агентства з питань основних прав (FRA) та регіонального опитування ПРООН/Світового банку/Європейської комісії, проведеного у 2011 році. До опитування були включені такі країни, як: Болгарія, Чехія, Франція, Греція, Італія, Угорщина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина та Іспанія.

Освіта:

- ▶ У середньому лише одна з двох опитаних ромських дітей відвідує дошкільні заклади чи дитячі садки.
- ▶ У віці обов'язкового шкільного навчання, за винятком Болгарії, Греції та Румунії, 9 із 10 ромських дітей віком від 7 до 15 років відвідують школу.
- ▶ Участь в освіті значно зменшується після закінчення обов'язкової середньо-освітньої школи: лише 15% опитаних молодих дорослих ромів отримують загальну середню або професійну освіту.

Здоров'я:

- ▶ Кожен третій респондент серед ромів у віці від 35 до 54 років повідомляє про проблеми зі здоров'ям, що обмежують їхню повсякденну діяльність.
- ▶ В середньому близько 20% респондентів ромів не мають медичної страховки або не знають, чи мають вони її взагалі.

Працевлаштування:

- ▶ В середньому, менше, ніж кожен третій ром отримує офіційну заробітну плату.
- ▶ Кожен третій респондент серед ромів безробітний.
- ▶ Інші говорили, що вони домогосподарки, пенсіонери, непрацевдатні або самозайняті.

Житло:

- ▶ У середньому в опитаних ромських домогосподарствах в одній кімнаті проживає більше двох людей.
- ▶ Близько 45% ромів проживають у домах, де бракує хоча б однієї з таких основних зручностей, як кухня всередині будинку, критий туалет, душ або ванна та електрика.

Бідність:

- ▶ У середньому близько 90% опитаних ромів живуть у домогосподарствах з доходом нижче національної межі бідності.
- ▶ В середньому близько 40% ромів проживають у домогосподарствах, де хтось змушений був лягати голодним хоча б раз за останній місяць, оскільки вони не могли собі дозволити купувати їжу.

Дискримінація та обізнаність у правах:

- ▶ Близько половини опитаних ромів заявили, що за останні 12 місяців вони зазнали дискримінації через свою етнічну приналежність.
- ▶ Близько 40% опитаних ромів знають про закони, що забороняють дискримінацію етнічних меншин при влаштуванні на роботу.

Джерело: fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-pogled EN.pdf

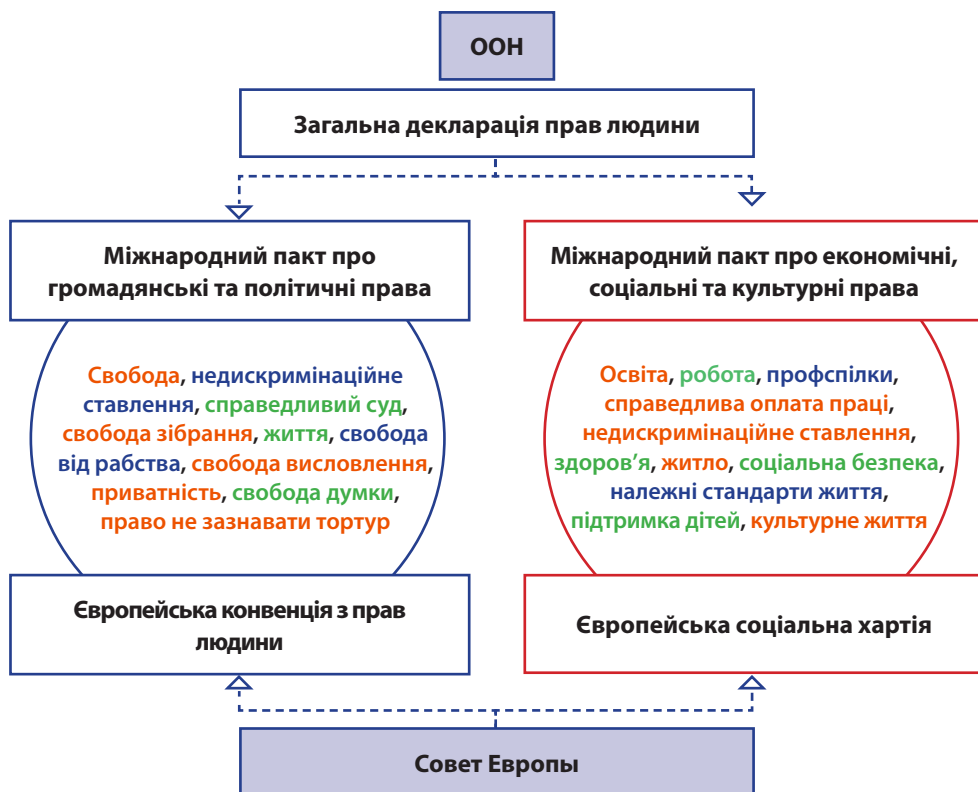
4.3 Права людини і закон

Права людини були включені в різні правові системи, створюючи зобов'язання для урядів на багатьох рівнях. Основні документи з прав людини, а також деякі права, на які вони поширюються, показані на схемі на сторінці 55.

Права людини на міжнародному рівні

Організація Об'єднаних Націй (ООН) розробила низку договорів про права людини, які визначають державні зобов'язання щодо окремих осіб. Найважливішими є:

- ▶ Декларація ООН про права людини (ЗДПЛ). Декларацію ООН про права людини було складено у 1948 році, одразу після Другої світової війни. Вона була прийнята кожним урядом світу і визначає основні права та основоположні принципи, що містяться в кожному наступному договорі про права людини.
- ▶ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП) був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р. Він розширює багато прав, викладених в ЗДПЛ, як показано на схемі на сторінці 55.
- ▶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП) був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН одночасно з МПГПП. Він охоплює інші права, що містяться в ЗДПЛ, як показано на схемі нижче.

Усі європейські уряди погодились поважати, захищати та виконувати права, що містяться в Міжнародному Біллі про права. Вони також підписали різні інші міжнародні договори про права людини, включаючи Конвенцію ООН про права дитини.

Повний короткий зміст прав, передбачених ЗДПЛ можна знайти в Додатку (стор. 105).

Права людини на регіональному рівні

Європейська система захисту прав людини була створена і контролюється Радою Європи та меншою мірою Європейським Союзом.

Два ключові договори на європейському рівні поділяють права, передбачені ЗДПЛ подібно до двох згаданих вище Міжнародних пактів, хоча європейські договори були прийняті раніше.

- ▶ Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) була прийнята в 1953 р. І містить майже ті самі права, що й у МПГПП. Європейський суд з прав людини був створений в 1959 році для нагляду за дотриманням Конвенції державами-членами Ради Європи. Короткий зміст прав у ЄСПЛ можна знайти на сторінці 106.
- ▶ Європейська соціальна хартія була прийнята в 1961 році і містить майже однакові права з тими, що містяться в МПЕСКП. Справи про порушення прав, захищених Соціальною хартією, не можуть бути передані до Європейського суду. Дотримання цих прав контролює Комітет, який розглядає звіти, подані урядом (а іноді й іншими суб'єктами, такими як НУО).

Права людини на національному рівні

Багато країн також захищають права своїх громадян, розробляючи власні законодавчі норми. Там, де це саме так, потенційні порушення прав людини можуть розглядатися у національних судах.

4.4 Геноцид

На додаток до декларацій про права людини, які концентруються на правах кожної особистості, Організація Об'єднаних Націй також прийняла договір, який забороняє геноцид, іншими словами, навмисну спробу «повного або часткового знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи». Цей договір був прийнятий в 1948 році і ратифікований 144 державами.

Конвенція ООН про попередження та покарання злочину геноциду

Стаття I: Сторони Договору підтверджують, що геноцид, незалежно від того, чи був він скоєний у мирний або військовий час, є злочином згідно з міжнародним правом, якому вони зобов'язуються запобігати та засуджувати.

Стаття II: У цій Конвенції геноцид означає будь-яку з наступних дій, здійснених з метою знищення, повністю або частково, національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої:

- (a) вбивство членів групи;
- (b) заподіяння серйозних тілесних або психічних ушкоджень членам групи;
- (c) навмисне створення групі умов життя, розрахованих на те, щоб повністю або частково її фізично знищити;
- (d) введення заходів, спрямованих на запобігання народженню в межах групи;
- (e) примусове переведення дітей групи до іншої групи.

5. Поради освітянам

Ми хотіли підвищити обізнаність про геноцид ромів серед бідних ромських громад та розповісти про свиноферму на місці колишнього табору смерті ромів часів Другої світової війни в Летах у Піску. Ця історія не входить до звичайної навчальної програми, тому жодного громадського тиску щодо знесення свинарської ферми в Летах не існує. 99% ромів не знають власної історії, вони не знають, що сталося в Летах чи про існування свинарської ферми.

Ми проводимо цю освітню програму під час надзвичайних ситуацій та криз в громадах, на які спрямовані антиромські заворушення, марші чи демонстрації ненависті. Ми хочемо донести до членів цих цільових громад історичні факти, щоб вони могли краще зрозуміти свій теперішній досвід.

Мирослав Броз (Miroslav Brož), Конехе (Чеська Республіка).

Цей розділ включає загальні рекомендації для підтримки тих освітніх заходів, які викладені у Розділі 6 цього підручника (стор. 69 і далі). Ці рекомендації також будуть корисні, якщо ваша група має намір організувати акції чи заходи, призначені для охоплення широкої громадськості. Ви можете знайти пропозиції щодо активності на основі дій, описаних на сторінці 96.

Самі заходи представлені у відносно короткій формі без суттєвих методологічних рекомендацій. Якщо ви не знайомі з інтерактивними та керованими користувачами методами навчання, вам рекомендується ознайомитись з деякими методологічними порадами, викладеними у Розділі 1 *Compass* - посібника Ради Європи для навчання молоді з прав людини. Усі заходи в цьому посібнику базуються на зазначеній вище методології. *Compass* доступний в Інтернеті за адресою: www.coe.int/compass.

Поради в наступному розділі стосуються конкретних питань, які, можливо, доведеться враховувати під час роботи над темою геноциду ромів. Вони включають такі важливі міркування, як те, як задовольнити різні потреби ромських та неромських учасників.

2 серпня 2010 року я вперше у своєму житті відвідав концтабір Освенцим-Біркенау. Я брав участь у заході, організованому Міжнародною молодіжною мережею ромів TernYpe. Того дня моє загальне розуміння минулого та майбутнього ромів у Європі повністю змінилося.

Вісенте Родрігес Фернандес (Vicente Rodriguez Fernandez), ром, засновник молодіжної організації «Яг Барі» (Yag Bari).

5.1 Речі, про які слід пам'ятати, перш ніж ви почнете проводити освітні заходи

Десять порад

1. Незважаючи на наявність певних базових фактів про геноцид ромів, які потрібно зрозуміти вашій групі, важливість освіти з пам'яті полягає більше в тому, як вони обробляють цю інформацію, і як це може вплинути на їх поведінку в подальшому.
 - » *Не бійтеся приділяти час сидінню та роздумам, а також намагайтеся заохотити учасників поділитися проблемами чи труднощами, якщо вони цього хочуть.*
2. Робота над темою геноциду може зробити корисний внесок у розуміння багатьох інших питань, зокрема тих, що стосуються дискримінації, прав людини та громадянства.
 - » *Пам'ятайте, що Геноцид ромів сам по собі є важливою темою, але він також може бути корисним для досягнення інших цілей групи. Не сприймайте це як поодинокі питання: приділіть йому час, на який він так заслуговує.*
3. Будь-яка робота на цю тему буде ще більш корисною, якщо пов'язати уроки історії з сучасністю, зокрема, з власним досвідом молодих людей.
 - » *Намагайтеся робити посилання як у минуле, так і у майбутню, не розглядайте ці заняття лише як урок історії.*
4. За потреби, адаптуйте ваші заняття до потреб вашої групи. Якщо програма ваших уроків не підходить, використовуйте інформацію, представлену у посібнику, та запитання на початку кожної групи заходів, щоб розпочати процес роздумів, як з групою, так і самостійно перед заняттями. Потім розробіть свій план уроків!
 - » *Не треба жорстко дотримуватись заходів у тій формі, у якій вони викладені!*
5. Пам'ятайте, що заняття будуть цікавішими та актуальнішими, якщо ви іноді будете переносити навчання в реальний світ. Наприклад, якщо у вас є можливість поговорити з тими, хто вижив, або з родинами тих, хто вижив, це однозначно додасть інтересу та цінності цим заняттям.
 - » *Зверніть увагу на місцеві чи національні ресурси, які можуть допомогти зробити ваші освітні заходи більш підходящими для вашої конкретної групи.*
6. Якщо ви плануєте організувати акції пам'яті, публічні акції чи кампанії з метою подолання несправедливості щодо ромів, пам'ятайте, що такі зусилля підкріплюються залученням представників як ромських, так і неромських спільнот. Ви також можете спробувати встановити зв'язок з іншими молодіжними групами або з національними чи міжнародними неурядовими організаціями, які працюють у справах захисту прав ромів.
 - » *Зверніть увагу на потенційних партнерів, прихильників, спікерів чи активістів. Заохочуйте учасників звертатися до інших груп чи громад.*

Використовуйте дані про країни на сторінці 115 для планування власних подій пам'яті або для лобювання визнання геноциду окремими урядами. Більш детальну інформацію про місцеві події можна знайти в повному документі CAHROM, доступному за адресою: hub.coe.int/web/coe-portal/cahrom1

7. Вам буде легше зацікавити учнів та допоможете їм знайти способи вирішення труднощів, з якими стикаються сьогодні роми, якщо залучите їх до рішень щодо навчального процесу.
 - » *Керуйтеся потребами, інтересами, проблемами та побажаннями вашої групи. Регулярно консультируйтесь з її учасниками та з'ясовуйте, як би вони хотіли проводити заняття.*
8. Пам'ятайте про чутливий характер теми та будьте обережні, коли учасники можуть розгубитися чи засмутитися. На заняттях важливо забезпечити простір для вирішення будь-яких емоційних проблем та формування в групі культури підтримки. Запевніть своїх учасників, що вони можуть розраховувати на вашу підтримку весь час.
 - » *Поєднуйте негативні меседжі самого геноциду з позитивними історіями про тих, хто зумів довести його до відома громадськості, і отримати певну компенсацію та визнання.*
9. Незважаючи на продовження упереджень щодо ромів, і незважаючи на низький рівень обізнаності про геноцид, пам'ятайте, що насправді був досягнутий прогрес у забезпеченні суспільного визнання. Це сталося в основному внаслідок тиску з боку ромської громади, включаючи і знакові досягнення відданих цій справі людей.
 - » *Поєднуйте негативні меседжі самого геноциду з позитивними історіями про тих, хто зумів довести його до відома громадськості, і отримати певну компенсацію та визнання.*
10. Нарешті, будь-який навчальний процес покращується, якщо заохочуючи учасників для його розвитку. У випадку з цією темою «вчитися» повинні не лише ваші учасники, а і суспільство в цілому. Учасники можуть зробити свій внесок у цей процес, і завдяки цьому нададуть йому ще більшої значущості
 - » *Заохочуйте учасників виносити навчання з межі групи. Допоможіть їм передати отримані ними знання іншим.*

17 листопада, під час чеського державного свята, присвяченого демократії та свободі, ініціатива «Раби раси» (Otrokem Rasy) взяла участь у заході в Празі, який називався «Оксамитовий ярмарок» (Velvet Fair). Темою заходу був ромський Голокост у Леті, а наш внесок був названий «ЩОСЬ ТУТ СМЕРДИТЬ»... .

Наша ініціатива Раби раси працювала зі скульптором, який створив велику свиню, ніс якої був закритий прищіпкою і масками із зображеннями померлих ромів. Нашу команду очолювали фігури, одягнені в чорне, в білих масках із знаками запитання. Вони штовхали карету із звуковою системою, що транслювала політичну промову, що супроводжувалася звуком свиней, що бурчали і пищали

Пісня «Ajgele Roma», в якій розповідається про ромів, які подорожують світом у пошуках веселощів і щастя, здійнялася, як надія, над цими зображеннями страждань

Один глядач ходи зауважив: «Це було дуже провокаційне видовище, яке наочно показало, що тут щось не так. У ньому відображався тягар несправедливості, безглуздість існування свиноферми на місці, де було вчинено таке вбивство, а також чудове відчуття радості життя, яке цигани зберегли, незважаючи на століття гніту».

З RomaReact

5.2 Планування освітніх заходів

Існує безліч методів опрацювання теми геноциду ромів. Все, що ви будете робити є важливим і робить вагомий внесок у вирішення цього настільки забутого питання. При цьому, у різних групах в різних умовах можуть бути різні потреби та інтереси, і у вас можуть виникнути конкретні питання, на які ви хотіли б звернути увагу, такі наприклад, як проблеми, пов'язані з особистістю ромських учасників, краща обізнаність з місцевою історією або дискримінація в суспільстві сьогодні.

Приділіть декілька хвилин, що ознайомитися з наступним

Що таке національний або місцевий контекст?	<i>Наприклад:</i> Як геноцид вплинув на ромів у вашій країні? Чи визнаний він урядом? Як сьогодні ставляться до ромських громад?
Чи є в наявності корисні ресурси, які б могли полегшити вам роботу?	<i>Наприклад:</i> Чи є в цьому населеному пункті пам'ятник чи колишнє місце утримання? Чи існують місцеві чи національні організації, котрі могли б поговорити з групою? Чи можете ви налагодити контакт з ромськими громадами чи жертвами геноциду?
Які «ключові меседжі» або сфери розуміння ви хотіли б обговорити під час ваших освітніх заходів?	<i>Наприклад:</i> роль окремих суб'єктів під час геноциду, зв'язок із дискримінацією ромів сьогодні, важливість поширення відповідних меседжів серед широкої громадськості тощо.

Скільки часу ви готові приділити цій темі?	Переконайтеся у правильності розстановки пріоритетів серед «ключових меседжів» відповідно до наявного у вас часу. Не намагайтеся досягти всього лише за один урок!
--	--

Ну, і, можливо, що найбільш важливо...

Які основні інтереси або пріоритети вашої групи?	Ці питання розглядаються більш детально у наступному розділі.
--	---

5.3 Почніть з визначення потреб та інтересів групи

Цілі та завдання ваших освітніх заходів значною мірою залежатимуть від характеру вашої групи. Якщо у вас є час, проведіть консультації з групою, дізнайтеся про їх інтереси, знання та розробіть план навчального процесу, спираючись на отриману інформацію. Якщо у вас запланована лише одна зустріч, і група вам незнайома, короткий активний мозковий штурм на початку заняття допоможе вам отримати більш чітку картину, а учасникам відчувати свою залученість.

Фонд Рухама підтримав понад 76 ромських та нероманських молодих активістів з Румунії в участі у заході пам'яті жертв геноциду ромів «Дивись і не забувай» (“Dik I Na Bistar”), який відбувся у Кракові в серпні 2013 р. Результатом цього заходу стало бажання учасників випустити власний журнал про геноцид. Тринадцять молодих людей написали статтю про свої почуття, пояснивши, що, на їх думку, потрібно зробити, щоб інші «дивились і не забували».

Перш ніж планувати заняття, візьміть до уваги наступне:

- ▶ Чи є учасники ромами, неромами чи ваша група змішана? Наскільки добре вони взаємодіють, як група?
- ▶ Що їм вже відомо про геноцид ромів?
- ▶ Які у учасників симпатії чи упередження (зокрема, щодо ромів)?
- ▶ Які завдання вони волітимуть виконувати та яку інформацію сприйматимуть найкраще, а отже і реагуватимуть на неї?

Ромські і неромські групи

Важливим є питання, чи є у вашій групі учасники-роми чи група складається виключно з ромів. Корисно працювати як з ромською та неромською аудиторією, так і зі змішаними групами. Однак, враховуючи характер теми, корисно знати про конкретні потреби та ймовірні уявлення, які учасники можуть мати через те, ким вони себе ідентифікують. Наступні міркування можуть також стосуватися і інших етнічних груп, зокрема тих, які постраждали в результаті Голокосту.

Переконайтеся, що належним чином реагуєте на кожну з наступних ситуацій:

1. Неромські учасники можуть упереджено ставитися до ромів.

Якщо ви працюєте з виключно не ромською групою, можливо, доведеться поговорити про ці упередження ще до того, як ви почнете розповідати про Голокост. На жаль, сьогодні загальною реакцією на труднощі та порушення прав людини, яких зазнають ромські групи в Європі, є те фразо: «вони цього заслуговують». Звичайно, це саме та причина, чому освіта в цій галузі настільки важлива.

Мішель Келсо (Michelle Kelso) описує реакцію групи румунських освітян на показ фільму про геноцид румунських ромів:

«Ми не очікували, що відкрита дискримінація майже зупинить показ ще до того, як він розпочнеться, і охопить майже всю подальшу дискусію після фільму ...»

Самі корені упереджень та дискримінації, що призвели до Голокосту, в Румунії не вщухали. Дискримінація, з якою стикалися більшість ромів, з боку неромів сприймалася як «норма».

Келсо, Мішель, Л., «Визнання ромів: дослідження Голокосту в Румунії», 2010

У змішаних групах, де ймовірність існування таких упереджень ще більш висока, про них треба поговорити окремо. Це важливо не тільки тому, що сильні упередження серед деяких учасників можуть впливати на те, як вони сприймають інформацію, але й тому, що добрі стосунки між членами групи є надзвичайно важливими для обговорення таких чутливих тем. Відсутність довіри, такту, чуйності чи солідарності з боку будь-якого члена групи ускладнить завдання і у кінцевому результаті, може навіть мати зворотній ефект. Учасники-роми мають відчувати, що вони можуть вільно говорити і що їх поважають інші; нероми повинні бути відкритими для можливостей інших членів групи, які постраждали від певних висловлювань чи поглядів.

- ▶ Якщо ви плануєте провести більше одного заняття і ви працюєте з групою, до якої входять учасники нероми, які, ймовірно, мають сильні упередження, подумайте про те, щоб розпочати вашу активність з питання дискримінації, як описано на сторінці 89. Ви також можете скористатися деякими завданнями в *Mirrors*, де піднімаються численні питання, пов'язані з антициганством, доступними тут: www.coe.int/youth/roma.
- ▶ Якщо вас турбує повна відсутність довіри між учасниками, подумайте про проведення різних зустрічей або поговоріть окремо з учасниками-ромами і неромами, перш ніж об'єднувати їх у одну групу.

2. Представлена інформація може неабияк вплинути на учасників-ромів

Якщо у вашій групі є учасники-роми, вам слід бути готовими запропонувати підтримку, якщо представлена інформація сильно вразить будь-кого з них. Це особливо важливо, якщо ви організовуєте екскурсії до тих місць, де мали місце масові страждання або

вбивства. У змішаній групі також слід попередити учасників-неромів, про необхідність запропонувати розуміння та підтримку.

- ▶ Завдання 1 на сторінці 74 пропонує шаблон для проведення опитування після відвідування пам'ятного місця або проведення будь-якого іншого заходу, який емоційно вплинули на учасників.
- ▶ Пропозиції щодо підготовки Днів пам'яті жертв Голокосту можна знайти в публікації БДІПЛ-ОБСЕ, доступній за адресою: www.osce.org/odihr/44474.
- ▶ Настанови для вчителів та освітян також зібрані у публікації Ради Європи – «Європейський пакет для відвідування меморіалу та музею Освенцим-Біркенау», доступному за адресою: www.coe.int/t/dg4/education/remembrance/archives/Source/Publications.pdf/European_Pack_en.pdf

Сефедін Йонуз (Sefedin Jonuz) описує візит до Бухенвальда з групою ромів

«На першому знімку, який ми побачили, був відображений німецький фашист, котрий вирізав очі з голови ромської жінки і чоловіка. Біля них стояла маленька дитина, якій довелося спостерігати за цим огидним вчинком. Біля цієї дитини стояла жінка-фашист. Коли я читав підпис до цієї картини, я був настільки вражений, що не міг вимовити і слова, мої очі почали переповнюватися сльозами, і всі роми, ціла група, зібралися навколо мене і питали, що я побачив на цьому знімку і що зі мною відбувається. Коли я розповів їм, що там було написано, глибоко в душі вони всі тихо плакали, і вони могли бачити лише власні сльози».

Сефедін Йонуз, «Пам'яті потрібно місце».

3. Цілі учасників ромів і неромів можуть відрізнятися

Більшість активностей, описаних у Розділі 6, написані для неромських груп або змішаних груп як основної аудиторії. Якщо ви працюєте з групами ромів, можливо, акцент деяких завдань слід змінити, щоб підсилити ті меседжі, які описані в наступній таблиці:

Ключові меседжі для учасників-ромів

1. Голокост - це те, що було навмисно скоєно проти ромів

Для чутливих людей цілком природно турбуватися про те, що вони, можливо, несли відповідальність за трагедії, що їх спіткали. Ви повинні підкреслити, що ніхто, з ким поводитися так само, як з ромами під час Голокосту, не повинен відчувати відповідальності за те, що сталося, і ніхто не повинен припускати, що така поведінка була виправданою.

2. Учасники-роми мають пишатися тим, ким вони є

Ви можете детально обговорити цю тезу, запропонувавши учасникам подумати над тими аспектами їх ромської ідентичності, якими вони пишуться. Нагадуйте їм, якщо

потрібно, що ніхто ніколи не задоволений усіма аспектами групи, з якою вони себе ідентифікують! Ви також можете розглянути позитивні приклади для наслідування.

- ▶ Зверніться до історії сім'ї Роуз за сторінок 34-35 або до посилань Завдання 5 на сторінці 80.
- ▶ Ви також можете переглянути активність «Бійці за права ромів» у Mirrors.

3. Роми здатні переформувати суспільство

Важливо, щоб учасники відчували, що вони можуть вжити позитивних дій, щоб вплинути на власне життя та змінити загальне ставлення до ромів. Попередження громадськості про злочини Голокосту - один із способів зробити це; апеляція до стандартів прав людини - це вже інший спосіб.

5.4. Спонування до дій

Якщо освітня робота в цій галузі буде успішною, це майже напевно викличе зацікавленість та занепокоєння учасників, і вони, швидше за все, захочуть вивчити проблему ще детальніше і навіть організувати власні події пам'яті.

1-4 серпня 2013 року міжнародна молодіжна організація TernYpe привезла до Кракова понад 300 учасників з усієї Європи на кілька днів роздумів та вивчення геноциду ромів. Цей захід включав семінари, лекції експертів-спікерів, публічну конференцію та візит до Освенциму, що завершився церемонією вшанування пам'яті.

У ніч з 2 на 3 серпня 1944 року в газових камерах «циганського табору» в Освенцим-Біркенау було вбито 2897 ромів.

Багато в чому це найкраща мета для вашої роботи та найкращий показник того, що вона була немарною. Однак варто пам'ятати, що планування та проведення заходів, швидше за все, буде кращим процесом навчання - і матиме більший вплив - якщо учасники самі вирішать, що це саме те, чим вони хочуть займатися і далі. Як зазначалося в Розділі 3, чисто «символічну» подію пам'яті організувати легко; набагато важче розпочати процес, коли ваші учасники, а можливо, й інші представники громадськості продовжують «згадувати» після того, як офіційна подія пройде.

Деякі ідеї щодо організації освітніх заходів з групою можна знайти на сторінках 94-99 разом із шаблоном для планування занять.

5.5 Сприяння проведенню освітніх заходів

Ефективне сприяння може збудувати або зруйнувати навчальний процес. Багато в чому це єдиний найважливіший внесок, який ви можете зробити у те, як учасники будуть розуміти та діяти при вивченні тих чи інших питань.

Наступний контрольний список – це *пам'ятка*. Якщо ви не знайомі з ідеєю «сприяння» або не звикли до процесу навчання з активним залученням учасників, зверніться до Розділу 1.4 *Compass* для більш детального пояснення.

10 порад про те, що слід і не слід робити для сприяння проведеному освітніх заходів

Заохочуйте учасників висловлювати свої думки та ідеї.	Не засуджуйте будь-які пропозиції, називаючи їх «безкорисними», «неактуальними» або «дурними»!
Намагайтеся створити атмосферу взаємоповаги, безпечне середовище, де кожен почуватиметься комфортно, висловлюючи свою думку.	Не дозволяйте групі виключати, ігнорувати, упереджено ставитися чи не поважати інших: спробуйте визначити основні принципи взаємодії з самого початку.
Заохочуйте учасників до дискусії та запитань: вони навчатимуться, висловлюючи свої сумніви чи невпевненість.	Не проводьте тривалих презентацій: це лише відставить їх на другий план!
Проводьте паралелі з реальністю учасників та з реальними проблемами, з якими вони стикаються в їхньому середовищі.	Не робіть узагальнення, які не мають жодного відношення до теми.
Забудьте про догму! Дозвольте їм поставити під сумнів «усталені істини», і самі це зробіть.	Не «проповідуйте» і не нав'язуйте свою позицію, щоб закрити питання!
Будьте чесними з учасниками. Вони будуть поважати вас більше і, швидше за все, відкриються самі.	Не вдавайте, що знаєте, якщо не впевнені! Скажіть їм, що з'ясуєте або спонукайте їх це зробити.
Довіряйте учасникам. Їм потрібно знайти відповіді на поставлені ними питання самостійно.	Не перебивайте учасників і не намагайтеся вести їх туди, куди вони не хочуть йти.
Поставтеся серйозно до їхніх пропозицій: вони скоріше будуть долучатися до розмови, якщо відчуватимуть свою приналежність до неї.	Не потрібно суворо дотримуватися плану: слідуйте інтересам учасників, якщо вони вважають за краще рухатися в іншому напрямку.
Звертайтеся до їх природнього людського співчуття. Запитайте їх, як вони почувуються, або <i>як би вони почувалися, якби ...</i>	Не здавайтесь, якщо їх думки здаються недобрими або необдуманими; покажіть їм іншу перспективу.
Ставтеся до учасників як до рівних - рівних між собою та рівних вам. Ви всі люди!	Не виключайте учасників і не робіть припущень про те, що вони можуть чи не можуть робити. Люди – це непередбачувані істоти!

6. Освітні заходи

Освітні заходи, описані у цьому розділі були розділені на п'ять ключових питань:

- ▶ **Що сталося?**
- ▶ **Чому це сталося?**
- ▶ **Чому це було неправильно?**
- ▶ **Як це пов'язано з сьогоднішнім?**
- ▶ **Що ми можемо зробити?**

Кожна тема містить ряд питань, які можна вивчити під час заняття або в рамках дослідницького проекту, а також кілька практичних прикладів. Там, де дозволяє час, можна поєднати різні компоненти діяльності, перелічені в окремих розділах.

Багато заходів будуть містити елемент, що стосується кожної області питань, і всі активності будуть включати обговорення останніх двох питань.

6.1 Що сталося?

Розповідь про геноцид ромів

Цілком ймовірно, що групи, з якими ви працюєте, будуть мало обізнані про те, як переслідували ромів і які страждання їм довелося перенести. Інформація сама по собі, без роздумів, навряд чи зможе передати всю ступінь скоєних злочинів, особливо у вашій групі є власні упередження ромів. Тим не менше, більшість заходів повинні містити певну інформацію, і учасникам, безумовно, потрібно буде закінчити зустріч з глибшим розумінням того, що насправді сталося. Діаграма на сторінці 72 окреслює деякі найважливіші питання, які можуть бути використані як основа для проведення активностей: не намагайтеся розглянути всі питання за одне заняття!

Як «подавати» інформацію?

Загалом, учасники стають більш зацікавленими та зберігають інформацію, якщо вони пропустили її через себе або працювали з нею, а не просто почули від спікера. Нижче наведено кілька прикладів роботи з інформацією.

<p>Учасники проводять власні дослідження</p>	<p>Для учасників, які не звикли це робити, ви можете дати посилання на корисні веб-сайти та ключові питання щодо областей, які вони повинні дослідити. Ви можете розділити різні сфери дослідження між невеликими групами, щоб потім група в цілому отримала повнішу картину.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Скористайтеся посиланнями у Додатку 4 та іншими ресурсами: шукайте інформацію своєю мовою.
<p>Використання мультимедійних пристроїв або нетекстових джерел отримання інформації</p>	<p>Отримувати інформацію з ілюстрацій, відео чи музики може бути більш захоплюючим, ніж читати «сухі» тексти, і вони, як правило, передають сильніший емоційний меседж. Попросіть учасників проаналізувати інформацію у різних формах, роблячи акцент на найважливіші факти. Використовуйте результати аналізу, щоб підняти питання тлумачення, спілкування та суб'єктивності.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Є корисні сайти, перелічені в розділах з ілюстраціями та мультимедіа в Додатку 4.
<p>Використання особистих свідчень - письмових чи усних</p>	<p>Якщо у вас є можливість організувати дискусії з тими, хто пережив Голокост або хто дізнався про це від тих, хто вижив, це може бути потужним способом передати меседж учасників з перших уст. Попросіть їх скласти власні питання та провести їх через важливі моменти щодо проведення зустрічі з цими людьми.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Якщо ваша група складається з ромів, попросіть їх про зустріч з членами їх родини чи громади, щоб дізнатись, що знають вони. ▶ Використовуйте деякі свідчення, що містяться в Додатку 2 в кінці цього підручника.
<p>Подання інформації іншим учасникам групи або представникам громадськості</p>	<p>Навчання інших – це один із найефективніших способів збереження та розуміння інформації.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Перетворіть своїх учасників на «викладачів» і попросіть їх донести результати проведених ними досліджень до інших членів групи або до представників громадськості поза групою. ▶ Організація публічних заходів або спілкування з політиками, ЗМІ чи представниками місцевих громад також може бути корисним способом для учасників розглянути важливі меседжі, які вони хотіли б донести до інших.

<p>Подання інформації у незвичній формі</p>	<p>Представлення інформації не повинно бути нудним - ні для тих, хто її представляє, ні для тих, хто її «отримує».</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Особисті свідчення можна перетворити на драматичний проект, а результати онлайн-досліджень можна представити у вигляді вірша, пісні, ілюстрації чи колажу. ▶ Процес може піти і в інший бік: спробуйте дати учасникам кілька особистих свідчень чи ілюстрацій і попросіть їх уявити, що вони журналісти, яким потрібно написати статтю, розповідаючи громадськості про те, що відбувається; або що вони є правозахисниками і їм потрібно написати звіт для комітету з прав людини.
<p>Зміна ракурсу</p>	<p>«Сухі» історичні факти можна зробити більш актуальними для учасників, попросивши їх поставити себе на місце циган, які жили на той час. Частина тексту, що описує загальні умови або форми знущань, можна використати як основу для виконання творчого завдання, драматичної постановки чи інших засобів художньої виразності. Попросіть учасників уявити, що це сталося з ними: <i>Як би вони почувались? Як би вони себе поводити? Що вони хотіли б сказати світові?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Попросіть учасників уявити, що вони живуть під час Геноциду: <i>Як би вони почувались? Як би вони себе поводити? Що вони хотіли б, щоб інші сказали чи зробили?</i>
<p>Організація виїзних візитів</p>	<p>Якщо у вашому місті є місця, пов'язані з Голокостом, або якщо у вас є можливість організувати поїздки для інших, такі безпосередні переживання можуть мати велику цінність. Це можуть бути меморіали, колишні концтабори або місця депортації. Пам'ятайте, що навіть прогулянка околицями вулиць, які бачили геноцид, може стати джерелом корисної інформації.</p>

Ці посилання стосуються окремих видів освітніх заходів, які можна використовувати для вивчення деяких питань. А1 відноситься до Завдання 1, А2 до Завдання 2 тощо.

Пропозиції щодо освітніх завдань на тему «Що сталося»

«Від тих, хто вижив, ми можемо почути реальні історії, які пов'язують нас із багатьма іншими проблемами та дискусіями теми.... Ви чуєте історію, переноситеся у ті часи, маєте ті ж почуття, ви просто дозволяєте людям говорити, а їм є що розповісти. Ці історії знову викликають необхідність підвищити обізнаність ромської молоді, щоб зацікавити та мотивувати їх до дій»

Дзафер Бузолі (Dzafer Buzoli), з організації «Молодь за позитивні зміни».

Наступні короткі заходи можна використовувати як стартові для більш розширених зустрічей, або ви можете розширити їх для більш детального вивчення проблем.

Перший захід передбачає обговорення того, що учасники побачили після виконання завдання. Це буде особливо корисно після відвідування місця, присвяченого Голокосту. Також цю активність можна адаптувати під кожне заняття, яке мало сильний емоційний вплив на учасників.

⚙️ A1 Завдання 1: Обговорення

Призначено для використання після візитів до місць Голокосту

- ▶ Спробуйте провести обговорення одразу ж після візиту та переконайтеся, що у вас є принаймні 30 хвилин. Якщо можливо, дайте більше часу.
- ▶ Розташуйте стільці по колу, щоб учасники могли бачити одне одного та почуватись комфортно під час виступу. Якщо учасники не знають один одного, попросіть їх коротко представитись.
- ▶ Почніть обговорення з усвідомлення того, що учасники могли пережити сильні емоції під час або після візиту. Запевніть їх, що це цілком природно. Поясніть, що це обговорення покликане допомогти учасникам висловити та поділитися почуттями щодо побаченого та запропонувати підтримку, якщо це необхідно.
- ▶ Заохочуйте всіх поділитися своїми почуттями, але підкресліть, що ніхто не зобов'язаний це робити. Скажіть їм, що ніщо, що буде озвучено учасниками під час обговорення не вийде за межі групи - і попросіть усіх учасників поважати це.
- ▶ Нагадайте їм, що деяким учасникам може бути важко описати свої емоції, або вони можуть бути дещо розгубленими. Спитайте у групи, який може бути найефективніший спосіб проведення цього обговорення і якої поведінки вони очікують від інших. Спробуйте домовитись про основні правила або принципи обговорення.
- ▶ Почніть дискусію, запитавши, чи хоче хтось поділитися своїми почуттями, і забезпечте можливість кожному, хто хоче це зробити. Ви можете скористатися деякими з наведених нижче питань, але не обмежуватися ними! Найкорисніші запитання базуються на відповідях учасників.
 - » Що найбільше вас вразило під час візиту?
 - » Чи побачили ви щось позитивне чи обнадійливе?
 - » Якими були ваші почуття на той час, і чи відрізняються вони від теперішніх?
 - » Як ви вважаєте, чи важливо було побачити це [місце/цей меморіал/ уцілілого] і чому?
 - » Що корисного з побаченого ви винесли для себе? Чи це вплинуло на ваш погляд на щось інше у вашому житті?
 - » Чи можете ви запропонувати щось, що можна було б втілити під час уроків або щоб поширювати ці знання? Це важливо для вас?
 - » Чи можете ви запропонувати щось, що ми можемо зробити як група, щоб продовжити цей візит?

Гарантуйте ...

- » Що в обговоренні не домінують лише кілька людей, і що ви надаєте можливість менш впевненим учасникам брати участь у дискусії - можливо, заохочуючи їх напряму.
- » Що ви будете чутливими до того, про що говорять, чому це сказано та як це може вплинути на інших учасників групи. Запропонуйте власні коментарі там, де це доцільно.
- » Що всі учасники знатимуть про те, що ви доступні, якщо хтось захоче розповісти про свої почуття у більш приватній обстановці.

A2 Завдання 2: Загальна картина

Використовуйте статистичні дані для відображення ступеня впливу і масштабів геноциду

- ▶ Перед проведенням заняття, спробуйте з'ясувати, чи проводились будь-які дослідження у вашій країні. Шукайте ресурси вашою мовою.
- ▶ Попросіть учасників скористатися Інтернетом, щоб перевірити, чи можуть вони надати хоча б приблизні статистичні дані по таким аспектам:
 - » Кількість ромів, що жили в Європі до Голокосту;
 - » Кількість ромів депортованих/вивезених з домів;
 - » Кількість ромів, котрих стратили в газових камерах;
 - » Кількість ромів, які померли через інші причини - наприклад, голод, хвороби тощо.
 - » Кількість ромів, котрі потрапили у трудові табори або у віддалену ізоляцію.
- ▶ Якби ваша країна була однією з тих, де роми стали жертвами геноциду, учасники могли б спробувати знайти цифри для Європи в цілому та для вашої країни.
- ▶ Попросіть їх записати найвищі та найнижчі значення для кожної з наведених вище категорій.
- ▶ Покажіть їм таблицю на сторінці 28; потім скористайтесь кількома з наступних питань, що обговорити отриману інформацію:
 - » Чи важко вам було отримати ці статистичні дані? Що, на вашу думку, стало причиною цього?
 - » Як ви пояснюєте різні підрахунки кількості жертв серед ромів?
 - » Яка частка ромського населення була вбита або іншим чином постраждала від Голокосту?
 - » Якби ця група представляла ромське населення до Голокосту, яка кількість її учасників постраждала б?
 - » Як ви думаєте, як би почувались ті, хто пережив Голокост?
 - » Які ще групи чи громади були ціллю або вбиті нацистами та їх союзниками?
- ▶ Ви можете зробити акцент на тому, що статистика жертв серед ромів дуже неточна через те, у який спосіб багато хто з них загинуло та відсутність достовірних записів. (Інформацію див. у розділі 2.2)

⚙️ АЗ Завдання 3: Місцева/національна перспектива

Що сталося у цій місцевості?

- ▶ Якщо роми були цілю Голокосту у вашій країні, попросіть їх дослідити, що саме сталося, наприклад:
 - » Які форми поведіння та методи були використані проти ромів? (наприклад, депортація, масові вбивства, трудові табори тощо. Інформацію див. у Розділі 2);
 - » Що тоді робив і говорив ваш уряд? Що вони зараз про це говорять?
 - » Як реагувала громадськість?
 - » Хто став на захист ромів?
 - » Скільки ромів постраждало? Як?
 - » Чи траплялося щось подібне у вашому населеному пункті?
- ▶ Якщо у вашій країні не було очевидних дій проти ромів, учасники могли б дослідити наступне:
 - » Чи коментував ваш уряд свого часу Геноцид ромів, чи вживав яких-небудь заходів у цьому контексті?
 - » Що говорили тоді і, що говорять зараз про жертв серед євреїв та ромів. Чи підтримано якусь із груп та як, якщо взагалі; про ці групи згадують у публічних виступах та освітніх програмах
 - » Що громадськість знає про пережите ромами під час Голокосту?
 - » Як сьогодні у вашій країні ставляться до ромів?

Молодіжна група, яка співпрацює з *Інститутом соціальних досліджень (Institut für Sozialarbeit)*, провела дослідницький проект щодо Гелен Вайс (Helen Weiss), ромської дівчини, яку депортували до «циганського табору Лаккенбаху» у віці 13 років. Вони знайшли її ім'я в різних реєстрах, але також виявили відсутні файли, де жодних записів не було. Група відвідала могилу прийомних батьків Гелен та місце, куди її депортували. Потім вони організували публічну презентацію своїх знахідок і розповіли історію Гелен, зачитавши реп.

⚙️ A4 Завдання 4: Вплив

Використання свідчень для демонстрації особистого досвіду

- ▶ Скористайтеся свідченнями Анюти Бранзан (Anuta Branzan) на сторінці 110 (або іншій). За необхідності зробіть короткий вступ, щоб пояснити, що десятки тисяч ромів були депортовані до таборів на окупованих радянських територіях під час Другої світової війни. Свідчення описують саме такий типовий досвід.
- ▶ Зачитайте свідчення учасникам вголос і попросіть розповісти про свої враження:
 - » Що ви відсуваєте після описаного досвіду?
 - » Якими словами ви могли б описати таке відношення?
 - » Що, на вашу думку, відчуває та, хто пережила це у дитинстві, по відношенню до суспільства, яке зробило це з нею?
 - » Які меседжі вона може передати своїм дітям?
- ▶ Запитайте, чи знали учасники про те, що нацисти полювали на ромів з метою їх тотальної ліквідації, як і на євреїв. Розкажіть їм про інші форми поводження, яких з якими їм доводилося стикатися, включаючи вбивства в газових камерах. Нагадайте їм, що мільйони ромів по всій Європі тепер змушені жити з пам'яттю про таке жорстоке відношення до свого народу.
 - » Запитайте, чи могли б учасники довіряти суспільству, яке у такий спосіб поводитись по відношенню до власного народу, чи пробачити його.
 - » Запитайте, що може допомогти комусь повернути цю довіру, і змиритися з пережитим: чого б ви очікували від суспільства, якби це сталося з вами?
- ▶ Запропонуйте учасникам поговорити про способи, які у вашому суспільстві використовуються для того, щоб ніколи не забувати про Голокост, включаючи меморіали, дні пам'яті, освітні ресурси тощо.
 - » У якій мірі згадують про жертв серед ромів у будь-якій із цих подій чи будь-якому з цих ресурсів?
 - » Який меседж це посилає сьогодні ромам і що він говорить нам про суспільство?
- ▶ Учасники могли б потім подумати, як вони могли б вплинути на те, як пам'ятають про Голокост у їхній країні. Пропозиції див. у Завданні 12

6.2 Чому це сталося?

Розуміння причин

Розуміння того, як могли статися такі жахливі події, вимагає усвідомлення певних історичних деталей - наприклад, того, як закони та політика все частіше порушували права ромських громад, починаючи з 20-х років (і навіть раніше). Однак учасники також повинні мати можливість побачити складність процесів та поведінки; отримати розуміння того, як функціонувала вся ця «машина», та залежність цієї «машини» від індивідуального ставлення та форм поведінки. Це особливо важливо, тому що деякі з цих форм ставлення присутні в усіх країнах Європи і сьогодні. Зрештою, період, що передував Голокосту, був часом, коли ставлення загальної громадськості до ромів не відрізнялося від того, яке ми зустрічаємо сьогодні. Це питання розглядається далі в розділах, що стосуються зв'язку прав людини у минулому і сьогоденні (стор. 51).

«Сумна правда полягає в тому, що найбільше зла роблять ті люди, котрі ніколи не замислюються над тим, бути добрими чи злими».

Ганна Арендт (Hannah Arendt), «Життя розуму».

Звичайно, Голокост намагаються «пояснити» як результат злої поведінки групи злих людей. Хоча деякі з тих, хто брав участь, безумовно, могли діяти способами, яких більшість людей не могла підтримати і робота доктора Менгеле у цьому випадку, це окрема тема для обговорення виділяється. Учасники повинні бачити, що поодинокі особи не могли здійснити ці дії без принаймні пасивної згоди сотень тисяч, а можливо і мільйонів інших. Ні, нічого подібного, бо клеймуючи всіх, хто зіграв певну роль, як «зло», навряд чи буде корисним для ого, щоб глибше зрозуміти та пояснити цю поведінку.

Структурні фактори

- ▶ Якою була офіційна політика (зокрема в країнах)?
- ▶ Що було офіційною підставою для дискримінації? *Генетична приналежність, злочинна діяльність, шпигунство тощо*
- ▶ Як людей ідентифікували, збирали, вилучали, контролювали, вбивали?
- ▶ Як ставились до ромів до Голокосту?
- ▶ *Погані умови життя для ромів, недопуск до більшості державних установ, прийняття дискримінаційних законів та негативне ставлення громадськості по всій Європі тощо.*
- ▶ Як це вплинуло на те, що сталося під час Голокосту?

⚙️ **A12**

Як це сталося?

Психологічні та поведінкові фактори

- ▶ Як реагували представники громадськості - чи не реагували зовсім? Чому?
- ▶ Хто сприяв «машині вбивств»? Чи це був невеличкий сектор суспільства/група «злих» людей?
- ▶ Яку роль зіграв страх/покарання? *Позитивні приклади: поодинокі «герої», які допомагали ромам - і самі були покарані.*
- ▶ Як широка громадськість ставилася до ромів («циган»)? *Чи призводило різне ставлення до різних наслідків?*

⚙️ **A5**

⚙️ **A6**

Завдання з вивчення причин

⚙️ A5 Завдання 5: **Форми поведінки**

Хто сприяв здійсненню злочинів?

- ▶ Нагадайте учасникам, що деякі люди дійсно пропонували підтримку жертвам серед ромів під час Голокосту. Деяких з них дійсно було покарано за це, і саме страх бути покараним, мабуть, був більшою перешкодою.
- ▶ Надайте учасникам копію роздаткового матеріалу в кінці цього заходу. Попросіть їх назвати кількох людей, які не є ромами, зазначених у цьому уривку, які знали про те, що відбувається, і нічого не робили. Ви також можете звернути увагу на небагатьох пасажирів поїздів, які кидали пакунки з продуктами до таборів.
- ▶ Зберіть два-три приклади, а потім попросіть учасників попрацювати у невеликих групах, щоб розширити список, використовуючи ідеї з уривку чи інші знання про те, що сталося. Вони мають думати про людей, яким дійсно потрібно було б знати про це.
- ▶ Результати можуть бути представлені у вигляді карти спільноти: великої ілюстрації досліджень різних спостерігачів із зазначенням того, як і про що вони дізналися.
- ▶ Заохочуйте учасників до ширших роздумів, уявляючи, що сьогодні могла б скластися така ж сама жаклива ситуація, і як би вони дивилися на цю ситуацію. Їх списки можуть містити щось із наступного:
 - » Журналісти в газетах;
 - » Всі їхні читачі;
 - » Психологи, які брали участь у дослідженні, та ті, хто прочитав його;
 - » Очевидці візитів психологів - у тому числі сусідів;
 - » Машиністи поїздів;
 - » Усі пасажири, які не кидали їжу в'язням;
 - » Охоронців та інший персонал табору;
 - » Ті, хто арештовував ув'язнених і супроводжував їх до табору;
 - » Ті, хто був свідком арештів або подорожей;
 - » Ті, хто бачив спустошені будинки ромів або ті, хто помітив їх відсутність;
 - » Сім'ї та друзі тих, хто перерахований вище
 - » ... тощо.
- ▶ Попросіть учасників поміркувати над тим, що могло б статися, якби всі вищезазначені відмовились брати участь у програмі або заперечувало проти того, що робиться.
 - » Як би ви поводитись, якби щось подібне повторилося знов, і ви про це знали?
 - » У який момент ви б втрутилися і заговорили?
- ▶ Прочитайте другий чи третій роздатковий матеріал про тих, хто «підтримував» або зверніться до інформації зі сторінки 31 і далі, щоб показати учасникам, що були люди, які справді допомагали жертвам Голокосту. Попросіть їх прокоментувати почуте.

- ▶ Ви можете завершити, звернувши увагу на той факт, що газові камери не могли з'явитися нізвідки: багато років існували ознаки того, що роми зазнають жорстокої дискримінації та жорстокого поводження. Чи бачать вони паралелі із сьогоднішнім днем?

Роздатковий матеріал для учасників

«Яким би не був реальний стан знань чи незнання серед цивільного населення Німеччини під час Другої світової війни щодо транспортування та вбивств мільйонів німецьких та ненімецьких євреїв у Європі, початкове інтернування ромів ні від кого не трималося в таємниці. Концентраційні табори будувалися на околицях столиці, а про інтернування синті та ромів не тільки писали численні берлінські газети, але навіть жартували в окремих рубриках. Психологи, які займалися расовими дослідженнями, офіційно відвідували Марцан для вивчення та зняття великих кінофільмів про ромських дітей, коли вони просто гралися. Велика залізнична лінія проходила повз цей табір, і нечисленні учілілі згадують, що пасажери тих поїздів співчували їм і, знаючи чи підозрюючи, що інтерновані роми жили лише мінімальними пайками їжі, іноді кидали пакунки з їжею за огороження табору, коли їх поїзд проходив повз»

Кеті Трампер (Katie Trumper), Час циган: «Народ без історії» у розповідях Заходу.

Поліцейський

«За допомогою друзів та сусідів деяким синті та ромам вдалося піти у підпілля, щоб уникнути депортації. Інколи їх попереджали чиновники, які навмисно затягували або обходили виконання наказів про депортацію. Пол Кребер, який працював у поліції у Вупперталі, був одним із них. Він відмовлявся виконувати накази про депортацію і допомагав переслідуваним втекти»

www.sintiundroma.de

Чиновник табору

«Останнім керівником табору (*Lagerfuhrer*) ... в циганському таборі [в Освенцимі] був Бонігут. Він не погоджувався з тактикою есесівців. Він був дуже хорошою людиною. 15 травня 1944 року він прийшов до мене і сказав, що в циганському таборі ситуація погана. Про те, що було прийнято рішення про ліквідацію циганського табору. На той час у таборі перебувало близько 6500 циган. Бонігут порекомендував мені попередити про це абсолютно всіх циган, котрі мені довіряли. Він порекомендував мені попередити їх «не ходити, як ягнята на забій»

Наступного дня керівник табору підійшов до мене і ... наказав скласти список циган, які служили в німецькій армії і були нагороджені. У списку були також сім'ї цих циган, а також сім'ї тих, хто все ще проходив активну службу У списку були імена близько 3200 чоловіків, жінок та дітей. Через кілька днів до циганського табору прибула комісія, що складалася з есесівців з політичного відділу. До складу комісії також входив доктор Менгеле. Усіх циган зі списку зібрали біля в'їзних воріт. Їм дозволили забрати всі речі, одяг, каструлі та сковорідки тощо».

Тадеуш Йоахімовський (Tadeusz Joachimoswki), колишній польський в'язень і клерк «табору циган».

⚙️ А6 Завдання 6: Роль ставлення громадськості

Чого може вартувати ім'я?

- ▶ Прочитайте розповідь на сторінці 44. Запитайте учасників, чи не вважають вони цей приклад абсурдним: чи могли б з кимось повестися таким чином лише через їх ім'я?!
- ▶ Поясніть, що хоча розповідь є вигаданою, досвід, який вона описує, поділяють тисячі людей, деякі з яких живі і сьогодні. Скажіть їм - якщо вони ще не здогадались - що опис є типовим прикладом того, що могли пережити роми, які пережили Голокост.
- ▶ Попросіть їх висловити свою думку щодо почутого і, чи доречна така аналогія з іменем:
 - » Чи було б таке ставлення більш обґрунтованим, якби «ім'я» стосувалося етнічної ідентичності, а не приналежності до певної родини?
 - » Чому ми вважаємо абсурдним засуджувати когось за його прізвище, а робити це ґрунтуючись на етнічній ідентичності, розумним?
 - » Що ви думаєте про людей в інших країнах, які називають людей з вашої країни ... *[вставте тут найпоширеніший негативний стереотип щодо національності учасників].*
- ▶ Донесіть до учасників, що вчені не знайшли жодних доказів того, що людей можна розділяти за «расою», і що цей термін тепер розуміється як соціальна конструкція. Тим не менше, деякі люди думають, що можуть передбачити, ким може стати людина, лише спираючись на те, як вона виглядає, або до якої групи належить.
- ▶ Ви можете розповісти про генетичні теорії, розроблені нацистами, та про експерименти доктора Менгеле над ромськими дітьми. Використовуйте свідчення на сторінці 24, щоб передати варварський характер цих злочинів.
- ▶ Запитайте, що з цього завдання учасники дізналися про небезпеку вішання ярликів на людей або висловлення припущень без жодних доказів, котрі підтверджували б це.
 - » Як ви вважаєте, чи вішають у вашій країні ярлики на ромів?
 - » Наскільки багато люди насправді знають про ромів, і що про них знаєте ви?
 - » Як ми можемо заохотити людей перестати мислити категоріями ярликів і сприймати людей такими, якими вони є насправді? Що б ви на це сказали?
- ▶ Використовуйте дискусію як вступ до однієї з наступних тем:
 - » Права людини: пояснення основної цінності рівності (або недискримінації).
 - » Ідентичність ромів: ви можете запропонувати учасникам спробувати дізнатися більше про ромів, досліджуючи деякі позитивні аспекти. Запросіть когось із ромської громади поговорити з групою, якщо це можливо, або скористайтесь посиланнями нижче, щоб переглянути позитивні приклади для наслідування. Запитайте, що такі люди говорять нам про небезпеку узагальнення «всіх ромів» www.imninalu.net/famousGypsies.htm або romove.radio.cz/en/article/18243.
 - » Історія геноциду ромів: вивчення того, як вже описані вище форми ставлення до ромів, сприяли тому, що сталося

6.3 Чому це було неправильно?

Права людини та моральні аспекти

Важливо, щоб учасники як роми, так і нероми розуміли, що те, що сталося під час Голокосту, було глибоко неправильним, і що злочинам того часу виправдання бути не може. Очевидно, що це важливий меседж для неромів – і не в останню чергу тому, що без цього розуміння не можна подолати дискримінацію та жорстоке поводження, яких зазнають роми сьогодні.

Однак обізнаність про права людини також важлива для учасників ромів, оскільки віктимізація іноді може призвести до самозвинувачення. Життєво важливо донести, що те ставлення до ромського населення було порушенням усіх можливих моральних норм - і що це визнано суспільствами у всьому світі (якщо не на ділі, то на словах, однозначно).

Права людини можуть допомогти підтвердити цей меседж - для учасників будь-якої громади. Вони забезпечують орієнтир прийнятної поведінки, який схвалив кожен уряд світу. Нагадуючи учасникам, що той факт, що цей консенсус існує - і що він частково виник внаслідок злочинів, скоєних під час Голокосту – може стати важливим аргументом для всіх.

Якщо час дозволяє, присвятіть ціле заняття питанню цінностей, що лежать в основі прав людини, та захист, який вони пропонують. Ви можете скористатися активностями, запропонованими у Завданні 7 (нижче), або переглянути деякі ресурси, перелічені в розділі Посилання.

Чому це було
неправильно?

Права людини

- ▶ Що права людини говорять про найгірші злочини, вчинені проти ромів? *Необмежені права: право на життя та свободу від тортур.*
- ▶ Що вони говорять про расизм та дискримінацію? *Принцип рівності, роль стереотипів та упереджень.*
- ▶ Які ще права ромів були порушені під час (і до) Голокосту? *Недискримінаційне ставлення, право на життя, право на свободу від тортур та нелюдського та такого, що принижує гідність, ставлення тощо.*
- ▶ Що вимагають права людини від кожного окремо?
- ▶ Як права людини можуть допомогти запобігти повторенню таких злочинів?

⚙️ A7

⚙️ A8

Моральні принципи

- ▶ Якими моральними принципами ми б хотіли, щоб інші керувались у своєму відношенні до нас? *Рівність, повага, справедливість, солідарність тощо.*
- ▶ Як ці принципи пов'язані з правами людини?
- ▶ Які з цих принципів були порушені у ставленні до ромів під час Голокосту?
- ▶ Чи таке ставлення до ромів може бути коли-небудь виправдане з точки зору моралі чи прав людини?
- ▶ Чого вимагає від нас дотримання цих принципів?

⚙️ A9

⚙️ A7 Завдання 7: Представлення прав людини

Права людини - Роми

- ▶ Якщо учасники не знайомі з правами людини, проведіть вступний захід, щоб ознайомити їх з деякими ключовими аспектами. Ви можете скористатися одним з наступного:
 - » «Гонка за права» (“Race for Rights”) у *Bookmarks*, посібнику Ради Європи про мову ненависті в Інтернеті.
 - » Ігри «Дійте» (“Act it Out”) або « Намалюйте слово» (“Draw-the-word”) від *Compass* (www.coe.int/compass).
 - » «Просування прав людини» (“Advertising human rights”), «Тривога» (“Red Alert”) або «Що якщо?» (“What If”) від *Compasito* (www.coe.int/compasito).

Контроль

- ▶ В рамках одного заняття або дослідницького проекту запропонуйте учасникам дослідити організації, що займаються захистом прав ромів на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Попросіть їх записати таку інформацію:
 - » На якому рівні працює організація (і чи охоплює вона їх країну)?
 - » Над якими питаннями/правами працює організація?
 - » Методи, які організація використовує для виконання своєї роботи.
 - » Будь-які помітні успіхи.
- ▶ Як варіант, дослідження може бути обмежене організаціями, які вивчають питання геноциду ромів.
- ▶ Учасники також можуть запропонувати способи взаємодії з будь-якою з цих організацій. Якщо такі можливості існують у вашому регіоні, подумайте про те, щоб запросити когось з цих організацій поспілкуватися з групою.

⚙️ A8 Завдання 8: Права людини і Голокост

Відповідність прав

- ▶ Попросіть учасників подумати про різних членів сім'ї, яких вони добре знають, включаючи їх рідних. Запитайте їх, чи можуть вони знайти щось спільне для всіх членів родини.
- ▶ Якщо щось спільне є, чи буде правильним вважати, що *будь-яка* новонароджена дитина в цій сім'ї, матиме такі ж спільні риси?
- ▶ Попросіть їх подумати, якою була б їх реакція, якби хтось вперше зустрів когось із них, і сказав
«Я знаю обох ваших батьків, а також ваших бабусь і дідусів. Я навчав усіх ваших кузенів і ваших братів і сестер. Я точно знаю, яким ви є»
 - » Як би вони почувались?
 - » Чи подобається їм, що їх відносять під певні категорії ті, хто їх зовсім не знає?
 - » Чому це здається неправильним, коли люди так роблять?
- ▶ Коротко поясніть суть таких термінів, як «расизм», «стереотип» та «дискримінація» та запитайте, чи можуть учасники озвучити загальні упередження щодо ромів, які існують сьогодні в суспільстві.
- ▶ Запитайте, що вони думають про наступне:
«У мене в класі були діти ромів, і я жив з ними по сусідству. Я точно знаю, які вони».
 - » Чим це твердження відрізняється від наведеного вище?
- ▶ Поясніть, що після Другої світової війни був визначений міжнародний набір стандартів, погоджений усіма країнами новоствореної Організації Об'єднаних Націй. Стандарти відомі як права людини і повинні були гарантувати, що нічого подібного до Голокосту більше ніколи не повториться.
- ▶ Під час виконання завдання або під час його контролю, надайте учасникам скорочену версію ЗДПЛ (або ЄСПЛ) і попросіть їх визначити будь-які права, які, на їхню думку, були порушені під час геноциду ромів. Порушені вони були всі, але ви можете попросити учасників провести подальші дослідження, якщо вони не впевнені в конкретних прикладах, щоб проілюструвати деякі конкретні порушення. Певну інформацію ви можете знайти на 49 сторінці цього підручника.
- ▶ Зверніть особливу увагу на статті, які забороняють дискримінацію (Статті 1 та 2 ЗДПЛ, Стаття 14 та Протокол 12 до ЄКПЛ).

⚙️ A9 Завдання 9: Моральні принципи

Розкриття злочинів

- ▶ Попросіть учасників «розкрити» інформацію про деякі злочини, скоєні проти ромів (див. Приклад, стор. 51, «Розкриття моральних злочинів»). Скільки речей, які були «неправильними», вони можуть визначити?
- ▶ Потім попросіть їх подумати над тим, чого б хотіли жертви цих злочинів: що може зробити суспільство, щоб компенсувати пережите кожному з них?
- ▶ Дайте групі інформацію про визнання геноциду ромів, починаючи зі сторінки 115. Підкресліть важливу роль, яку ромські організації - та окремі особи - відіграли у визнанні геноциду ромів. Запитайте, чи можуть учасники подумати про речі, які група могла б зробити, щоб підтримати ці зусилля та донести інформацію до широкої громадськості.

6.4 Як це пов'язано з сьогоднішнім?

Розуміння зв'язку

Це темношкірі люди, а не такі європейці, як ми з вами! Наша кінцева мета – жодних циганських таборів у Мілані.

Ріккардо Де Корато (Riccardo De Carato), заступник віце-мера Мілана, Італія (жовтень 2010 р.).

Можливо, Гітлер мало їх повбивав.

Жиль Бурдуле (Gille Bourdouleix), мер Шоле, Франція (липень 2013 р.).

Якщо при затриманні у ромів немає грошей, їх слід негайно висилати.

Ларс Барфоед (Lars Barfoed), колишній міністр юстиції та віце-прем'єр-міністр, Данія (липень 2010).

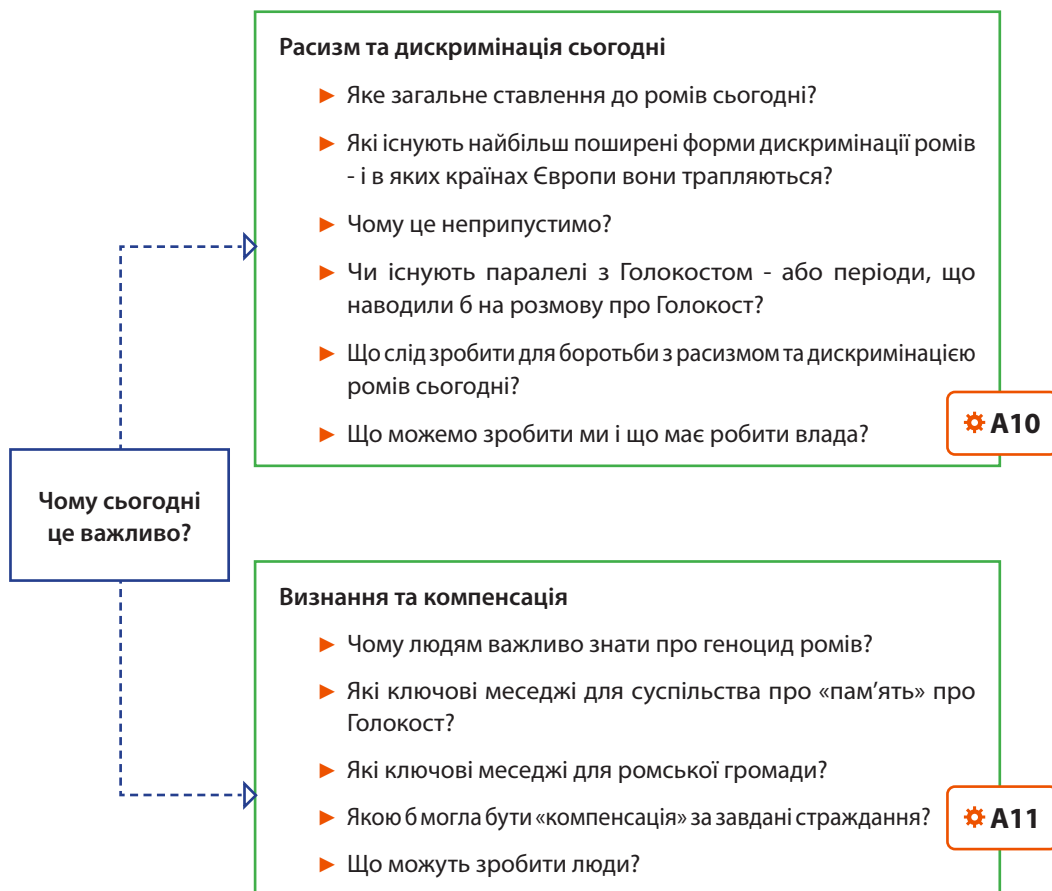
Значна частина ромів непридатна для співіснування. Вони не придатні для життя серед людей... Цим тваринам не можна дозволяти існувати жодним чином. Цю проблему потрібно вирішити - негайно і будь-якими методами.

Жолт Байер (Zsolt Bayer), співзасновник Партії Фідес, Угорщина (січень 2013 р.).

Навчання «пам'яті» частково полягає в тому, щоб молоді люди усвідомили всю суть страшних подій минулого, які продовжують впливати на життя людей сьогодні; і частково у тому, щоб допомогти їм виявити певні закономірності у власній поведінці, які є основоположними причинами геноциду. У розділі «Як ми маємо пам'ятати» (стор. 46) детально викладено, як пам'ять може сприяти виконанню цього завдання на благо ромського населення та всього суспільства в цілому.

Однак робота над цією темою може мати ще ширший вплив, якщо члени вашої групи також стануть «послами» цієї теми і відчують потребу в подальшому її поширенні. У цьому завданні їм допоможе розгляд того, як такі меседжі можуть найкращим чином викоринити негативне ставлення чи негативні форми поведінки, які є найбільш гнітючими для суспільства.

Питання та заходи в цьому розділі розглядають як проблему дискримінації ромів сьогодні, так і меседжі, необхідні суспільству для подолання існуючих забобів. Мета завдання полягає в тому, щоб учасники побачили необхідність зміни нинішньої несправедливості та моделей дискримінації ромів.

Завдання 10: Антициганські настрої сьогодні

Чужа дитина

- ▶ Зробіть копії роздаткового матеріалу «Чужа дитина» (“Foreign child”) (нижче) та скороченої версії ЄСПЛ. Підготуйте аркуш паперу для фліпчартів для кожної невеликої групи та прикріпіть листок з інформацією про «Чужу дитину» посередині фліпчарту.
- ▶ Зачитайте історію учасникам і попросіть їх відгадати, де говорилося про дітей меншин. Скажіть їм, що всі приклади характерні для ромів у країнах Європи (та світу).
- ▶ Попросіть учасників коротко розповісти про їх враження щодо почутого та поясніть, що більшість прикладів є незаконними згідно із законодавством про права людини в усіх країнах Європи.
- ▶ Попросіть учасників створити невеликі робочі групи - близько 5 осіб у кожній групі - і роздайте кожній групі один із аркушів паперу для фліпчарту з текстом про Групу Х. Попросіть їх позначити на папері біля тексту будь-які зв'язки між певними частинами історії дитини та конкретними правами людини.
- ▶ Коли групи закінчать, наклейте заповнені папірці на стіну і дайте учасникам можливість ознайомитися з результатами та відзначити подібності чи відмінності, визначені різними групами.
- ▶ Для обговорення результатів скористайтеся наведеними нижче питаннями.

Для неромських груп:

- » Чи здивував вас масштаб тих порушень прав, яких довелося зазнати членам ромської громади? Як ви вважаєте, чи можливі такі порушення в цій країні?
- » Уявіть, що ви почули чи натрапили на неприємний коментар про «ромів»: що б ви зробили? Як ви думаєте, чи мало б значення, якби люди почали заперечувати проти таких коментарів?
- » Ті, хто складав ЗДПЛ, також вважали, що є певні речі, які ми не повинні робити з ким-небудь, однак вони, все ж таки, траплялись. Ви згодні?
- » Як ви думаєте, як би ви почувалися, якби вас постійно ображали інші члени громади? Як би ви поводитися у такій ситуації?

Для ромських груп:

Використовуйте розповідь та порівняння, щоб запевнити учасників у тому, що, хоча такий тип поведінки все ще дуже поширений, уряди усього світу «офіційне» визнають, що така поведінка є неприйнятною. Організації та окремі особи також досягли багатьох успіхів у боротьбі з расизмом та дискримінацією ромів.

Для обговорення теми, скористайтеся наведених нижче питаннями:

- » Ви коли-небудь переживали щось подібне, описане в історії?
 - » Чи знали ви, що у більшості своїй, така поведінка є порушенням прав людини, а отже і незаконною діяльністю?
 - » Як ви вважаєте, чи ваш погляд на таку поведінку, матиме важливе значення? Чи допомагає те, що є хоча б офіційне визнання того, що така поведінка є неприйнятною?
 - » Чи є у вас інші приклади, які не згадуються в тексті, коли з вами поводитись несправедливо? Як ви думаєте, чи було це порушенням прав людини?
 - » Чи відомі вам будь-які організації чи осіб, які працюють для боротьби з такою поведінкою? Чи можете ви розповісти про їх успіхи?
 - » Як ви можете використовувати інформацію про права людини для підтримки членів своєї громади?
- ▶ Розкажіть учасникам про організації, що захищають права ромів, або попросіть їх самостійно провести дослідження. Рекомендації щодо цього завдання, дивіться у Завданні 7.
 - ▶ Щоб отримати зворотній зв'язок по фліпчартам, обидві групи можуть скористатися інформаційним листком «Залучені права» на сторінці 92. Зверніть увагу, що багато порушень у цій історії стосуються не тільки одного права, і що майже всі вони стосуються права бути вільними від дискримінації.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ: ЧУЖА ДИТИНА

Мені кажуть, що я чужий, хоча я і мої батьки народилися тут. У школі я навчався у спеціальному класі для «чужих» дітей - так само як і мої брати та сестри. Нам не дозволяли заходити у «звичайні» класи. Інші діти знущалися над нами, тому що *ми були не такі як всі*. Вчителі ніяк цьому не зараджували, деякі навіть кепкували над нами. Їх ніколи за це не карали.

Люди не хочуть бачити нас поруч. Вони навіть не знають нас, вони просто кричать або б'ють нас через те, хто ми є, або те, що вони думають, хто ми є. Але ж, ми такі самі діти, як і вони. І як ми маємо поводитися, якщо хтось кричить на нас або б'є? Чи подобатимуться такі люди нам?

Якщо ми йдемо в поліцію, то часто там нас навіть не слухають. Вони кажуть нам, що ми самі в цьому винні, тому що ми і є уособленням проблеми. Звідки вони знають? Я думав, що суди вирішують хто винен, а хто ні. Поліція постійно зупиняє нас на вулиці без причини. Вони говорять нам, що вважають, що ми щось вкрали, і їм потрібно обшукати нас. Мене зупиняли до шести разів на день, але я ніколи нічого не крав.

Я чув про таких людей, як я, які сиділи у в'язниці та яких били тюремники. Чому той, хто когось б'є, не несе за це відповідальність? Навіть тюремні службовці мають дотримуватися закону.

Влада часто називає нас непотребом. Так наче кожен злочинець і всі ми однакові. Але ж це не так, ми всі різні. У кожній *громаді* є люди, які вчиняють злочини. І влада не називає цих людей непотребом, бо вони відносяться до іншої громади. Чому вони ніколи не розповідають хороших історій про нас? Або звичайних історій? Адже звичайні історії про нас – вони хороші - як і їхні.

По телевізору та в Інтернеті люди говорять про нас, що завгодно. Мені остогидило бачити, як у групах Facebook про нас пишуть, що ми брудні, дурні чи ще щось гірше. Вони постійно твердять, що ми повинні виїхати з країни, їхати додому і там шукати роботу, як, власне і більшість людей. Мій тато з радістю б пішов працювати, але ніхто не прийме його на роботу, бо він «чужий».

Як нам жити? Як ми маємо почуватися, коли всі говорять про нас неприємні речі, навіть не знаючи нас? Це важко: іноді я не хочу навіть виходити на вулицю, бо боюся, що на мене можуть накричати або побити.

Перелік рішень: Залучені права

Усі приклади стосуються права на свободу від дискримінації (Стаття 13 або Протокол 12 Європейської конвенції з прав людини). Інші права, які можуть бути залучені, включають наступне:

Спеціальні класи або школи для дітей ромів	Протокол 1, Стаття 2 (право на освіту)
Вчителі, що кепкують над дітьми	Стаття 8 (Приватне життя). Якщо порушення серйозне, діє Стаття 3 (свобода від нелюдського та такого, що принижує гідність, ставлення). Якщо порушення впливає на якість освіти дітей, застосовується також Протокол 1, Стаття 2.
«Безкарні» вчителі	Якщо ніхто не сприймає скарги серйозно, діє Стаття 8 (право на приватне життя) або Стаття 3, якщо порушення дуже серйозне. Можливе застосування Протоколу 1, Стаття 2.
Люди «кричать» на ромів	Стаття 8, порушення серйозне, відбувається регулярно, і поліція ніяк на це не реагує.
Побиття ромів	Стаття 8, якщо поліція не реагує на скарги. Якщо побиття дуже серйозне або відбувається регулярно, застосовується Стаття 3.
Поліція не реагує на скарги	Стаття 8 або 3, залежно від того, наскільки серйозною є скарга. Якщо існують загрози життю людей, застосовується Стаття 2.
Поліція зупиняє ромів та проводить обшуки	Стаття 5 (Свобода), якщо людей зупиняють регулярно і без поважних причин. Також Стаття 8.
Побиття ромів у в'язниці тюремними працівниками	Стаття 3, якщо побиття дуже серйозне. Також Стаття 8.
«Безкарність» тюремних працівників	Стаття 3, якщо побиття дуже серйозне. Також Стаття 8.
Члени уряду (влада) порушує права ромів	Стаття 8, якщо порушення дуже серйозне і впливає на те, як інші ставляться до ромів.
Порушення прав (образи) в Інтернеті/ЗМІ	Це не вважається суворим порушенням прав людини, оскільки відповідальність не на державній посадовій особі. Якщо порушення дуже серйозне і державні службовці ігнорують офіційні скарги.
Неможливо влаштуватися на роботу «через те, що ти ром»	Стаття 8 - особливо, якщо будь-які державні організації відмовляються наймати когось, через те, що вони роми.
Боятися вийти на вулицю	Якщо на вулицях існує реальна загроза для ромських дітей, а поліція з цим нічого не робить, то у цьому випадку діє Стаття 8 або 3 (або навіть 2 - Право на життя).

A11 Завдання 11: Визнання

Меседжі уцілілим

- ▶ Коротко ознайомте учасників з геноцидом ромів - якщо вони не знають про те, що сталося. Поясніть, що ви прочитаєте їм розповідь того, хто на час Голокосту був дитиною. Ви можете скористатися однією з тих історій, котрі описані у Додатку або звернутися до розділу «Посилання».
- ▶ Зачитайте текст або дайте прочитати його учасникам. Дайте їм трохи часу, щоб вони могли поміркувати над власними почуттями, після прочитаного.
- ▶ Через кілька хвилин запитайте, чи хотів би хтось поділитися своїми думками.
 - » Що вони думають про те, що почули?
 - » Чи знали вони про таке ставлення до ромів?
 - » Як вони думають, що б той, хто пережив це, хотів почути від суспільства? Які слова могли б бути корисними чи слугувати підтримкою для таких людей?
- ▶ Попросіть учасників дати відповідь автору цього твору. Вона може мати будь-яку форму, наприклад, це може бути картина, вірш або лист. Скажіть їм, що це повинна бути максимально особиста відповідь, і ніхто не змушений ділитися своєю роботою, якщо не хоче цього.
- ▶ Спробуйте створити атмосферу тиші і закликайте учасників до роздумів та самостійної роботи. Якщо для когось така атмосфера є незручною, дозвольте їм працювати з іншими учасниками.
- ▶ Якщо є час, ви можете запропонувати учасникам провести певні дослідження у контексті розповіді: країн, де відбувалися події, або самих таборів.
- ▶ Наприкінці заняття запитайте, чи не хоче хтось поділитися своєю роботою з групою.
- ▶ Завершіть заняття, запитуючи, чи вважають учасники, що меседж, який вони хотіли надіслати, є саме тим, який роми отримують від суспільства. Чому чи чому б ні? Чи можуть вони зробити що-небудь, щоб вплинути на уряд чи інших членів їхньої громади, щоб такі меседжі були різними?

6.5 Що ми можемо зробити?

Заохочення учасників до дій як частини або як результат навчального процесу значно підвищить ефективність вашої роботи. «Вжиття заходів» означає все, що виводить навчання за межі групи та залучає представників громадськості. Сюди можуть входити заходи з підвищення обізнаності серед ширшої громадськості, лобіювання, подання петицій чи протести, організація демонстрації чи іншого публічного заходу, моніторинг, подання офіційних скарг чи будь-що інше, покликане змінити зовнішній світ.

Вжиття заходів є важливою частиною освіти пам'яті - та освіти в галузі прав людини - частково тому, що це збільшує кількість тих, хто навчається, і має потенціал змінити суспільство в цілому, навіть якщо це відбувається дуже повільно. Однак вжиття заходів також є важливим процесом і для вашої групи і може значно допомогти консолідувати будь-який процес навчання. Учасники побачать актуальність обговорюваних питань для життя в реальному світі; вони реорганізують і переоціняють будь-яке розуміння, отримане шляхом обдумування тих меседжів, які вони хочуть донести до широкої громадськості; вони отримують нові навички ефективного спілкування та участі і зрозуміють важливість власного внеску. Вони можуть навіть побачити зміни, яким вони допомагають здійснитися, і тим самим отримують великий досвід від власної ж участі.

Наступна діаграма показує лише деякі способи реалізації молодими людьми певних питань, що стосуються геноциду ромів. А таких способів набагато більше!

Що ви можете зробити?

Підвищення обізнаності - організуйте такі заходи, як:

- ▶ Події пам'яті.
- ▶ Виставки та читання.
- ▶ Зустрічі та конференції.
- ▶ Кінопокази/драматичні вистави/концерти.
- ▶ Мовчазні пікети, вшанування померлих.
- ▶ Освітні/просвітницькі заходи.

Лобіювання державних службовців/проведення кампаній про геноцид:

- ▶ Освіта пам'яті/розповсюдження інформації про геноцид.
- ▶ Офіційне відзначення Дня геноциду ромів.
- ▶ Меморіали жертвам Голокосту серед ромів/меморіали жертвам-ромам.
- ▶ Проведення Дня пам'яті жертв Голокосту з метою визнання страждань ромів.
- ▶ Визнання державою її участі у Геноциді.
- ▶ Спонування журналістів та громадських діячів говорити про Геноцид.

Боротьба з расизмом та дискримінацією сьогодні

- ▶ Висловлюйтеся проти расизму, дискримінації та ненависницьких висловлювань.
- ▶ Підвищуйте рівень обізнаності про антициганство та пропаганду рівних прав.
- ▶ Використовуйте мистецтво, драматичне мистецтво, музику, танці - або слова - для поширення позитивних меседжів про ромів та їх культуру
- ▶ Повідомляйте про будь-які порушення прав правозахисним організаціям.
- ▶ Приєднуйтеся до існуючих кампаній, таких як «Рух за відсутність мови ненависті» Ради Європи, або до кампаній проти виселення, расизму, жорстокості поліції тощо.
- ▶ Відстежуйте мову ворожнечі в Інтернеті - і повідомляйте про це на веб-сайті Watch Hate Speech Watch, www.nohatespeechmovement.org.
- ▶ Вголос заявляйте про політиків або громадських діячів, які роблять расистські зауваження.
- ▶ Киньте виклик журналістам позитивно говорити про ромів.
- ▶ Навчайте правам ромів та правам людини.
- ▶ Публічно говоріть про існуючі форми дискримінації через листівки, публічні заходи, Інтернет тощо.
- ▶ Налагодьте зв'язки з групами ромів та організувати спільні акції.

Організація заходів пам'яті

У нас є банер розміром 3х2 метри, на якому написано: «Знести свиноферму на місці розташування табору смерті ромів у Летах!» з фото дітей ромів, вбитих у цьому таборі. Ми вивішуємо цей банер під час наших зустрічей та заходів. Також ми використовували цей банер під час «Параду гордості ромів» (Roma Pride Prague) у Празі, який відбувся у 2012 та 2013 роках.

Ми також подали петицію про знесення свинарської ферми. Ми збирали підписи з жовтня 2013 року.

Ми щороку відвідуємо Лети з молоддю. В результаті одного з таких візитів, хіп-хоп-командою De La Negra - групою молодих учасників Копехе була написана пісня про Лети, яка стала досить відомою в чеських ромських гетто. (див. youtu.be/x2EfDbANFls).

Копехе, ромська молодіжна організація в Чехії

У останньому завданні описується загальна форма планування дій, пов'язаних з геноцидом ромів. Ці дії також можна використовувати для боротьби з дискримінацією, з якою сьогодні стикаються ромські громади.

Це завдання поділяється на 3 частини:

- ▶ Частина 1: Вступне заняття, де учасники розглядають проблеми або питання, які можуть стати центром публічної акції. Активності, запропоновані в Частині 1, можуть бути замінені іншими: суть полягає лише в тому, щоб дати учасникам плацдарм для обговорення та глибше розуміння проблеми, яку вони можуть використати при плануванні дії.
- ▶ Частина 2: Планування акції, де учасники продумують її цілі та деталі. Хоча більшість дій, як правило, є ефективними, якщо вони спонтанні або проводяться з мінімальним плануванням, процес планування сам по собі може бути цінним як для підвищення ефективності таких дій, так і для того, щоб молодь була більш стратегічно налаштованою у своїх цілях.
- ▶ Структура цієї частини базується на розділі 3 *Compass* – «Вжиття заходів» (Taking Action). Ви можете скористатися настановами з розділу «Отримання результатів» ("Getting Results") для більш детального опису ідей. Доступно на веб-сайті www.coe.int/compass.
- ▶ Частина 3: Обговорення результатів події. Дуже важливо обговорити результати будь-якої дії та процеси які їй передували. Багато разових дій можуть мати незначний ефект, і група може втрати будь-яку зацікавленість у їх проведенні. Ви можете використовувати обговорення для вирішення будь-яких питань, які можуть виникнути у учасників щодо того, що та чи інша дія була «марною» або що вона «пішла погано». Нагадуйте їм, що кампанії, як правило, складаються з численних дій та заходів, які, разом взяті, можуть допомогти змінити поведінку та ставлення.

⚙️ A12 Завдання 12: Організація події пам'яті

«Доста!»

Частина 1: Підготовка (необов'язкова: ви можете використати іншу активність, щоб представити акцію).

- ▶ Зробіть копії роздаткового матеріалу «Антициганські закони та політики Німеччини» (стор. 39 і далі).
- ▶ Попросіть учасників сформувати невеликі групи з 2-3 людей, які мають однакові почуття ідентичності. Це може стосуватися їх етнічної чи національної приналежності або може бути пов'язане з різними соціальними чи релігійними угрупованнями (навіть футбольними командами!). Попросіть їх поділитися своїми відчуттями щодо цієї ідентичності у своїх невеликих групах.
- ▶ Дайте учасникам роздатковий матеріал або озвучте певну частину інформації, щоб вони послідовно відчували те жорстоке ставлення, яке довелося пережити ромському населенню. Не називайте їм ім'я цільового населення.
- ▶ Коротко обговоріть реакції. Потім попросіть кожну групу розбитися на пари та обговоріть наступні питання:
 - » Що вони відчували б, якби «їхні» люди були об'єктом такого ставлення, в якийсь момент новітньої історії? (Попросіть їх зосередитись на групі, яку вони обрали під час перших групових дискусій).
 - » Що, на їхню думку, було найскладнішим для громади, яка пережила це?
- ▶ Об'єднайте групу та попросіть їх висловити свої враження від обговорення. Чи знають вони, чи можуть здогадатися, про кого йдеться у роздатковому матеріалі? Якщо ні, розкажіть їм, що це були роми, і запитайте, що вони знають про сьогодинське становище ромів.
- ▶ Розкажіть їм, що в Європейському суді з прав людини були випадки, які виявляли численні порушення прав людини проти ромів майже в усіх країнах Європи. Нагадайте учасникам, що засоби масової інформації та населення в цілому дуже нетерпимо ставляться до ромів, і вони часто стають об'єктами зловживань та злочинів на ґрунті ненависті. Запитайте, чи не стикалися учасники з якимись подібними прикладами у своїх ЗМІ чи у своєму власному житті.
- ▶ Обговоріть цю частину завдання, запитуючи учасників про їх загальну реакцію. Скористайтесь наступними запитаннями:
 - » Чи змінила ця активність ваше ставлення до ромів?
 - » Чому, на вашу думку, про страждання ромів за нацистського режиму так мало відомо сьогодні
 - » Як ви думаєте, якби про це знали всі, чи це б змінило ставлення людей до ромів сьогодні?
 - » Що ви можете зробити, щоб ця інформація стала більш широко відомою?

Частина 2: Планування публічної акції

- ▶ Зробіть копії блок-схеми або намалюйте порожню версію на аркуші паперу для фліпчарту.
- ▶ Поясніть, що групі треба спланувати публічну акцію для вирішення однієї з проблем, обговорених у першій частині завдання.
- ▶ Попросіть їх обдумати деякі питання, які виникли та які вони хотіли б обговорити. Поясніть, що їм потрібно буде вибрати одне питання, над яким вони працюватимуть.
- ▶ Коротко обговоріть найпопулярніші рішення та спробуйте досягти консенсусу щодо того, з яким усі учасники будуть раді працювати.
- ▶ Роздайте копії блок-схеми на сторінці 99 або використовуйте порожню версію на аркуші паперу для фліпчарту. Використовуйте заголовки з блок-схеми та попрацюйте над кожним блоком схеми. Переконайтеся, що:
 - » Дія, яку вони визначили, сприятиме вирішенню проблеми.
 - » Дія реалістична, враховуючи ресурси групи та перешкоди, з якими вони можуть зіткнутися.
 - » «Рішення» досить конкретне, щоб розуміти, досягли вони його чи ні.
- ▶ Складіть «Перелік рішень», щоб кожен знав, що і коли він повинен робити. Модель переліку дивіться у розділі «Вжиття заходів» *Compass* за адресою www.coe.int/compass.
- ▶ Обговоріть урок планування, щоб перевірити, чи всі задоволені процесом та результатом та готові виконати план.

Частина 3: Підведення підсумків дії

- ▶ Почніть заняття, попросивши учасників описати свої почуття після дня акції. Це можна зробити стисло, по одному.
- ▶ Розділіть учасників на групи по 4-5 людей і поставте їм наступні запитання для обговорення.
 - » Що, на вашу думку, пройшло добре?
 - » Чи було щось складніше, ніж ви собі уявляли, чи щось несподіване?
 - » Які, на вашу думку, були головними досягненнями акції? Чи відповідають вони цілям, які ви поставили напочатку?
 - » Як ви думаєте, чи є якісь уроки, які ми могли б вивчити наступного разу?
- ▶ Поверніть учасників до загальної групи і обговоріть різні відповіді на запитання. Завершіть заняття кількома загальними враженнями про весь процес:
 - » Чи задоволені ви своєю роботою з планування та проведення цієї акції?
 - » Які б ви назвали головні «навчальні пункти», якби мали намір організувати чергову акцію (на будь-яку тему)?
 - » Які досягнення цієї акції ви вважаєте найважливішими особисто для себе? Чи відчуваєте ви, що ваші погляди чи думки якимось чином змінилися?
 - » Як ви гадаєте, як можна було далі розвивати те, що ви розпочали? Вам було б цікаво це робити?

Планування акції

А. ЯКЕ ПИТАННЯ ВИ НАМАГАЄТЕСЯ ПІДНЯТИ?

1. Недостатня обізнаність громадськості про геноцид ромів.
2. Невизнання геноциду владою.
3. Жодної згадки про жертв серед ромів у навчальних матеріалах.
4. Негативні стереотипи про ромів у суспільстві.
5. Образлива та дискримінаційне ставлення до ромів.

В. ЯКА У ВАС ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ?

1. Загальна публіка.
2. Представники парламенту.
3. Молодь.
4. Нероми місцевої громади.
5. Групи ромів та захисників прав людини.

С. ЯКИХ ЗМІН ВИ СПОДІВАЄТЕСЯ ДОСЯГТИ?

1. Краща обізнаність громадськості, висвітлення теми у ЗМІ.
2. Публічні заяви представників влади.
3. Підтримка з боку освітян, включення теми до навчального матеріалу.
4. Кращі відносини, більше підтримки ромів з боку громадськості.
5. Кращий контроль та більше публічного обговорення питань порушення прав людини.

Д. ЯК ВИ ПЛАНУЄТЕ ДОСЯГТИ ЗМІН?

1. Ми буквально «завалимо» їх інформацією.
2. Змусимо чітко висловлювати свою позицію.
3. Залучатимемо молодь та їх батьків, щоб тиснути на освітян.
4. Підвищуватимемо обізнаність про ідентичність та історію ромів.
5. Створюватимемо умови для розширення прав та кращої обізнаності про права людини серед ромської спільноти.

Е. ЯКІ МЕТОДИ ВИ ПЛАНУЄТЕ ВИКОРИСТОВУВАТИ ДЛЯ ВПЛИВУ НА ВАШУ АУДИТОРІЮ?

1. Ми проведимо високопрофільні публічні події та залучимо ЗМІ.
2. Ми залучимо підтримку міжнародних організацій та членів громади.
3. Ми працюватимемо з молоддю, щоб вони піднімали ці питання вдома і в школі.
4. Ми організуватимемо виставку внеску ромів у розвиток місцевої громади та розповідатимемо про історію дискримінації цього народу.
5. Ромів краще інформуватимуть про їх права та виноситимуть випадки порушення цих прав на широкий загал.

7. Рада Європи, Навчання та Пам'ять про Геноцид Ромів

Рада Європи та пам'ять

Рада Європи, яка була збудована на руїнах Другої світової війни, визначила основні цілі своєї діяльності з метою протидії тоталітарним ідеологіям, які домінували в першій половині 20 століття, та їх наслідкам: нетерпимістю, відокремленням, виключенням, ненавистю і дискримінацією та масовими порушеннями прав людини.

Цінності, яких сповідує Рада Європи, - демократія, права людини та верховенство права - є частиною превентивних заходів, спрямованих на гарантування побудови європейських суспільств, які прагнуть навчитися однаково поважати гідність усіх.

Рада Європи та пам'ять про геноцид ромів.

Пам'ять про геноцид ромів пов'язана з різними сферами роботи організації у галузі освіти та підвищення обізнаності. Більшість із них можна згрупувати під вихованням демократичного громадянства та освітою в області прав людини. Однак цей широкий підхід іноді приховує конкретні питання, підходи та зміст, пов'язані зі спадщиною расистського минулого Європи, як це виявляється, наприклад, в антирасистській освіті, міжкультурній освіті та освіті про Голокост.

Рада Європи проводить програми з виховання та розбудови спроможності для різних соціальних суб'єктів, включаючи освітніх фахівців або молодіжні організації.

Навчання та підтримка молодіжних організацій та надання молоді можливостей діяти є важливою частиною роботи, яка проводиться за цією темою, особливо завдяки діяльності двох Європейських молодіжних центрів та за підтримки Європейського молодіжного фонду. Метою цієї діяльності, яку підтримує Рада Європи, є те, що молоді люди можуть ознайомитись з сучасною історією та своєю сьогодишньою роллю в культурі прав людини. Вони також можуть вживати заходів щодо визнання ромів та організувати заходи до днів пам'яті про геноцид ромів.

Рада Європи також розробила відповідні освітні ресурси:

- ▶ *Інформаційні бюлетені з історії ромів*, видання з великою історією ромського народу, з корисною інформацією щодо новітньої історії та Голокосту.
- ▶ Інтернет-база даних з навчальними матеріалами про історію та культуру ромів, матеріалів для педагогів та віртуальна бібліотека. Цей проєкт був розроблений спільно Радою Європи та ОБСЄ - БДІПЛ.
- ▶ Навчальний пакет «Усі різні» - «Усі рівні» (*All Different – All Equal*) і *Compass*, два посібники з питань освіти в області прав людини, котрі включають заходи, пов'язані з пам'яттю та боротьбою з дискримінацією за допомогою міжкультурного навчання.

На політичному рівні та рівні державних політик

Деякі приклади роботи Ради Європи на політичному рівні та на рівні державних політик:

- ▶ Рекомендація Rec (2001) 15 Комітету міністрів державам-членам щодо викладання історії в Європі двадцять першого століття, яка встановлює стандарти та керівні принципи для цього типу освіти на загальному рівні. Рекомендація Комітету міністрів (2009) 4 для держав-членів сприяє включенню теми геноциду ромів у навчання про Голокост та викладання історії.
- ▶ Рекомендація в області державної політики № 13 про боротьбу з антициганством та дискримінацією по відношенню до ромів дана Європейською комісією проти расизму та нетерпимості, яка в своєму розділі про навчальну програму, навчальний матеріал та підготовку вчителів стверджує, що «історія та культура ромів повинні бути належним чином відображені в загальній навчальній програмі, включаючи навчання про винищення ромів як частини Голокосту/Геноциду ромів».

Рекомендація щодо включення історії ромів та/або мандрівників до шкільних програм та навчальних матеріалів

Рекомендація CM/Rec (2020) 2, прийнята Комітетом міністрів 1 липня 2020 року, закликає 47 держав-членів Ради Європи включити історію ромів та/або мандрівників⁵ до шкільних програм та навчальних матеріалів для покращення розуміння того, що роми та/або мандрівники становлять невід'ємну частину суспільства. Це також має бути ефективним інструментом боротьби із запереченням Голокосту, ревізійнізму, упереджень, дискримінації та ненависті.

Рекомендація наголошує на важливості навчання ромського Голокосту. Вона закликає уряди інтегрувати діяльність, пов'язану з пам'яттю жертв Голокосту ромів, у офіційну і неофіційну освіту у рамках Європейського дня пам'яті жертв Голокосту (2 серпня) або дати, більш адаптованої до історичного контексту відповідної країни, наприклад, місцевої річниці, пов'язаної з ув'язненням чи депортацією ромів. Але такі негативні історичні періоди слід доповнювати викладанням історичних фактів, коли роми та/або мандрівники не були жертвами.

Навчання також повинно посилаючися на позитивні розповіді про історію ромів та/або мандрівників, такі як їх внесок у місцеву, національну та європейську культурну спадщину; включати інформацію про внесок ромів та мандрівників у національну економіку, торгівлю, металообробку та інші ремесла і тваринництво. У навчанні слід посилаючися на різні аспекти історії та культури ромів та/або мандрівників, такі як розповідь історій, література, релігія, музика та традиції, одночасно підвищуючи обізнаність про «асиметричний соціальний прогрес та нерівний доступ до соціальних прав», які вони відчували протягом усього життя.

5 Термін «роми та мандрівники» використовується в Раді Європи для опису широкого розмаїття груп, охоплених роботою Ради Європи в цій галузі: з одного боку а) Роми, Синті/Мануш, Кале, Каале, Романихальс, Бояш/Рударі; б) балканські єгиптяни (єгиптяни та Ашкалі); в) східні групи (Доми, Ломи та Абдали); і, з іншого боку, такі групи, як мандрівники, єніш та населення, зазначене під адміністративним терміном «Gens du voyage», а також особи, які ідентифікують себе як цигани. Це пояснювальна виноска, а не визначенням ромів та/або мандрівників.

Рекомендація закликає протидіяти стійкому антициганству, пропонуючи збалансоване та контекстуалізоване викладання історії ромів та/або мандрівників, що відображає як їх національну присутність та історичний контекст, так і загальну історію як народу, який протягом століть присутній у Європі.

Також Рада Європи часто співпрацює з іншими міжнародними інституціями або мережами, такими як ОБСЄ - Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини або Європейський форум ромів та мандрівників.

Додаток 1: Документи про права людини

Загальна декларація прав людини (скорочена версія)

1. Усі люди народжуються вільними та рівними в гідності та правах.
2. Кожна людина має право бути вільною від дискримінації (справедливого та рівного ставлення). Сюди входить дискримінація за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичної думки, власності, народження чи іншого статусу.
3. Кожна людина має право на життя та на свободу і безпеку.
4. Ніхто не повинен ставитися до когось іншого як до свого раба.
5. Ніхто не повинен катувати когось іншого чи поводитись з ним нелюдським або принизливим чином.
6. Кожна людина має право на визнання за законом.
7. Закон єдиний для всіх; його слід застосовувати однаково для всіх.
8. Кожна людина має право на ефективний засіб правового захисту при порушенні її прав.
9. Ніхто не може бути затриманий або ув'язнений несправедливо або висланий з власної країни.
10. Кожна людина має право на справедливий і публічний суд.
11. Жодна людина не вважається винною допоки її провина не буде доведена.
12. Кожна людина має право на повагу до її приватного життя (включаючи домашнє та сімейне життя).
13. Кожна людина має право вільно жити і подорожувати в межах державних кордонів.
14. Кожна людина має право поїхати в іншу країну і попросити захисту, якщо її переслідують або загрожують переслідуванням.
15. Кожен має право на громадянство.
16. Кожен має право одружитися і створити сім'ю.
17. Кожен має право володіти майном.
18. Кожна людина має право вірити у все, що забажає (включаючи, але не обмежуючись релігією).
19. Кожна людина має право говорити, що думає, а також вільно передавати та отримувати інформацію.
20. Кожна людина має право вступати в мирні асоціації та зустрічатися з іншими.
21. Кожна людина має право брати участь в роботі уряду своєї країни, який обирається шляхом проведення вільних і чесних виборів.
22. Кожна людина має право на соціальне забезпечення.

23. Кожен має право працювати за справедливу заробітну плату в безпечних умовах та вступати до профспілок.
24. Кожна людина має право на відпочинок та дозвілля.
25. Кожна людина має право на рівень життя, котрий гарантує їй здоров'я та добробут, включаючи їжу, одяг, житло, медичне обслуговування та необхідні соціальні послуги.
26. Кожна людина має право на освіту, включаючи безкоштовну початкову освіту.
27. Кожна людина має право брати участь у культурному житті своєї громади.
28. Кожна людина має право на соціальний та міжнародний порядок, за якого права та свободи, передбачені цією Декларацією, можуть бути повністю реалізовані.
29. Кожна людина повинна поважати права інших людей, громади та суспільної власності.
30. Ніхто не має права відбирати будь-які права, передбачені цією Декларацією.

Європейська конвенція з прав людини (скорочена версія)

Стаття 2: Кожен має право на життя.

Стаття 3: Кожна людина має право не зазнавати катувань чи поводження нелюдським способом або таким, що принижує гідність.

Стаття 4: Кожен має право бути вільним від рабства або примусової праці.

Стаття 5: Кожен має право на свободу.

Стаття 6: Кожен має право на справедливий суд.

Стаття 7: Тільки суди можуть покарати когось за злочин.

Стаття 8: Кожна людина має право на повагу до її приватного та сімейного життя.

Стаття 9: Кожна людина має право на власні переконання чи думки.

Стаття 10: Кожен має право висловлювати власну думку.

Стаття 11: Кожен має право приєднуватися до груп або зустрічатися з іншими.

Стаття 12: Кожен має право одружитися і створити сім'ю.

Стаття 13: Кожна людина має право на ефективний засіб правового захисту.

Стаття 14: Кожна людина має право не зазнавати дискримінації щодо прав, що передбачені цією Конвенцією.

Протокол 1

Стаття 1: Захист власності.

Стаття 2: Право на освіту.

Стаття 3: Право на вільні вибори.

Протокол 4

Стаття 1: Заборона позбавлення волі за борг; Свобода пересування; Заборона на вислання громадян.

Протокол 6 (і 13)

Скасування смертної кари.

Протокол 7

Включає: Запобіжні заходи щодо висилки громадян; Право на апеляцію; Компенсація за незаконне засудження; Право не бути засудженим або покараним двічі; Рівність між подружжям.

Протокол 12

Загальна заборона дискримінації (а не просто «щодо інших прав ...»).

Додаток 2: Свідчення

Іллона Лендвай (Ilona Lendvai) – депортована з родиною до табору Чіллагерод

Іллона Лендвай народилася в 1938 році в родині осілих ромів у Тускеварі в Західній Угорщині. У 1944 р. вона була депортована з усією родиною до фортеці Чіллагерод у м. Комаром.

«Ми жили в Тускеварі. Нас було четверо дітей. Мені було шість, коли ми втратили батька. Німці депортували його в 1944 році. Роми називали його Цурі, але його звали Іштван Лендвай (István Lendvai). Звідти, з Комарома, вони забрали мого батька, моїх дідів та дядьків до Німеччини та Дахау. Через три роки повернувся лише дядько по лінії матері. Згодом він теж помер. Він був єдиний, хто повернувся.

Батько працював у м'ясному магазині разом зі своїми молодшими та старшими братами. Він був водієм У ті часи у мого діда були коні. Ну, у всіх таких ромів, як ми, були коні. Він їздив на ринки, продавав їх, купував інших; він торгував ними. У нього була велика сім'я, п'ять доньок та троє синів, слава Богу. Наша сім'я була великою. У ті часи ми жили стильно, не так, як інші роми, які нічого не мали.

Забрали нас у жовтні. На вісім місяців. У барі один селянин, друг мого дядька, сказав йому: «Втікай, старий друже, бо вони заберуть тебе!» Але ми не встигли втекти, бо тієї ночі вони прийшли за нами. Вони витягли нас з ліжок. Мама ледве встигла вбратися, і вони забрали нас. Було кілька угорців, які нас захищали. Одного транспортували, бо він захищав ромів.

Він казав їм не шкодити ромам, бо вони були працюючими ромами. Він казав їм залишити їх у спокої. Тож вони забрали його, і він більше ніколи не повертався».

З усією сім'єю Іллону спочатку відвезли в регіональний табір у провінційному місті Девецер, а звідти до Комарома, звідки всіх її родичів-чоловіків вивезли до Дахау.

«Ми прибули в Комаром. Вони водили нас, як овець. Вони приносили стебла кукурудзи і розкладали їх на землі, тому наше місце було відносно чистим, порівняно з тим, що там було ...

Я ще ніколи не бачила стільки трупів у своєму житті. Там ми щодня бачили натовп трупів, дітей та людей похилого віку. Багато з них померли від голоду. Тим, хто намагався сказати щось у відповідь, стріляли в голову або відразу били. Вони забивали їх до смерті. Але були такі охоронці, яким було шкода людей. Іноді вони кидали нам шматок хліба або не говорили з нами настільки грубо.

Вийти на подвір'я ми могли лише тоді, коли вони роздавали їжу. Найвинахідливіші з нас виходили два-три рази. Вони цього не помічали, бо людей було дуже багато. Одній родині видавали півкілограма хліба і каву вранці. Капусту нарізали шматочками і відварювали в солоній воді.

Це те, що вони нам давали, і ще моркву, так само, відварювали у солоній воді. А іноді і кілька картоплин.

Деякі [роми] привозили їжу з собою. Вони дозволяли брати їжу з собою. Один ніс пачку борошна, інший - м'ясо та жир. Вони носили все це з собою на спині. Одного разу моя тітка сказала одному з них: «Будь ласка, дай мені трошки масла! - Але він не дав, а відклав в сторону. Люди не хотіли ділитися їжею один з одним.

Я була найстаршою дитиною в родині. У мене було троє менших братів і сестер. Одного разу, коли я вийшла за їжею, інші цигани забрали хліб у мене з рук. Я сказала: «Сподіваюсь, Бог вас не врятує, і ви помрете від цього, помрете від того хліба, якщо ви здатні вкрасти те, що я хотіла дати своїм меншим братам або сестрам». Але хліб цей циган таки забрав. І вірите чи ні, він помер, той, хто це зробив.

Найвинахідливіші з нас почувалися не погано. Жінки ходили на кухню, допомагали чистити картоплю, овочі, моркву та інколи їм вдавалося щось вкрасти, щоб ми могли поїсти. Моїй тітці навіть вдалося дістати трохи масла. Вони приготували нам суп. Це було щось! Якби вони спіймали їх під час крадіжки, вони б їх побили до смерті

Була жінка з Няраду та ще одна, котрі спали з охоронцями. Їхнє життя було трохи кращим. Я злилася на них, бо бачила, як вони б'ють інших. Вони думали, що вони вищі за нас і можуть віддавати накази. І вони вижили».

Іллона Лендвай вижила, повернулася до рідного міста, вийшла заміж і виховала п'ятеро дітей. Але вона ніколи не забувала свого бідного батька. Її батько пройшов солдатом Першу світову війну, яку він пережив, не зважаючи ні на що, і помер у Дахау

«Чоловіки були там дев'ять днів. Потім вони розлучили нас. Тільки матері з сім'ями та діти могли залишатися разом. Сім чоловіків. Батько, мої діди та їх сини. Тільки мій дядько повернувся додому. Вони забрали їх до Німеччини. Ми бачили їх востаннє. Моя мати врятувала двох дівчат, які були нашими родичами. Вона віддала їм моїх сестер, і вони зробили вигляд, що діти їхні, тож вони вижили. Ніхто нас не перевіряв. Мій дорогий батько. Вони забрали його, і ми ніколи більше його не бачили. Мій дядько бачив його мертвим у Дахау. Він впізнав тіло мого батька. Сказав, що вони були вбиті в газових камерах. Вони заштовхали їх у газові камери і обсипали бензином. Трупони склали між деревами, один шар трупів і один шар дерев, а потім підпалювали. Спалили бідних. На жаль, це сталося. Мій дядько багато разів говорив мені, що він бачив, що сталося з моїм батьком».

Янош Барсоні (János Bársony) та Агнес Дароці (Ágnes Daróczy) (ред.), Геноцид ромів: Доля ромів під час Голокосту, Нью-Йорк, Амстердам, Брюссель, 2008 р.; Габор Бернат (Gábor Bernáth) (ред.), Голокост ромів - спогади тих, хто вижив, Будапешт, 2001р.

Анюта Бранзан (Anuța Branzan) – депортована разом з родиною до Придністров'я⁶

У 1942 році Анюті Бранзан було вісім років, вона жила з батьками та трьома сестрами в провінційному місті на півдні Румунії. Свою родину вона описує як бідну, згуртовану та щасливу. Анюта загадує, як у їхньому двокімнатному будинку з брудною підлогою, її батько Раду, котрий працював шевцем і частково музикантом, не міг нині натішитися. Її мати Костянтина була домогосподаркою і була близькою до своєї великої родини,

6. Зі статті Мішель Келсо «Визнання ромів: дослідження Голокосту в Румунії»

яка мешкала неподалік і часто допомагала дівчатам. Друга дочка в родині, Анюта закінчила перший клас і з нетерпінням чекала, що школа почнеться знову, у вересні того року, коли несподівано приїхала поліція та оголосила про їх «переселення»... . Того ж дня сім'ю депортували і тимчасово розмістили на футбольному стадіоні у сусідньому місті. Через кілька днів, запхавши у вагони для худоби, їх відправили разом з приблизно 13 000 інших осілих ромів до Придністров'я, куди кочові роми вже прибули місяцями раніше.

«Ми не мали жодного зв'язку [із селянами]. Нас тримали під озброєною охороною. Нам навіть не дозволяли піти по воду. Коли привозили воду, вони стукали у ворота і кричали, щоб ми виходили на вулиці з відрами, глечиками, чашками, з тим, що мали, щоб набрати води з цистерни. Якщо у вас не було у що налити, або якщо ви не могли вийти, бо хворіли, ви страждали, бо тоді у вас не було води навіть, щоб змочити рот, навіть чашки води. Нам навіть не дозволяли вийти до води. Нічого. [Селянам] не дозволяли приходити до нас, і нам не дозволяли ходити до них. Вони катували нас, щоб вбити.

[Охоронці] давали нам трохи їжі або взагалі не давали. Ми були як хворі корови, закриті. Без їжі. Деякий час вони приносили нам кілька зерен, як для корів, консервну банку, наповнену зернами, але не більше двох-трьох місяців. Давали нам ячмінь, як худобі. Приїжджав росіянин, і мій батько виходив [йому назустріч], щоб дати нам банку, наповнену ячменем. Хто міг їсти ячмінь? Хто? Вони давали нам ячмінь, наче ми коняки? А згодом нам взагалі перестали давати хоч щось. Абсолютно нічого. У нас не було лікаря. Ніяких ліків. Абсолютно нічого

На щастя, старий росіянин приносив нам їжу. Він був власником будинку, де ми жили. Їх теж витіснили. Час від часу він щось приносив. Батько віддав йому найкраще з того, що ми мали. Простирадла, які робила моя мати, гарний одяг, все що у нас було. Мої мати і батько віддали російському чоловікові сережки, браслети, все те, що вони мали, щоб отримати трохи картоплі.

Але [росіянин] казав нам, що не може дати більше, що йому ледь вистачало на свою сім'ю, бо у них теж пайки. Військові забрали все [врожай], і вони вже не були там господарями. Ми отримали трохи молока, кукурудзи і їли її, як корови, бо не було на чому приготувати чи у чомусь зварити.

«У чому я можу зварити цю кукурудзу, цю картоплю?» Батько питав росіянина. «Я не можу прийти [з дровами], - сказав він, - бо боюся, що жандарми мене зловлять і застрелять. Я дам тобі мотику, щоб вирізати шматки з того дерева на подвір'ї, щоб трохи розпалити вогонь».

Ми розпалили невеличке багаття, щоб хоч трошки приготувати їжу. [Їжа] в основному була сирю. Але ми могли це їсти.

Подумати тільки, мені не було навіть восьми-дев'яти років, що я могла зробити? Поки [мої батьки] були живі, я не дуже страждала. Мама давала нам їжу. Батько продав усе, що у нас було. Він продав більшу частину одягу, навіть той, що був розірваний. Тож ми виглядали як злидарі. Одяг став замалий, тому мій батько продав його. [Пізніше] влітку ми збирали зелень - траву, коріння, щоб поїсти. У нас не було води щоб пити. Схудлі. Убогі

Мабуть лише завдяки вищим силам ми залишилися живі. Ми були без їжі і без води. Як тварини в дикій природі. Ми бажали померти. Ви очікували лише смерті. Ви не очікували ніякої радості. Твій день смерті, це все, чого можна було чекати».

Зі статті Мішель Келсо «Визнання ромів: дослідження Голокосту в Румунії»

Петер Марія (Maria Peter) – депортований до Освенциму⁷

«Ми подорожували два з половиною дні. Серед ночі ми доїхали до Освенциму. Там була вся моя сім'я: мої батьки, брати Едуард та Йозеф ... і три мої сестри Антонія, Йозефіна та Катаріна з їхніми чоловіками і дітьми ... Вони заштовхали нас у бараки. На світанку ми отримали чай у величезних мисках. Я вийшов на вулицю, став пити чай перед бараком і побачив - вперше у житті побачив щось таке страшне, що я ніколи не забуду - купу оголених тіл. Погляд мертвих людей настільки налякав мене, що я повернувся всередину, до бараку.

У Біркенау ми працювали як раби. Я працював на будівництві табірної дороги, тягав важке каміння. Моя невістка та її троє дітей захворіли на тиф і померли в лазареті. Вони були першими членами нашої родини, які загинули в Освенцимі. Далі чоловік моєї сестри Йозефіни помер від запалення легень, на яке він захворів під час каторжних робіт у таборі. Згодом померла її старша дитина, і так помирав кожен наступний член нашої родини. У моєї сестри Йозефіни Штейнах (Josefina Steinach) було дев'ять дітей, і всі, крім однієї, загинули в таборі. А до початку серпня 1944 року, коли всіх їх стратили у газових камерах, мені взагалі важко уявити, як вони змогли вижити. Моя сестра могла жити. Її хотіли відправити до Равенсбрука ще до ліквідації «циганського табору». Вона відмовилася їхати через своїх дітей. Вона сказала есесівцям, що без своїх дітей не поїде. Коли останній транспорт виїжджав з Освенциму, вона помирала в газовій камері Моя мати також залишилася в Освенцимі. Я намагався робити для неї все, що було в моїх силах, але одного дня мати захворіла. У неї була висока температура, і старшина блоку (Blockaltester) сказав, що її доведеться відправити до лазарету. У неї були фурункули по всьому тілу. Вони розкрили там ці фурункули і намазали якоюсь жовтою рідиною. У неї почалися галюцинації і через декілька днів вона померла. Мій батько і моя сестра Антонія також загинули в Освенцимі

Я опинився у бараці для дітей у Біркенау. Це був останній барак, що стояв ближче до входу в табір він був призначений спеціально для дітей. Протягом дня я доглядав за дітьми, а опівдні приносив їм їжу. У цих бараках також проводив репетиції оркестр. Я дуже добре пам'ятаю есесівця Кеніга; врешті-решт, він шмагав мене. Він був присутній майже на кожному розстрілі та під час прибуття нового транспорту.

Кеніг шмагав мене, бо я захищався. Одного разу це сталося через дітей моєї сестри Йозефіни. Вона не отримувала їжі для них. Я бачив - і інші бачили це теж - як Кеніг віддавав

⁷ Цитата з «Голосів пам'яті 7» (Voices of Memory 7): *Роми в Освенцимі*. Славомір Капральський (Slawomir Kapralski), Марія Мартиняк (Maria Martyniak), Йоанна Талевіч-Квіатковська (Joanna Talewicz-Kwiatkowska). Оригінальне джерело з «Голосів пам'яті» - це *Книга пам'яті: Цигани в Освенцимі-Біркенау*, том 2, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, Париж, 1993 р.

ящик, повний їжі, медсестрі. Все, чого я хотів, це щоб діти мали що їсти. Тож я скаржився. Це був день, коли до табору прибула інспекційна група есесівців Коли огляд закінчився, ми повернулися до блоків. Не минуло і декількох хвилин, як з'явився наглядач блоку і викрикнув мій номер. Мені довелося іти до канцелярії. Там на мене чекав Кеніг із широко розставленими ногами, однією рукою в кишені, а другою тримаючи бичачого батога, якого він щільно притискав до високих чобіт. Я представився, назвавши свій номер. Тоді Кеніг підійшов до мене і вдарив мене в обличчя так сильно, що я впав на землю. Потім він відвів мене до іншого бараку. Наскільки я пам'ятаю, це був столярний цех. Там за його наказом мені довелося роздягнутися і надіти пару мокрих плавок, змочених у якійсь чорній рідині. Довелося лягти на естакаду і рахувати. Я рахував до семи - я пам'ятаю це так, ніби це сталося хвилину тому - і я рахував і рахував, а потім я відчув перші удари. Довелося продовжувати рахувати; по черзі я рахував і кричав від болю. Я не думав, що переживу це. Коли він шмагав мене, він казав: «Ти помреш, як тварина в моїх руках». Я пам'ятатиму ці слова доскону»

Додаток 3: Визнання та Вшанування Пам'яті Жертв Геноциду у Країнах Європи

Примітки до таблиці:

- ▶ Дані зібрані з інформації, офіційно поданої до SANROM⁸ державами-членами Ради Європи.
- ▶ Зазначено офіційні згадки про ромів - або як жертв Голокосту, або як жертв геноциду, або іншим чином. Там, де жодної згадки не робиться, інформація або відсутня, або роми не згадуються офіційно.
- ▶ Усі включені дати були офіційно визнані на національному рівні, якщо не зазначено інше. Події, що відбуваються на місцевому рівні, здебільшого не фіксуються в таблиці, навіть якщо вони носять регулярний характер. **Це питання варто вивчити окремо**, оскільки існує багато місцевих або регіональних груп, які організують власні заходи - особливо на 2 серпня.
- ▶ Нещодавнє дослідження ОБСЄ/БДІПЛ задокументувало освітні практики, присвячені Геноциду ромів у різних країнах. Доступно за адресою: www.osce.org/romasintigenocide.
- ▶ Серед багатьох ініціатив, що підтримують визнання та вшанування пам'яті геноциду ромів, кампанія Ради Європи «Рух проти мови ненависті» регулярно мобілізує активістів у 43 країнах з нагоди 2 серпня.

8. Спеціальний комітет експертів з питань ромів (Рада Європи). Дані взяті з SANROM 2013 (15).

Країна	Офіційна згадка про ромів або визнання їх жертвами	Дні вшанування пам'яті жертв серед ромів
Албанія	Так, роми визнані однією з постраждалих груп	27 січня: День вшанування пам'яті жертв Голокосту. 10 грудня: школи відзначають день, присвячений «Розумінню та толерантному ставленню в школах». Згадуються жертви Голокосту.
Андорра	Інформація відсутня	Не має
Вірменія	Роми, не включені в офіційне визначення Голокосту	24 квітня: Національний день пам'яті геноциду. Це загальний день пам'яті, без особливих згадок про жертв Голокосту чи ромів.
Австрія	Так	5 травня: Австрійський день Голокосту. Роми згадуються офіційно. У листопаді також проводяться заходи присвячені Геноциду ромів.
Азербайджан	Інформація відсутня	27 січня: День жертв Голокосту. 9 травня: річниця Перемоги над фашизмом. Також згадуються жертви Голокосту.
Бельгія	Інформація відсутня	27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. 8 травня: День миру (згадуються жертви Голокосту).
Боснія та Герцеговина	У визначенні Голокосту, роми не згадуються.	27 січня: Не офіційно названий Днем пам'яті, але іноді відзначається як такий.
Болгарія	Інформація відсутня	10 березня: День Голокосту та порятунку болгарських євреїв.
Хорватія	Так, роми визнані разом з євреями та сербами тими, хто найбільше постраждав у Другій світовій війні	Неділя, найближча до 22 квітня: вшанування пам'яті про в'язнів табору Кіглани Ясеновац III. Включена офіційна згадка про ромів.
Кіпр	Інформація відсутня	Інформація відсутня

Країна	Офіційна згадка про ромів або визнання їх жертвами	Дні вшанування пам'яті жертв серед ромів
Чеська Республіка	Так, роми офіційно визнані жертвами.	<p>27 січня: Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту за Парламентської ініціативи про визнання.</p> <p>7 березня день жертв переслідування серед ромів.</p> <p>Різні інші дні, які ромські групи відзначають на згадку про певні події, наприклад у Леті, Годоніні.</p>
Данія	Інформація відсутня	<p>27 січня: День Освенциму. Жертви серед ромів також згадуються разом з жертвами з інших груп.</p>
Естонія	Всіх, хто постраждав під час Другої світової війни на території Естонії, визнаються однаково	<p>27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Про ромів згадують завжди.</p>
Фінляндія	Інформація відсутня	<p>27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Згадують жертви серед євреїв та інших.</p>
Франція	Роми згадуються, як жертви	<p>Неділя, найближча до 16 липня: Національний день пам'яті жертв расистських та антисемітських злочинів. Заходи з пам'яті також проводяться 27 січня.</p>
Грузія	Офіційно не згадуються ⁹	<p>Жодного офіційного дня пам'яті немає. Жертви Голокосту включені до подій вшанування пам'яті 9 травня.</p>
Німеччина	Визнано геноцид синті та ромів.	<p>27 січня: День пам'яті всіх жертв Голокосту.</p> <p>16 грудня: німецький бундесрат щороку згадує про геноцид синті та ромів у пам'ятній промові.</p> <p>У листопаді у Національний день жалоби згадують «жертв двох світових воєн і тиранії».</p>

9. Голокост визначається як «масове знищення євреїв під час німецького нацистського режиму в 1939-1945 роках». «Інші групи жертв», згадуються коротко.

Країна	Офіційна згадка про ромів або визнання їх жертвами	Дні вшанування пам'яті жертв серед ромів
Греція	Жодної згадки в офіційному визначенні Голокосту.	27 січня: День вшанування пам'яті грецьких єврейських мучеників та героїв Голокосту.
Угорщина	Так	2 серпня: День пам'яті геноциду ромів та синті.
Ісландія	Інформація відсутня	Не планується встановлювати день пам'яті жертв Голокосту.
Ірландія	Інформація відсутня	Неділя, найближча до 27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Проводиться для того, щоб «плекати пам'ять про всіх жертв нацистського Голокосту».
Італія	Жодного офіційного визначення геноциду ромів.	27 січня: День пам'яті висланих до концтаборів під час Другої світової війни. У багатьох італійських містах 8 квітня відзначається як Міжнародний день ромів.
Латвія	Інформація відсутня	4 липня: День вшанування пам'яті геноциду євреїв. 8 травня також згадують жертв Голокосту.
Ліхтенштейн	Ні	Не має
Литва	Ні	23 вересня: Національний день пам'яті жертв Голокосту. Згадують всіх жертв Голокосту.
Люксембург	Ні	Неділя, найближча до 10 жовтня: Національний день пам'яті. Згадують «всіх жертв війни».
Мальта	Інформація відсутня	Інформація відсутня
Молдова	Інформація відсутня	Події, присвячені Голокосту, відбуваються 27 січня.
Монако	Інформація відсутня	27 січня: День пам'яті Шоа та запобігання злочинам проти людства.
Чорногорія	Так	16 грудня: вшанування пам'яті жертв Голокосту серед ромів.
Нідерланди	Так	4 та 5 травня: Національні дні пам'яті. 27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Всі три дні відвідують представники синті та ромів.

Країна	Офіційна згадка про ромів або визнання їх жертвами	Дні вшанування пам'яті жертв серед ромів
Норвегія	Так	27 січня: Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту. Відвідування та виступи представників ромів.
Польща	Так	2 серпня: День пам'яті геноциду ромів та синті. 27 січня: Міжнародний день вшанування пам'яті жертв Голокосту. Подія пам'яті, під час якої офіційно вшановують жертв серед ромів. 19 квітня: День пам'яті жертв Голокосту та запобігання злочинам проти людства - відзначається у всіх польських школах (згадується про повстання у Варшавському гетто).
Португалія	Інформація відсутня	27 січня: День пам'яті жертв Голокосту.
Румунія	Так	9 жовтня: День пам'яті жертв Голокосту. Позначає дату, коли перших євреїв депортували до Придністров'я. 27 січня: Міжнародний день вшанування пам'яті жертв Голокосту.
Російська Федерація	Ні ¹⁰	27 січня «вшановується пам'ять у адміністрації президента та міністра закордонних справ».
Сан Маріно	Інформація відсутня	27 січня: Міжнародний день вшанування пам'яті жертв Голокосту.
Сербія	Так	16 грудня: День вшанування пам'яті геноциду ромів та синті. 27 січня: День пам'яті, присвячений жертвам Голокосту. 22 квітня: Національний день пам'яті жертв Голокосту, геноциду та жертв фашизму.
Словаччина	Так (?)	2 серпня відзначається (День пам'яті геноциду ромів), але цей день не встановлений на національному рівні.

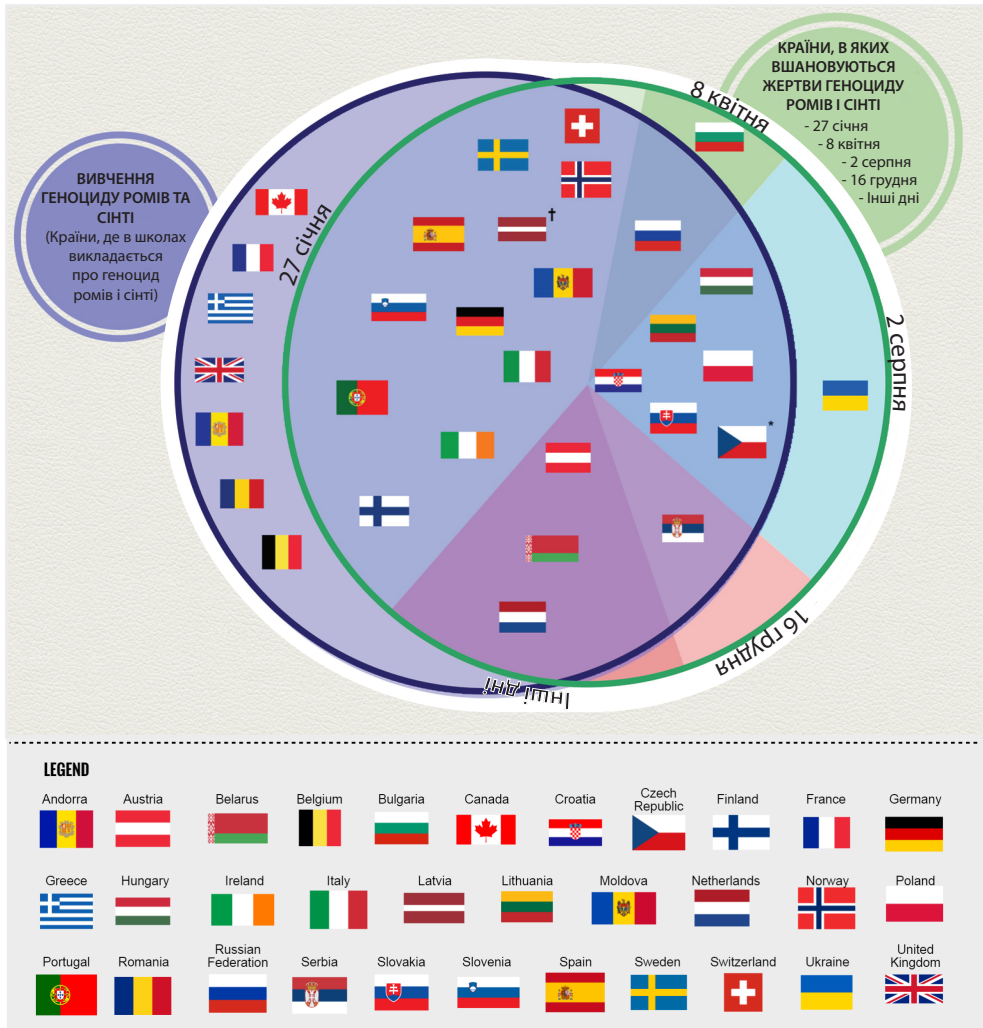
10. Хоча жертвами Голокосту визнані роми/синті, винищення ромів під час Другої світової війни офіційно не визнається геноцидом.

Країна	Офіційна згадка про ромів або визнання їх жертвами	Дні вшанування пам'яті жертв серед ромів
Словенія	Не визнаються жертвами геноциду	27 січня: Національний день пам'яті жертв Голокосту.
Іспанія	Інформація відсутня	27 січня: Офіційний день пам'яті жертв Голокосту та попередження злочинів проти людства. Вшановується пам'ять жертви ромів та синті, а також інших національностей.
Швеція	Інформація відсутня	27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Вшановують усіх жертв Голокосту.
Швейцарія	Ні	27 січня: Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту.
Колишня югославська республіка Македонія	Інформація відсутня	12 березня: День пам'яті жертв Голокосту (відзначається депортація євреїв болгарською опозицією).
Туреччина	Інформація відсутня	27 січня: Міжнародний день вшанування пам'яті жертв Голокосту.
Україна	Так	2 серпня: Національний день пам'яті геноциду ромів та синті. 27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Вшановується пам'ять всіх жертв.
Великобританія	Інформація відсутня	27 січня: День пам'яті жертв Голокосту. Ромів в тому числі.

Вшанування пам'яті та освіта у сфері геноциду ромів та синті

Ця інфографіка базується на звіті «Викладання та вшанування пам'яті геноциду ромів та синті: практики ОБСЄ», доступне за адресою: www.osee.org/romasintigenoicide.

Представлена інформація взята з відповідей держав-учасниць ОБСЄ з опитувальника БДІПЛ щодо освіти та вшанування пам'яті про геноцид ромів.

* Дні вшанування пам'яті також проводяться 7 березня, 13 травня та 21 серпня в Чехії.

† Дні вшанування пам'яті також проводяться 8 квітня та 8 травня в Латвії.

Додаток 4: Посилання на онлайн-ресурси

Загальні ресурси про геноцид ромів

- ▶ www.romasinti.eu
Це дуже корисна онлайн-виставка, на якій представлені історії шістьох дітей ромів та синті під час Голокосту. На ній також можна знайти загальну інформацію про поведження з ромами - наприклад, життя в таборах, примусові походи, медичні експерименти тощо. Кожен розділ містить ілюстрацію та короткий супровідний текст.
- ▶ www.romasintigenocide.eu
Це освітній ресурс, що складається з ряду завантажуваних активностей із довідковою інформацією. Він містить інформацію про найважливіші аспекти геноциду ромів, включаючи численні свідчення, ілюстрації та історичні факти.
- ▶ www.opusidea.eu/trr/index.php?PHPSESSID=b023c15efe7ac0868834cc28f4103aad
Дуже широка ресурсна база, розроблена Радою Європи у співпраці з ОБСЄ-БДІПЛ. Містить численні ресурси, серед яких:
 - » Інтерактивна карта Європи, що показує, що відбувалося в різних країнах.
 - » Списки довідкових матеріалів щодо геноциду ромів для різних європейських країн.
 - » Списки навчальних матеріалів з питань геноциду ромів різними мовами.
- ▶ Меморіальний музей жертв Голокосту США (www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005219) та Флоридський центр навчальних технологій (fcit.usf.edu/holocaust/people/victroma.htm) також мають сторінки про геноцид ромів.

Свідчення

- ▶ (Короткі) свідчення уцілілих можна отримати на веб-сайті www.romasintigenocide.eu (разом з ілюстраціями).
- ▶ www.hmd.org.uk/resources/stories/gypsy-roma-and-sinti-history-bock-family містить різні розповіді від членів сім'ї Бок, німецькомовної сім'ї синті, переслідуваної нацистами.
- ▶ «Пам'яті потрібно місце» - зворушлива розповідь про відвідування Освенциму групою ромів від Сефедіна Йонуза, рома, який вижив під час війни в дитинстві в Скоп'є. www.errc.org/article/memory-needs-a-place/13

Ілюстрації

Зображення ромів, жертв Голокосту, або на яких показані умови таборів та інші труднощі можна знайти на таких сайтах:

- ▶ www.historywiz.com/gypsyplague.htm - ілюстрації та коротка інформація про різні аспекти геноциду.
- ▶ www.chgs.umn.edu/histories/victims/romaSinti - добірка ілюстрацій про вікову дискримінацію ромів. Містить кілька ілюстрацій, присвячених саме Голокосту.
- ▶ www.annakari.com/portfolio/holocaust.html - фотогалерея уцілілих польських ромів з короткою інформацією.
- ▶ Сайти, перелічені в розділі «Загальні ресурси», також містять різні ілюстрації.

Мультимедіа

Ресурсна база Ради Європи (зазначена вище) містить велику фільмографію для різних країн (і різними мовами). Її можна знайти за адресою:

www.opusidea.eu/trr/index.php?PHPSESSID=b023c15efe7ac0868834cc28f4103aad

- ▶ Вигнання з Бессарабії - це документальний фільм, доступний в Інтернеті за адресою www.youtube.com/watch?v=9D1TeOyItHs. Фільм містить розповідь про депортацію ромів до Бессарабії урядом Румунії, архівні фотографії та інтерв'ю з уцілілими. Мова фільму: румунська.

Загальні ресурси про історію/культуру/мову ромів та інше.

- ▶ Інформаційні бюлетені про ромів (спільна робота Ради Європи) romafacts.uni-graz.at/index.php.3
- ▶ Цей сайт містить докладні інформаційні бюлетені про аспекти історії та ідентичності ромів. У цих бюлетенях описується історія дискримінації в Європі, починаючи з 14 століття, включаючи дискримінацію в окремих країнах. Окремий розділ присвячений поводженню с ромами під час Голокосту.
- ▶ ROMBASE - ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/index.html
- ▶ Містить інформацію про історію ромів (включаючи Голокост), політику, мову, літературу тощо. За цим посиланням ви також знайдете корисний розділ про відомих ромських громадських діячів, включаючи письменників, музикантів, художників, активістів, політиків тощо.

Права людини

- ▶ COMPASS - Посібник Ради Європи з освіти з прав людини для лідерів молодіжних рухів: www.coe.int/compass
- ▶ Містить детальні поради щодо методології, довідковий матеріал з прав людини, посібник із вжиття заходів для молоді та численні заходи з різних аспектів прав людини. Також включає розділ про пам'ять.
- ▶ COMPASITO - Навчальний посібник Ради Європи з питань прав людини для дітей молодшого віку: www.eycb.coe.int/compasito

- ▶ *Mirrors* - посібник Ради Європи з антициганства. Тут міститься багато заходів, пов'язаних з ромами, які ви могли б використати для роботи над питаннями дискримінації та прав людини.
- ▶ Навчальний пакет «Усі різні - Всі рівні» (*All Different – All Equal*): Посібник Ради Європи з питань расизму та дискримінації: www.coe.int/compass
- ▶ Кампанія «Рух проти мови ненависті» www.nohatespeechmovement.org
- ▶ Викладання історії www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/default_en.asp
- ▶ Ромський портал Ради Європи: www.coe.int/roma
- ▶ Тут містяться численні посилання на різні ініціативи та програми Ради Європи, зокрема:
 - » Посилання на тексти, пов'язані з ромами, прийняті Комітетом міністрів, Парламентською асамблеєю, Конгресом місцевих та регіональних влад та Європейською комісією проти расизму та нетерпимості (ЕКРН).
 - » База даних про політику, пов'язану з ромами, та передові практики, доступні за адресою goodpracticeroma.ppa.coe.int/en_
 - » Інформація про тренінги та заходи, організовані Радою Європи.
 - » Інформація про кампанію «Доста!», доступна різними мовами на www.dosta.org
 - » Веб-сайт CAHROM hub.coe.int/web/coe-portal/cahrom1_
- ▶ Європейський центр із захисту прав ромів - www.errc.org
- ▶ Організація працює для захисту прав ромів, а веб-сайт містить велику інформацію про конкретні випадки та порушення прав людини.
- ▶ Агентство фундаментальних прав (АФП) - fra.europa.eu/en/theme/roma
- ▶ АФП - це агентство ЄС, яке співпрацює з органами ЄС та державними установами з метою вдосконалення прав людини. На цьому веб-сайті перелічено низку ромських ініціатив, включаючи опитування щодо прав ромів, дані про країни, політичні документи та різні проекти, підтримані відомством.

Агентства з продажу публікацій Ради Європи Sales agents for publications du Conseil de l'Europe

БЕЛЬГІЯ

La Librairie Européenne - Європейська книгарня
Ру де ель'Орме 1, BE-1040 БРЮСЕЛЬ \ [Rue de l'Orme, 1 BE-1040 BRUXELLES] Тел.: +32 (0) 2 231 04 35
Факс: +32 (0) 2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu <http://www.libeurop.be>

Жан Де Ланнуа (Jean De Lannoy)
«ДЛ Сервісес» (DL Services)
Авеню ду Рой 202 Конінгслаан, BE-1190 БРЮСЕЛЬ
[Avenue du Roi 202 Koningslaan BE-1190 BRUXELLES]
Тел.: +32 (0) 2 538 43 08
Факс: +32 (0) 2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА

«Робертс Плас д.о.о.» (Robert's Plus d.o.o.)
Марка Маруліча 2/В VA-71000 САРАЄВО [Marka Marulića 2/В VA-71000 SARAJEVO]
Тел.: +387 33 640 818
Факс: +387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

КАНАДА

«Ренуф Паблішінг КоЛтд» (Renouf Publishing Co. Ltd.)
Політек Стріт 22-100, CDN-ОТТАВА, ONT K1J 9J1
[22-1010 Polytek Street CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1]
Тел.: +1 613 745 2665
Факс: +1 613 745 7660
Безкоштовний тел.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com <http://www.renoufbooks.com>

ХОРВАТІЯ

«Робертс Плас д.о.о.» (Robert's Plus d.o.o.)
Марасовічева 67 HR-21000 СПЛИТ [Marasovičeva 67, HR-21000 SPLIT]
Тел.: +385 21 315 800, 801, 802, 803
Факс: +385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА

«Сувеко Ч, с.р.о.» (Suweco CZ, s.r.o.)
Клецакова 347 CZ-180 21 ПРАГА 9 [Klecačkova 347, CZ-180 21 PRAHA 9]
Тел.: +420 2424 59204
Факс: +420 2848 21 646
E-mail: import@suweco.cz <http://www.suweco.cz>

ДАНІЯ

«ГАД» (GAD)
Вімелскафтен 32, DK-1161 КОПЕГАГГЕН К [Vimmelskafte 32, DK-1161 KØBENHAVN K]
Тел.: +45 77 66 60 00
Факс: +45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk <http://www.gad.dk>

ФІНЛЯНДІЯ

«Акатеємінен Кір'якауппа» (Akateeminen Kirjakauppa)
П/с 128, Кескускату 1
FI-00100 ГЕЛЬСІНКІ [PO Box 128, Kesuskatu 1, FI-00199 HELSINKI]
Тел.: +358 (0) 9 121 4430
Факс: +358 (0) 9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

ФРАНЦІЯ

Будь ласка, зв'яжіться безпосередньо до Дирекції контактних осіб Видавництва Ради Європи
FR-67075 СТРАСБУРГ Седекс
Тел.: +33 (0) 3 88 41 25 81
Факс: +33 (0) 3 88 41 39 10
E-mail: nybuklaciya@coe.int <http://book.coe.int>

Книгарня Клебер (Librairie Kléber)

1 ру де Франс-Буржуа FR-67000 СТРАСБУРГ [Librairie Kléber 1 rue des Francs-Bourgeois FR-67000 STRASBOURG]
Тел.: +33 (0) 3 88 15 78 88
Факс: +33 (0) 3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
<http://www.librairie-kleber.com>

ГРЕЦІЯ

Книгарня Кауффманна с.а. (Librairie Kauffmann s.a.)
Стадіо 28 GR-105 64 АФІНІ [Stadiou 28 GR-105 64 ATHINA]
Тел.: +30 210 32 55 321
Факс: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr <http://www.kauffmann.gr>

УГОРСЧИНА

«Євро Інфо Сервіс» (Euro Info Service)
Вул. Паннон'я 58, П.Ф.1039, HU-1136 БУДАПЕШТ [Pannónia u. 58, P.F. 1039, HI-1136 BUDAPEST]
Тел.: +36 1329 2170
Факс: +36 1349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu <http://www.euroinfo.hu>

ІТАЛІЯ

«Лікоза СпА» (Licosa SpA)
Віа Дука ді Калабрія 1/1, IT-50125 ФЛОРЕНЦІЯ [Via Duca di Calabria, 1/1 IT-50125 FIRENZE]
Тел.: +39 0556 483215
Факс: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com <http://www.licosa.com>

НОРВЕГІЯ

«Академіка» (Akademika)
П/с 84, Бліндєрн, NO-0314 ОСЛО [Postboks 84 Blindern NO-0314 OSLO]
Тел.: +47 2218 8100
Факс: +47 2218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

ПОЛЬЩА

АТ «Арс Полона» (Ars Polona JSC)
Вул. Обронков, 25
PL-03-933 ВАРШАВА [25 Obrońcow Street, PL-03-933 WARSZAWA]
Тел.: +48 (0) 22 509 86 00
Факс: +48 (0) 22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

ПОРТУГАЛІЯ

«Марка Лда» (Marka Lda)
Луа дос Каррейрос 61-3 PT-1100-163 ЛИСАБОН [Rua dos Correiros 61-3 PT-1100-162 LISBOA]
Тел.: 351 21 3224040
Факс: 351 21 3224044
Веб-сайт: www.marka.pt
E-mail: apoio.clientes@marka.pt

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ

«Весь Світ» (Весь Мир)
Вул.Бутлерова 176, Офіс 338, RU-117342 МОСКВА
Тел.: +7 495 739 0971
Факс: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru <http://www.vesmirbooks.ru>

ШВЕЙЦАРІЯ

«Планетік сарл» (Planetis Sàrl)
16 кемін дес Пінс CH-1273 16 chemin des Pins CH-1273 ARZIER
[16 chemin des Pins, CH-1273 ARZIER]
Тел.: +41 22 366 51 77
Факс: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

ТАЙВАНЬ

«Тікун Інформейшн Інк» (Tycoon Information Inc)
5-й поверх, No 500, дорога Чанг-Чун Тайбей, Тайвань [5th floor, No. 500, Chang-Chun Road, Taipei, Taiwan]
Тел.: 886-2-8712 8886
Факс: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

«Зе стейшнари Офіс Лтд.» (The Stationary Office Ltd.)
П/с 29, GB-НОРВІЧ NR3 1GN [PO Box 29, GB-NORWICH NR3 1GN]
Тел.: +44 (0) 870 600 5522
Факс: +44 (0) 870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk <http://www.tsoshop.co.uk>

США та КАНАДА

«Манхеттан Паблішінг Ко.» (Manhattan Publishing Co.)
670 Уайт Плейнс Роуд, США-10583 СКАРСДЕЙЛ, ШТАТ НЬЮ-ЙОРК [670 White Plains Road, USA-10583 SCARSDALE, NY]
Тел.: +1 914 472 4650
Факс: +1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33 (0) 3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0) 3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

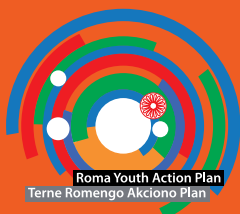
Право пам'ятати - це самостійний освітній ресурс для всіх, хто бажає сприяти глибокому усвідомленню геноциду ромів та боротьбі з дискримінацією. Цей підручник базується на принципах освіти в галузі прав людини і визначає пам'ять як аспект вивчення прав людини, навчання цим правам та за допомогою них.

Зміцнення ідентичності ромських молодих людей є пріоритетом для Ромського молодіжного плану дій Ради Європи. Це передбачає створення середовища, де вони можуть рости вільними від дискримінації та впевненими у своїй ідентичності та перспективах, одночасно оцінюючи свою історію та свої плуральні культурні традиції та приналежність.

Геноцид ромів, здійснений до і під час Другої світової війни, глибоко вплинув на ромські громади в Європі і відіграє головну роль у розумінні пануючого антициганства та дискримінації ромів. Дізнатися про геноцид дуже важливо для всіх молодих людей. Для ромської молоді це також спосіб зрозуміти, що було вчинено проти їхніх громад, і допомогти їм змиритися зі своєю ідентичністю та ситуацією сьогодні.

Залучення молоді, включаючи молодь ромів, до дослідження, обговорення та виявлення значень геноциду ромів - це спосіб залучити їх як агентів та суб'єктів у їхньому власному розумінні прав людини та історії.

Право пам'ятати включає освітні заходи, а також ідеї для пам'ятних подій, включаючи інформацію про Геноцид та його значення для становища ромів сьогодні. Цей підручник розроблений насамперед для молоді, яка працює неофіційно. Також він буде корисним для всіх, хто працює в галузі освіти, зокрема в школах.

www.coe.int/youth/roma

PREMS 049321

UKR

www.coe.int

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 47 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини - договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

<http://book.coe.int>
ISBN 978-92-871-8843-4
€15/US\$30

